

Κύκλος Ποιότητας Ζωής

ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ
(ν. 3094/2003 "Συνήγορος του Πολίτη και άλλες διατάξεις", Αρ. 3 § 5)

ΣΤΑΘΜΟΙ ΒΑΣΗΣ ΚΙΝΗΤΗΣ ΤΗΛΕΦΩΝΙΑΣ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗ ΜΗ ΙΟΝΤΙΖΟΥΣΑ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑ

Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη:	Γεωργία Γιαννακούρου
Ειδικοί Επιστήμονες:	Κωνσταντίνος Αντωνιάδης, Ιωάννα Κουφάκη
Βοηθός Επιστήμονας:	Ιωάννα Κουβαριτάκη

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2003

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
1. ΙΣΤΟΡΙΚΟ – ΕΡΕΥΝΑ ΑΝΑΦΟΡΩΝ	
1.1 Συνοπτική παρουσίαση αναφορών.....	7
1.2 Απόψεις των αρμοδίων υπηρεσιών	12
1.3 Σημαντικότερες διαπιστώσεις από την έρευνα των αναφορών	18
2. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΗΛΕΚΤΡΟΜΑΓΝΗΤΙΚΗΣ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑΣ	
2.1 Επίσημα Κείμενα	21
2.2 Απόψεις των εταιρειών παροχής υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας.....	24
2.3 Εκθέσεις Επιτροπών Εμπειρογνομόνων.....	26
2.4 Απόψεις Ανεξάρτητων Εμπειρογνομόνων και Ερευνητών.....	28
2.5 Παρατηρήσεις.....	36
3. ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΚΕΡΑΙΩΝ ΚΙΝΗΤΗΣ ΤΗΛΕΦΩΝΙΑΣ	
3.1 Έγκριση περιβαλλοντικών όρων.....	40
3.2 Έγκριση δομικών κατασκευών	41
3.3 Έγκριση μελέτης ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών	41
3.4 Λοιπές εγκρίσεις	42
3.5 Άδεια κατασκευής (εγκατάστασης) κεραίας	42
3.6 Παρατηρήσεις επί του ισχύοντος νομικού πλαισίου	44

4. Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

4.1 Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας 50

4.2 Η νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων 57

4.3 Παρατηρήσεις επί της νομολογίας 64

5. Η ΗΛΕΚΤΡΟΜΑΓΝΗΤΙΚΗ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ

5.1 Η αρχή της προφύλαξης στο Διεθνές Δίκαιο. Σύντομο ιστορικό69

5.2 Η αρχή της προφύλαξης στο Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο 72

5.3 Η εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία 76

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 81

7. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ 85

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚ: Αστικός Κώδικας

ΔΕΚ : Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

ΕΑ: Επιτροπή Αναστολών Συμβουλίου της Επικρατείας

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΕΑΕ: Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας

ΕΕΤΤ: Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων

ΚΥΑ : Κοινή Υπουργική Απόφαση

ΜΠΕ : Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων

Ν: Νόμος

ΝοΒ: Νομικό Βήμα (περιοδικό του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών)

Νόμος και Φύση : Επιστημονική Επιθεώρηση

ΠΟΕ: Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου

ΠΟΥ: Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

Π.Δ.: Προεδρικό διάταγμα

ΠΕΚ : Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

ΠερΔικ : Περιβάλλον και Δίκαιο (Επιστημονική Επιθεώρηση)

ΣτΕ : Συμβούλιο της Επικρατείας

ΣτΠ : Συνήγορος του Πολίτη

ΣυνΘΕΚ : Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας

ΥΑ : Υπουργική Απόφαση

ΥΠΕΧΩΔΕ: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

ΥΠΠΟ : Υπουργείο Πολιτισμού

ΦΕΚ : Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Συνήγορος του Πολίτη, Ανεξάρτητη Αρχή συνταγματικώς κατοχυρωμένη, έχει ως αποστολή τη διαμεσολάβηση μεταξύ δημοσίων υπηρεσιών (όπως ειδικότερα προσδιορίζονται στην παρ. 1 του άρθρου 3 του Ν. 3094/03) και πολιτών, προκειμένου να διασφαλίσει την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών, την καταπολέμηση της κακοδιοίκησης και την τήρηση της νομιμότητας. Η Αρχή ερευνά ατομικές διοικητικές πράξεις, παραλείψεις ή υλικές ενέργειες οργάνων της διοίκησης που παραβιάζουν δικαιώματα ή προσβάλλουν νόμιμα συμφέροντα φυσικών ή νομικών προσώπων. Σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 5 του άρθρου 3 του Ν. 3094/2003 και της παρ. 6 του άρθρου 7 του Π.Δ. 273/1999, ο Συνήγορος του Πολίτη έχει τη δυνατότητα υποβολής ειδικών εκθέσεων για θέματα μείζονος σημασίας, στον Πρωθυπουργό, τον Πρόεδρο της Βουλής και στον κατά περίπτωση αρμόδιο Υπουργό.

Οι εκθέσεις αυτές έχουν δύο στόχους: **(α)** να αναδείξουν συστημικά προβλήματα στη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης, που προκύπτουν από τη μελέτη και την επεξεργασία σημαντικού αριθμού ομοειδών αναφορών πολιτών και συνδέονται με συγκεκριμένες πρακτικές ενός ή περισσότερων υπηρεσιών ή δημοσίων φορέων, και **(β)** να διατυπώσουν προτάσεις για νομοθετικές, διοικητικές ή και οργανωτικές ρυθμίσεις, ικανές να συμβάλουν στην αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων που εντοπίζονται στη λειτουργία της διοίκησης και στην άσκηση των δικαιωμάτων των πολιτών. Η παρούσα Ειδική Έκθεση του Κύκλου Ποιότητας Ζωής του Συνηγόρου του Πολίτη πραγματεύεται το θέμα της εγκατάστασης κεραιών κινητής τηλεφωνίας.

Η αλματώδης ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών και η διάδοση της χρήσης κινητής τηλεφωνίας είχε ως συνέπεια την εγκατάσταση μεγάλου αριθμού σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας (κεραιών) σε όλες της περιοχές της Ελλάδας. Η τοποθέτηση κεραιών, κυρίως πάνω σε δώματα και ταράτσες πολυκατοικιών, αλλά και σε περιοχές που γειτνιάζουν με σχολεία, νοσοκομεία, πάρκα και άλλους χώρους συνάθροισης του κοινού, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από τους πολίτες και οδήγησε στην κατάθεση σημαντικού αριθμού αναφορών στον Συνήγορο του Πολίτη (ΣτΠ) κατά την περίοδο 1999-2003.

Μέσω των αναφορών αυτών, εκφράζεται η εύλογη ανησυχία των πολιτών για τις επιπτώσεις που προκαλεί η έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία. Η ανησυχία αυτή υπαγορεύεται τόσο από την πιθανολόγηση δυσμενών και μη αναστρέψιμων επιπτώσεων στην ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον από την εγκατάσταση των κεραιών, όσο και από την ελλιπή πληροφόρηση που παρέχεται στο κοινό από τους αρμόδιους φορείς.

Από τη μελέτη των επιστημονικών δεδομένων που συγκέντρωσε ο Συνήγορος του Πολίτη προκύπτει ότι η επιστημονική γνώση για τους κινδύνους που συνεπάγεται η πρόσκαιρη ή η μακροχρόνια έκθεση στη μη ιονίζουσα¹ ακτινοβολία, όπως είναι αυτή που εκπέμπεται από τους σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας (υψίσυχνη ηλεκτρονική ακτινοβολία - «Non-Ionizing Radiation» [NIR]), είναι ακόμα ελλιπής. Ειδικότερα, παρατηρείται επιστημονική αβεβαιότητα ως προς το εύρος και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κινδύνων από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, καθώς και ως προς την ανεκτή ποσότητα έκθεσης και τις αναγκαίες αποστάσεις από τις πηγές ακτινοβολίας.

Εν όψει της διαπιστούμενης επιστημονικής αβεβαιότητας, ο Συνήγορος του Πολίτη θεώρησε απαραίτητο να επικεντρώσει τη διαμεσολαβητική του παρέμβαση στη μελέτη και υπόδειξη των μέτρων προφύλαξης που μπορούν να περιορίσουν ή να αποτρέψουν την πιθανολογούμενη διακινδύνευση, χωρίς να οδηγήσουν παράλληλα στην αναίρεση της απόλαυσης ενός «κοινού αγαθού», όπως η κινητή τηλεφωνία.

Για το σκοπό αυτό, ο Συνήγορος του Πολίτη, κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, συγκέντρωσε την ισχύουσα νομοθεσία για την εγκατάσταση και λειτουργία κεραιών κινητής τηλεφωνίας και αξιολόγησε τη συστηματική πληρότητά της, καθώς και τον τρόπο εφαρμογής της από τη διοίκηση. Ειδικότερα, για την πληρέστερη αντιμετώπιση των θεμάτων που ανακύπτουν, ο ΣτΠ ζήτησε τη συνεργασία της Εθνικής Επιτροπής Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ), ενώ παράλληλα επικοινωνήσε με το Υπουργείο Μεταφορών και Επικοινωνιών, την Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας (ΕΕΑΕ), το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, το ΥΠΕΧΩΔΕ, καθώς και τις κατά τόπους αρμόδιες πολεοδομικές και δασικές υπηρεσίες.

Προσθέτως, ανέτρεξε στη νομολογία των εθνικών διοικητικών και πολιτικών δικαστηρίων, προκειμένου να ερευνήσει τον τρόπο εννοιολογικής πρόσληψης της πιθανολογούμενης διακινδύνευσης από τα δικαστήρια, ιδίως υπό το φως των συνταγματικών διατάξεων περί οικονομικής ελευθερίας, προστασίας της ανθρώπινης υγείας και προστασίας του περιβάλλοντος, αλλά και υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας.

Τέλος, ο ΣτΠ προσέφυγε στο ισχύον κοινοτικό και διεθνές δίκαιο περιβάλλοντος, καθώς και στη νομολογία του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, προκειμένου να ερευνήσει τους μηχανισμούς με τους οποίους η διεθνής και κοινοτική έννομη τάξη αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της διακινδύνευσης στην περίπτωση της έκθεσης σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία.

Η επισκόπηση του διεθνούς και κοινοτικού δικαίου απέδειξε ότι η εκ μέρους των οργάνων της Πολιτείας ανάληψη προστατευτικής δράσης στο πεδίο της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας δεν προϋποθέτει απαραίτητα επιστημονική

¹ Στη σχετική επιστημονική βιβλιογραφία ο όρος απαντάται είτε ως μη «ιονίζουσα», είτε ως μη «ιονίζουσα» ακτινοβολία.

βεβαιότητα για την ύπαρξη κινδύνων, δηλαδή αποδεδειγμένες βλαπτικές επιπτώσεις για την ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον. Αντίθετα, τόσο στο διεθνές, όσο και στο κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος, αναγνωρίζεται η υποχρέωση λήψης μέτρων προφύλαξης για την αποτροπή του αβέβαιου μεν, αλλά πιθανού και ενδεχόμενου κινδύνου. Η ανάγκη ρύθμισης, μέσω του δικαίου, της επιστημονικής αβεβαιότητας και της διακινδύνευσης αποτυπώνεται στην «αρχή της προφύλαξης», η οποία συνιστά αναγνωρισμένη αρχή του διεθνούς δικαίου και ταυτόχρονα αρχή του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου (άρθρο 174 παρ. 2 ΣυνθΕΚ) και, κατ' επέκταση, και αρχή της ελληνικής έννομης τάξης, σύμφωνα με το άρθρο 28 του Συντάγματος.

Η αρχή της προφύλαξης αποτελεί το νομικό έρεισμα, στο οποίο στηρίζονται οι προτάσεις του Συνηγόρου του Πολίτη. Με τις προτάσεις αυτές επιδιώκεται η βελτίωση του κανονιστικού πλαισίου που διέπει την εγκατάσταση και λειτουργία των κεραιών κινητής τηλεφωνίας στην Ελλάδα, ώστε αφενός να περιορισθούν ή και να αποκλεισθούν οι πιθανολογούμενοι κίνδυνοι για την υγεία και το περιβάλλον από την έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία και αφετέρου να οικοδομηθεί μια σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ της διοίκησης και των πολιτών σε έναν τομέα κρίσιμο για την ποιότητα ζωής και την επιχειρηματική πρωτοβουλία και οικονομική ελευθερία.

Η Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη ολοκληρώνεται σε μια χρονική περίοδο που ολοένα και περισσότερο πληθαίνουν τα επιστημονικά ευρήματα για τους ενδεχόμενους κινδύνους από την έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, ιδίως εν όψει της επερχόμενης κινητής τηλεφωνίας τρίτης γενιάς.² Εν όψει των εξελίξεων αυτών, η λήψη μέτρων προφύλαξης για τον έλεγχο και τον περιορισμό της αβεβαιότητας, που γεννάται από την έκθεση σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία, δεν συνιστά μόνον υποχρέωση της πολιτείας για την προστασία της υγείας των πολιτών (άρθρα 5 παρ. 5 και 21 παρ. 3 Σ) και του περιβάλλοντος (άρθρο 24 παρ.1 Σ), αλλά, ταυτόχρονα, κατ' εξοχήν εκδήλωση της προγραμματικής και στρατηγικής αποστολής της δημόσιας διοίκησης στη σύγχρονη κοινωνία της διακινδύνευσης και της πολυπλοκότητας.

² Βλ. www.in.gr, 03.10.2003

1. ΙΣΤΟΡΙΚΟ –ΕΡΕΥΝΑ ΑΝΑΦΟΡΩΝ

1.1 Συνοπτική παρουσίαση αναφορών

Από το 1999 έως σήμερα, ο Συνήγορος του Πολίτη έχει δεχθεί σημαντικό αριθμό αναφορών και πληθώρα τηλεφωνικών «καταγγελιών» για την τοποθέτηση κεραιών κινητής τηλεφωνίας. Πολλές από τις αναφορές συνοδεύονται από γνωμοδοτήσεις ανεξάρτητων εμπειρογνομόνων και ερευνητών για τις επιδράσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στην υγεία και το περιβάλλον, καθώς και για τα ληπτέα μέτρα προφύλαξης. Οι γνωμοδοτήσεις αυτές, για συστηματικούς λόγους, παρατίθενται στο επόμενο κεφάλαιο της έκθεσης.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις αναφορών, που αποτέλεσαν το έναυσμα για την ενασχόληση του ΣτΠ με το ζήτημα των κεραιών κινητής τηλεφωνίας και τη σύνταξη της παρούσας έκθεσης.

1. Αρ. πρωτ. αναφοράς 6788/1999

Στη θέση «Μέλισσα» Βάρης στον Υμηττό, σε μικρή απόσταση από το παιδικό χωριό «ΣΟΣ», μέσα σε δημόσια δασική-αναδασωτέα έκταση, εγκαταστάθηκε κεραία κινητής τηλεφωνίας μετά από άδεια του Υπουργείου Μεταφορών και εγκρίσεις του Γενικού Γραμματέα της Περιφέρειας και του αρμόδιου πολεοδομικού γραφείου. Κατά τη διάρκεια αυτοψιών που διενήργησαν υπάλληλοι του πολεοδομικού γραφείου Μαρκοπούλου, διαπίστωσαν αυθαίρετες κατασκευές (1999), καθώς και την τοποθέτηση δύο ανεξάρτητων κεραιών, καθ' υπέρβαση της σχετικής άδειας (2001). Από την αλληλογραφία του ΣτΠ με τις αρμόδιες υπηρεσίες, προέκυψε ότι ουδέποτε επιβλήθηκαν τα προβλεπόμενα πρόστιμα στον κάτοχο της κεραίας, ενώ οι εν λόγω εγκαταστάσεις νομιμοποιήθηκαν εκ των υστέρων.

2. Αρ. πρωτ. αναφοράς 2422/2000

Ενόψει εγκατάστασης κεραίας κινητής τηλεφωνίας σε απόσταση μόλις 20 μέτρων από την κατοικία του στο Αίγιο, πολίτης ζήτησε από τα υπουργεία ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. και Μεταφορών και Επικοινωνιών να ενημερωθεί αν η εγκατάσταση κεραιών κινητής τηλεφωνίας συνιστά δραστηριότητα που απαιτεί εκπόνηση Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων και έγκριση περιβαλλοντικών όρων, βάσει του Ν. 1650/86 και της ΚΥΑ 69269/5389/1990. Το ΥΠΕΧΩΔΕ (Τμήμα Θορύβου-Ακτινοβολιών), με το 49324/256.11.99 έγγραφό του, απήντησε ότι ο Ν. 1650/1986 και η σχετική ΚΥΑ, η οποία εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότησή του, έχουν «εφαρμογή στην κινητή τηλεφωνία ως δραστηριότητα και εγκατάσταση που ενδέχεται να προκαλέσει ρύπανση ή υποβάθμιση στο περιβάλλον (άρθρο 2) όπου για την περίπτωση αυτή ως ρύπανση θεωρείται η παρουσία στο περιβάλλον ακτινοβολίας (Ν.1650/86, άρθρο 2)». Στο ίδιο έγγραφο υπογραμμίζεται ότι έστω και αν, με το άρθρο 41 του Ν. 2145/1993, έχουν ορισθεί ειδικές προϋποθέσεις για την εγκατάσταση κεραιών στην ξηρά, αυτές «δεν ανααιρούν

τις απαιτήσεις που επιβάλλει ο Ν. 1650/86». Αντίθετα, με το 77850/Β/6163/26.11.99 έγγραφο, η Διεύθυνση Τεχνικής Επικοινωνιών του Υπουργείου Μεταφορών απήντησε ότι οι σχετικές διατάξεις της πιο πάνω ΚΥΑ δεν τυγχάνουν εφαρμογής, δεδομένου ότι «ο Ν. 1650/86 δεν αφορά καθόλου στις εγκαταστάσεις σταθμών ραδιοεπικοινωνίας στην ξηρά».

3. Αρ. πρωτ. αναφοράς 12207/2000

Σε πολυκατοικία του Παλαιού Φαλήρου, εγκαταστάθηκε κεραία πάνω από την απόληξη κλιμακοστασίου και φρέατος ανελκυστήρα, κατά παράβαση των διατάξεων του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (ΓΟΚ άρθρο 16 παρ. 1 εδαφ. β. Ν. 1577/85). Κατόπιν αυτού, η αρμόδια Διεύθυνση Πολεοδομίας και Περιβάλλοντος της Νομαρχίας Αθηνών αποφάσισε την ανάκληση της έγκρισης δομικών κατασκευών της επίμαχης κεραίας (αρ. πρωτ. 3956/957/99) και ζήτησε από τη ΔΕΗ την άμεση διακοπή της ηλεκτροδότησής της (αρ. πρωτ. 5238/1089/99). Η ΔΕΗ αρνήθηκε να διακόψει την ηλεκτροδότηση της αυθαίρετης πλέον εγκατάστασης, ακόμη και μετά την έκδοση της 208/2000 απόφασης της Επιτροπής Αναστολών του Συμβουλίου της Επικρατείας, με την οποία διατάχθηκε η αναστολή εκτέλεσης άδειας λειτουργίας της επίμαχης κεραίας, προβάλλοντας, με σχετικό έγγραφό της προς τον ΣτΠ, τον ισχυρισμό ότι «...δεν τίθεται θέμα μη συμμόρφωσης της ΔΕΗ με την ως άνω απόφαση του ΣτΕ... αφού η ΔΕΗ δεν ήταν διάδικος στην εν λόγω υπόθεση» καθώς και ότι «... η νομική άποψη της ΔΕΗ/ΔΔ περί μη διακοπής στην προκειμένη περίπτωση της ηλεκτροδότησης στην υπόψη κεραία ... στηρίζεται στο ότι οποιαδήποτε αντίθετη ενέργεια θα ήταν καταχρηστική, ενόψει της μεταβολής του νομικού καθεστώτος, που επακολούθησε και επιτρέπει την τοποθέτηση της κατασκευής κεραίας και πάνω από την απόληξη κλιμακοστασίου».

Πράγματι, σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 2 εδ. Ε περ. α του Ν. 2801/2000, προβλέπεται ότι «για τις εντός σχεδίου περιοχές ...επιτρέπεται η τοποθέτηση κατασκευής κεραίας και πάνω από την απόληξη κλιμακοστασίου και φρέατος ανελκυστήρα που κατασκευάζεται σύμφωνα με το άρθρο 16 του Ν. 1577/85». Με τη ρύθμιση αυτή, που εισήχθη μετά από πρόταση του Υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών, καθιερώθηκε ειδικό καθεστώς για τις κεραίες κινητής τηλεφωνίας, κατά παρέκκλιση των γενικών διατάξεων του άρθρου 16 του ΓΟΚ που ορίζουν ότι «...πάνω στις απολήξεις αυτές απαγορεύεται η τοποθέτηση οποιασδήποτε κατασκευής ή εγκατάστασης». Σημειώνεται ότι η ρύθμιση αυτή δεν ίσχυε κατά το χρόνο εγκατάστασης της επίμαχης κεραίας.

Τελικώς, όπως πληροφορήθηκε ο ΣτΠ, η εν λόγω κεραία αποξηλώθηκε λόγω των διαπιστωμένων πολεοδομικών παραβάσεων, δεδομένου ότι ο Ν. 2801/2000 δεν είχε αναδρομική ισχύ (βλ. φωτογραφία 1).

4. Αρ. πρωτ. αναφοράς 19464/2001

Κεραία κινητής τηλεφωνίας τοποθετήθηκε στην ταράτσα τριώροφης οικοδομής στην περιοχή του Δήμου Αθηναίων. Η άδεια εγκατάστασης ακυρώθηκε με την 1696/1997 απόφαση του ΣτΕ επειδή ο Γενικός Γραμματέας Επικοινωνιών του Υπουργείου Μεταφορών, που είχε υπογράψει τη σχετική πράξη, δεν είχε τη σχετική αρμοδιότητα. Ωστόσο, η κεραία συνέχισε να λειτουργεί, ακόμη και μετά την έκδοση της απόφασης του ΣτΕ, δεδομένου ότι ο Διευθυντής του Υπουργείου Μεταφορών εξέδωσε άμεσα νέα άδεια εγκατάστασης για την επίμαχη κεραία. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, μετά την τοποθέτηση της κεραίας, κατασκευάστηκε κτίριο έξι ορόφων σε παρακείμενο οικοπέδο. Μετά από σχετική ερώτηση βουλευτή για τη νομιμότητα της εγκατάστασης της επίμαχης κεραίας, η ΕΕΤΤ, με το 27587/Φ450/7.5.01 έγγραφό της προς το Τμήμα Κοινοβουλευτικού Ελέγχου του Υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών, απήντησε ότι «...επειδή έχει σαφώς υπάρξει τοπογραφική διαφοροποίηση της περιοχής, θα πρέπει να εξεταστεί αν αυτή επηρεάζει τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία δόθηκε η έγκριση από την αρμόδια Επιτροπή, που είναι εν προκειμένω η ΕΕΑΕ.... ο κάτοχος της ήδη εγκατεστημένης ανωτέρω κεραίας οφείλει να έχει λάβει τα κατάλληλα μέτρα προστασίας του γενικού πληθυσμού και να έχει υποβάλει στην ΕΕΑΕ σχετική δήλωση συμμόρφωσης για την εν λόγω κεραία μέσα σε 6 μήνες από την έναρξη ισχύος της, δηλαδή μέσα στο χρονικό διάστημα από 06.09.00 έως 06.03.01 και μετά από την ανέγερση της δόροφης πολυκατοικίας της οδού Μ.».

Η ΕΕΑΕ, στη συνέχεια, με σχετικό έγγραφό της (Μ.λ/411/450/20.3.02) δήλωσε ότι «έχει υποβληθεί στην υπηρεσία μας ... πλήρης και ορθή δήλωση συμμόρφωσης με τα τρέχοντα τεχνικά στοιχεία...Από την εξέταση της δήλωσης προκύπτει πως δεν υπάρχουν χώροι γύρω από τις κεραίες, ελεύθερα προσπελάσιμοι από το γενικό πληθυσμό, στους οποίους παρατηρείται υπέρβαση των ορίων ασφαλούς έκθεσης» Σε νεώτερο μάλιστα έγγραφό της, η ΕΕΑΕ (αριθ. πρωτ. Μ.λ/411/373/28.3.03) ανέφερε, μεταξύ άλλων, ότι για τις συγκεκριμένες εγκαταστάσεις πραγματοποιήθηκαν επί τόπου μετρήσεις, τα αποτελέσματα των οποίων έδειξαν ότι «...οι τιμές της εκπεμπόμενης ακτινοβολίας ήταν κάτω από τα όρια ασφαλούς έκθεσης του γενικού πληθυσμού, όπως αυτά ορίζονται στην κείμενη νομοθεσία, σε όλα τα σημεία όπου πραγματοποιήθηκαν μετρήσεις»

Θα πρέπει, ωστόσο, να παρατηρήσουμε ότι από τα εν λόγω έγγραφα δεν προκύπτει αν η αίτηση συμμόρφωσης της εταιρίας κινητής τηλεφωνίας υποβλήθηκε εντός της νόμιμης προθεσμίας, καθώς και αν αξιολογήθηκε από την ΕΕΑΕ το γεγονός της εκ των υστέρων ανέγερσης της οικοδομής σε απόσταση 15 περίπου μέτρων από τη συγκεκριμένη κεραία. Επίσης, δεν διευκρινίζεται η ακριβής θέση των ελευθέρως προσπελάσιμων από το γενικό πληθυσμό χώρων, στους οποίους δεν παρατηρήθηκε υπέρβαση ορίων, καθώς και των σημείων, στα οποία πραγματοποιήθηκαν οι μετρήσεις από το αρμόδιο συνεργείο, και της απόστασής τους από την κεραία. Πάντως, σύμφωνα με τις καταγγελίες των πολιτών και τις φωτογραφίες που προσκομίστηκαν, οι χώροι γύρω από την κεραία -και συγκεκριμένα το δώμα στο

οποίο αυτή έχει εγκατασταθεί- φέρονται να είναι ελευθέρως προσπελάσιμοι και να χρησιμοποιούνται από τους ενοίκους του κτιρίου (βλ. φωτογραφίες 2, 3, 4).

5. Αρ. πρωτ. αναφοράς 6697/2002

Ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων του 13^{ου} δημοτικού σχολείου της Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης κατήγγειλε την εγκατάσταση κεραίας κινητής τηλεφωνίας σε απόσταση 10 μέτρων από το σχολείο. Μετά την έγγραφη καταγγελία του Συλλόγου προς το αρμόδιο αστυνομικό τμήμα και το Πολεοδομικό Γραφείο Δυτικής Θεσσαλονίκης, προέκυψε ότι η εγκατάσταση της κεραίας είχε πραγματοποιηθεί, χωρίς την προηγούμενη έγκριση δομικών κατασκευών από το αρμόδιο Πολεοδομικό Γραφείο.

6. Αρ. πρωτ. αναφοράς 10685/2002

Σταθμός βάσης κινητής τηλεφωνίας εγκαταστάθηκε σε δημόσια δασική έκταση, στη θέση Παναγίτσα Λιρών Δήμου Μονεμβάσιας, χωρίς προηγούμενη άδεια εγκατάστασης από την ΕΕΤΤ και έγκριση επέμβασης από το Γενικό Γραμματέα της Περιφέρειας. Η ΕΕΤΤ, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, επέβαλε στον κάτοχο της κεραίας χρηματικό πρόστιμο ύψους 14.674 ευρώ για την, άνευ αδείας, λειτουργία της κεραίας. Αντίθετα, το αρμόδιο δασαρχείο Μολάων επικαλέσθηκε, αρχικώς, τον κοινωφελή χαρακτήρα της κεραίας κινητής τηλεφωνίας και τη μελλοντική (και ενδεχόμενη) χορήγηση αδείας λειτουργίας από την ΕΕΤΤ, για τη μη επιβολή των νομίμων κυρώσεων (452/29.4.03 έγγραφο). Μετά από παρέμβαση του ΣτΠ, το Δασαρχείο, με νεώτερο έγγραφό του (1341/15.10.03), ζήτησε τελικώς την άσκηση ποινικής δίωξης από τον αρμόδιο Εισαγγελέα κατά του κατόχου της κεραίας και συνέταξε το 1337/03/15.10.03 σχετικό πρωτόκολλο αποβολής.

7. Αρ. πρωτ. αναφοράς 19515/2002

Ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων του Γυμνασίου των Ωρεών Ευβοίας κατήγγειλε την εγκατάσταση κεραίας κινητής τηλεφωνίας σε κτίριο του ΟΤΕ, το οποίο βρισκόταν σε απόσταση ελάχιστων μέτρων από το σχολείο. Ο Σύλλογος ανέφερε ότι, αν και κατήγγειλε το γεγονός στην ΕΕΤΤ στις 08.06.01, έλαβε στις 13.06.01 απάντηση, σύμφωνα με την οποία η επίμαχη κεραία είχε νομίμως αδειοδοτηθεί. Ωστόσο, το αρμόδιο Πολεοδομικό Γραφείο Ιστιαίας ανέφερε ότι η σχετική έγκριση δομικών κατασκευών εκδόθηκε στις 26.06.01. Ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων επανήλθε εγγράφως στην ΕΕΤΤ, τονίζοντας την ανακολουθία των ημερομηνιών και ζητώντας να του χορηγηθούν τα αποτελέσματα των σχετικών μετρήσεων, στις οποίες η ΕΕΤΤ είχε δεσμευθεί να προβεί, χωρίς όμως να λάβει οποιαδήποτε απάντηση παρά την πάροδο δεκαπέντε και πλέον μηνών.

8. Αρ. πρωτ. αναφοράς 21025/2002

Κεραία κινητής τηλεφωνίας εγκαταστάθηκε σε ακίνητο στα όρια των Δήμων Υμηττού και Ηλιούπολης, χωρίς την απαιτούμενη άδεια, και μάλιστα τοποθετήθηκε μέσα σε «καμινάδα». Παρά την άμεση παρέμβαση των πολιτών και του ΣτΠ, οι διαδικασίες για τον χαρακτηρισμό της κεραίας ως αυθαίρετης κατασκευής καθυστέρησαν σημαντικά.

Η ΕΕΤΤ δεν κίνησε άμεσα τη διαδικασία αδειοδότησης για την επίμαχη κεραία, αφού έκρινε ότι θα έπρεπε πρώτα να διευκρινισθεί το θέμα της αυθαίρετης εγκατάστασής της. Επισημαίνεται ότι σύμφωνα με τον 236/79/2001 Κανονισμό Αδειών Κατασκευών Κεραιών στην Ξηρά της ΕΕΤΤ (ΦΕΚ Β'1649/2001): *«Πριν την κατασκευή Κεραίας ... απαιτείται η έκδοση άδειας...Η αίτηση απορρίπτεται με απόφαση της ΕΕΤΤ και ο φάκελος επιστρέφεται στον αιτούμενο στις ακόλουθες περιπτώσεις...δ. Σε περίπτωση κακόπιστης κατάθεσης, ιδιαίτερα όταν η κατάθεση της αίτησης γίνεται μετά από την εγκατάσταση της Κατασκευής Κεραίας η / και τη θέση της σε λειτουργία...»*. Η ΕΕΤΤ, σε τηλεφωνική επικοινωνία με τον ΣτΠ, διευκρίνισε ότι *«κακόπιστη κατάθεση» αποτελεί η τοποθέτηση και λειτουργία της κεραίας μόνον αν δεν έχει κατατεθεί η σχετική αίτηση*. Επομένως, κατά την ΕΕΤΤ., δεν θεωρείται κακόπιστη ενέργεια η τοποθέτηση και λειτουργία κεραίας μετά την κατάθεση της αίτησης προς αυτήν και πριν από την έκδοση της άδειας έστω και αν η, άνευ αδείας, λειτουργία της κεραίας είναι μη νόμιμη.

Προσθέτως, το αρμόδιο γραφείο της ΔΕΗ, σε τηλεφωνική επικοινωνία με τον ΣτΠ, ενημέρωσε ότι θα διακόψει την παροχή ρεύματος, όταν ολοκληρωθεί η διαδικασία κατεδάφισης από το αρμόδιο Πολεοδομικό Γραφείο.

Μέχρι τον Απρίλιο του 2003, η ΕΕΤΤ δεν είχε εκδώσει άδεια εγκατάστασης για την επίμαχη κεραία, ενώ το αρμόδιο Πολεοδομικό Γραφείο έχει επιβάλει τα προβλεπόμενα πρόστιμα για την αυθαίρετη κατασκευή (βλ. φωτογραφία 5).

9. Αρ. πρωτ. αναφοράς 24387/2002

Πολίτης κατήγγειλε στον ΣτΠ ότι, ενόψει εγκατάστασης κεραίας κινητής τηλεφωνίας στην περιοχή του Πειραιά, ζήτησε να παρευρίσκεται η ΕΕΑΕ, ως *«υπεύθυνη υπηρεσία ελέγχου της σωστής λειτουργίας των κεραιών»*. Η αρμόδια αρχή αρνήθηκε να παρευρεθεί, ενώ γνώρισε στην ενδιαφερόμενη ότι συνεργείο ελέγχου μπορεί να ορισθεί μόνον κατόπιν γραπτής αιτήσεώς της και προηγούμενης καταβολής του ποσού των εξακοσίων (600) ευρώ.

10. Αρ. πρωτ. αναφοράς 5884/2003

Η Ιερά Σταυροπηγιακή Μονή Προφήτου Ηλία Θήρας προσέφυγε στον Συνήγορο του Πολίτη, με θέμα την απομάκρυνση από την ιδιοκτησία της κεραιών ΟΤΕ, ΕΡΤ κλπ – μεταξύ αυτών και κεραιών κινητής τηλεφωνίας- και τη συμμόρφωση των αρμοδίων

υπηρεσιών με τις αποφάσεις 3381/2001 και 933/2003 του Συμβουλίου της Επικρατείας. Ειδικότερα, με την 3381/2001 απόφαση του, το ΣτΕ έκρινε ότι η προσβαλλόμενη πράξη, με την οποία είχε προβλεφθεί η απομάκρυνση των κεραιών σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, ήταν νομίμως αιτιολογημένη, τόσο ως προς το σκέλος της περιβαλλοντικής διατάραξης, όσο και ως προς το σκέλος του κινδύνου για την υγεία μοναχών και επισκεπτών. Η προσβαλλόμενη πράξη ακυρώθηκε μόνον ως προς το μέρος που έταξε προθεσμία μετεγκατάστασης την 31.12.2000 και αναπέμφθηκε στη διοίκηση για να καθορίσει, με αιτιολογημένη κρίση, νέα προθεσμία, επαρκή για το σκοπό αυτό. Η ΕΕΤΤ εξέδωσε απόφαση με την οποία καθόρισε ως απώτατο χρόνο μετεγκατάστασης του επίμαχου σταθμού και της κεραίας την 05.12.2003. Κατά της πιο πάνω αποφάσεως ασκήθηκε αίτηση ακυρώσεως από τον ΟΤΕ, η οποία και απερρίφθη με την 933/2003 απόφαση του ΣτΕ.

Ωστόσο, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς των αναφερομένων, έως τον Σεπτέμβριο του 2003, ο ΟΤΕ δεν είχε συμμορφωθεί με τις ανωτέρω ακυρωτικές αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας για την μετεγκατάσταση του επίμαχου σταθμού. Οι εκπρόσωποι της Μονής προσέφυγαν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης για την εφαρμογή των δικαστικών αποφάσεων.

1.2 Απόψεις των αρμοδίων υπηρεσιών

Κατά την έρευνα των αναφορών διαπιστώθηκε διάσταση απόψεων μεταξύ των αρμοδίων υπηρεσιών ως προς το θέμα της εγκατάστασης κεραιών κινητής τηλεφωνίας. Η διάσταση απόψεων αφορά ειδικότερα τα εξής ζητήματα:

- τις πιθανές επιπτώσεις των κεραιών κινητής τηλεφωνίας στην ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον.
- την υπαγωγή των κεραιών κινητής τηλεφωνίας σε προηγούμενη εκτίμηση επιπτώσεων στο περιβάλλον και σε έγκριση περιβαλλοντικών όρων.
- τα μέτρα προφύλαξης που πρέπει να λαμβάνονται για την αποτροπή πιθανολογούμενων επιπτώσεων στην υγεία και το περιβάλλον.

Στη συνέχεια παρατίθενται χαρακτηριστικές απόψεις αρμοδίων υπηρεσιών, με τις οποίες επικοινωνήσε ο ΣτΠ κατά την έρευνα των αναφορών. Αν και ορισμένες από τις απόψεις αυτές έχουν διατυπωθεί υπό το καθεστώς εφαρμογής προγενέστερων κανονιστικών ρυθμίσεων, διαφαίνεται ότι βρίσκουν έδαφος προβολής ακόμα και σήμερα, διαιωνίζοντας έτσι την ήδη επισημανθείσα διάσταση θέσεων και την ελλιπή συνεργασία μεταξύ των αρμοδίων υπηρεσιών της διοίκησης.

Α) ΥΠΕΧΩΔΕ

Το Τμήμα Θορύβου και Ακτινοβολιών του ΥΠΕΧΩΔΕ δέχτηκε σε σχετικά του έγγραφα (αρ. πρωτ. 49324/26.11.99 και 10265/19.01.95) ότι, αν και η εγκατάσταση κεραιών κινητής τηλεφωνίας εντάσσεται στο πλαίσιο του Ν.2145/1993 (αρ. 41) και Ν.2075/1992 (αρ.24^α), δεν αναιρούνται οι απαιτήσεις που επιβάλλουν η ΚΥΑ 69269/1990 και ο Ν. 1650/1986. Θεωρείται δηλαδή ότι η συγκεκριμένη δραστηριότητα εμπίπτει στις δραστηριότητες που ενδέχεται να προκαλέσουν ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος, λόγω της εκπομπής ακτινοβολίας, και, επομένως, απαιτείται σύνταξη Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) και έγκριση περιβαλλοντικών όρων. Συγκεκριμένα, στο 10265/19.01.95 έγγραφο τονίζεται ότι η εγκατάσταση κεραιών κινητής τηλεφωνίας «...εμπίπτει στις διατάξεις της ΚΥΑ 69269/1990 περί Μελετών Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Η σχετική μελέτη η οποία πρέπει να είναι σύμφωνη με όσα ορίζονται για τις δραστηριότητες της Β' κατηγορίας, υποβάλλεται στις αρμόδιες Νομαρχιακές υπηρεσίες του ΥΠΕΧΩΔΕ...». Στο 49324/26.11.99 έγγραφο του ΥΠΕΧΩΔΕ αναφέρεται ότι η ΚΥΑ 69269/1990 «...έχει εφαρμογή στην κινητή τηλεφωνία ως δραστηριότητα και εγκατάσταση που ενδέχεται να προκαλέσει ρύπανση στο περιβάλλον (άρθρο 2), όπου για την περίπτωση αυτή ως ρύπανση θεωρείται η παρουσία στο περιβάλλον ακτινοβολίας (Νόμος 1650/86). Σύμφωνα με την ανωτέρω ΚΥΑ η κινητή τηλεφωνία κατατάσσεται στην Β' κατηγορία (άρθρο 5) ως δραστηριότητα η οποία δεν αναφέρεται στην Α' κατηγορία απαιτείται όμως για την εγκατάσταση και λειτουργία της σχετική άδεια...σε μεταγενέστερο νόμο (2145, άρθρο 41, ΦΕΚ 88/1/93) έχουν οριστεί προϋποθέσεις για την εγκατάσταση κεραιών σταθμών στην ξηρά, κατά την άποψη μας δεν αναιρούν τις απαιτήσεις που επιβάλλει ο νόμος 1650/86».

Σημειώνεται ότι η υποχρέωση εκπόνησης ΜΠΕ και έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων για τις κεραίες κινητής τηλεφωνίας έχει πλέον ρυθμισθεί ρητώς με την πρόσφατη κοινή Υπουργική Απόφαση ΗΠ15393/2332/2002 (ΦΕΚ 1022 Β' / 5.8.2002).

Β) Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας

Η Διεύθυνση Υγιεινής Περιβάλλοντος του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας εξέφρασε τις επιφυλάξεις της για τις επιδράσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας, με το Υ2/2300/05.09.96 έγγραφό της. Στο εν λόγω έγγραφο, που φέρει την υπογραφή του (τότε) Υφυπουργού Υγείας κ. Φρ. Παπαδέλη, αναφέρεται ότι: «Το ζήτημα των βιολογικών επιδράσεων από την έκθεση των ατόμων σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία-υψηλές συχνότητες της κινητής τηλεφωνίας είναι ανοικτό και στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν αντικρουόμενες μελέτες και, κατά συνέπεια, δεν είναι φρόνιμο να καθοριστούν οριακές τιμές που ενδεχομένως αποδειχθούν ανεπαρκείς. Άλλωστε μελετώνται ακόμη οι βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιδράσεις στην υγεία από τη χρήση κινητής τηλεφωνίας όπως διαπιστώνεται και από την έκθεση της Επιτροπής Μελέτης Βιολογικών Επιδράσεων της κινητής τηλεφωνίας...», επίσης «επειδή από βραχυπρόθεσμες μελέτες οι επιδράσεις ανάλογα με

την συχνότητα περιλαμβάνουν τη διέγερση των ηλεκτρικώς ευερέθιστων κυττάρων του νευρικού και μυϊκού ιστού, μεταβολή της διαβατότητας των κυτταρικών μεμβρανών ως και την θέρμανσή τους, καθώς και επηρεασμό των βηματοδοτών θεωρείται σκόπιμο μέχρι την οριστικοποίηση των δεδομένων να αποφεύγεται η εγκατάσταση κεραιών κοντά σε σχολεία, νοσοκομεία, γηροκομεία, παιδικούς σταθμούς κλπ», τέλος «να θεσπιστεί η σχετική διαδικασία ελέγχου τήρησής τους από τους υπόχρεους».

Στην από 14.02.2003 τηλεφωνική επικοινωνία του με την αρμόδια διεύθυνση του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, ο ΣτΠ ενημερώθηκε ότι η θέση του Υπουργείου όχι μόνον παραμένει αμετάβλητη, αλλά είναι περαιτέρω ενισχυμένη στην κατεύθυνση της προφύλαξης και της προστασίας της δημόσιας υγείας, χωρίς ωστόσο η θέση αυτή να έχει εκφραστεί επίσημα σε νεώτερο έγγραφο.

Γ) Υπουργείο Μεταφορών

1. Η Διεύθυνση Διαχείρισης και Ελέγχου Φάσματος Ραδιοσυχνοτήτων του Υπουργείου Μεταφορών, με το 370/3/2000 έγγραφό της, γνωστοποίησε στο Συνήγορο του Πολίτη ότι: «...η ΚΥΑ 69269/1990 που εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του Ν. 1650/86 δεν μπορεί να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του υπόψη νόμου αλλά προς τούτο απαιτείται προσθήκη με αναφορά στα ραδιοκύματα στον ίδιο το νόμο. Όμως ο υπόψη νόμος όπως έχει σήμερα, δεν αφορά καθόλου στις εγκαταστάσεις σταθμών ραδιοεπικοινωνίας στην ξηρά...Άλλωστε επί του παραπάνω θέματος έχει τοποθετηθεί το ΣτΕ με την υπ' αριθ. 2546/1999 απόφασή του [...ότι κατά τη χορήγηση των υπόψη αδειών εφαρμόζονται ειδικές διατάξεις και δεν έχουν εφαρμογή οι διατάξεις του Ν. 1650/86 για την προστασία του περιβάλλοντος και των αποφάσεων που έχουν εκδοθεί κατ' εξουσιοδότησή του...] ». Τέλος, στο ίδιο έγγραφο τονίζεται ότι το Υπουργείο Μεταφορών, λαμβάνοντας υπόψη το προηγούμενο έγγραφο του Υπουργείου Υγείας (Υ2/2300/96), «...θεώρησε σκόπιμο να εξετάζει κατά περίπτωση τις εγκαταστάσεις κεραιών που βρίσκονται σε απόσταση μικρότερη των 500 μέτρων από την κοντινότερη κατοικία...». Ωστόσο, από κανένα στοιχείο δεν προκύπτει ότι η παραπάνω δήλωση έχει υλοποιηθεί στην πράξη, όπως αποδεικνύεται από τη μεταγενέστερη νομοθεσία.

2. Στο 74361/β/5521/12.10.1999 έγγραφο της Διεύθυνσης Τεχνικής και Ελέγχου Επικοινωνιών συνιστάται: «...στις εταιρείες κινητής τηλεφωνίας, κατά την επιλογή χώρων εγκατάστασης κεραιών τους, να φροντίζουν ώστε να αποφεύγονται οι θέσεις που βρίσκονται εντός χώρων οικοπέδων νοσοκομείων, σχολείων και παιδικών σταθμών ή σε πολύ μικρή απόσταση από αυτά (της τάξεως ορισμένων δεκάδων μέτρων) επιδεικνύοντας έτσι την ανάλογη ευαισθησία στις περιβαλλοντικές ανησυχίες του κοινού...».

3. Στο 84168/5803/07.11.96 έγγραφο της Διεύθυνσης Τεχνικής και Ελέγχου Επικοινωνιών (σχετικά με εξέταση αιτημάτων έκδοσης εγκρίσεων εγκατάστασης κεραιών σταθμών κινητής τηλεφωνίας) αναφέρεται ότι: «στα αιτήματα για την έκδοση εγκρίσεων εγκατάστασης κεραιών σταθμών της κινητής τηλεφωνίας, που αφορούν σταθμούς εκτός κατοικημένων περιοχών, είναι σκόπιμο να εντάσσονται οι περιπτώσεις σταθμών που

απέχουν μία ελάχιστη απόσταση 500 μέτρων από τον πλησιέστερο οικισμό (στρατιωτικό φυλάκιο κλπ)». Επίσης, «...ο προσδιορισμός σύμφωνα με τις προβλέψεις της θεωρίας, της στάθμης πυκνότητας ισχύος και εντάσεων του προκαλούμενου ηλεκτρομαγνητικού πεδίου από το σύστημα ακτινοβολίας (κεραία) σε παρακείμενες οικίες και γενικότερα η εκτίμηση της πυκνότητας ισχύος της ακτινοβολίας, ώστε να μην προκληθούν δυσμενείς επιδράσεις στην υγεία του γενικού πληθυσμού πλησίον των σταθμών...».

4. Στο 80489/5234/07.10.96 έγγραφο του **Τμήματος Διαχείρισης Φάσματος Ελέγχου Ραδιοσυχνοτήτων** αναφέρεται ότι: «στα πλησιέστερα κατοικημένα σημεία η πυκνότητα ροής ισχύος είναι μικρό υποπολλαπλάσιο των αντίστοιχων σταθμών αναφοράς του προτύπου ENV 50166/2. Ως εκ τούτου υπάρχει μεγάλος συντελεστής ασφαλείας που επιτρέπει το συμπέρασμα ότι ακόμα και αν μειωθούν σημαντικά οι επιτρεπτές στάθμες αναφοράς του προτύπου ENV 50166/2 (ή εάν υπάρχει σχετική ανακρίβεια στην απόσταση του σταθμού βάσης από τις κατοικημένες περιοχές) δεν υπάρχει καμιά περίπτωση υπέρβασης των σταθμών αναφοράς».

Δ) Υπουργείο Ανάπτυξης – Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας

1. Με το Μ.1./411/373/28-3-2003 έγγραφό της, η ΕΕΑΕ ενημέρωσε τον ΣτΠ για τις θέσεις της ως προς το ζήτημα των κεραιών κινητής τηλεφωνίας. Συγκεκριμένα, η ΕΕΑΕ αναφέρει ότι «...η κάθε εγκατάσταση κεραιών διαθέτει τα δικά της τεχνικά χαρακτηριστικά και γειτνιάζει με διαφορετικό τρόπο με σημεία στα οποία παρουσιάζεται ανθρώπινη δραστηριότητα, οι ηλεκτρομαγνητικές εκπομπές των κεραιών σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, εξετάζονται κατά περίπτωση μέσω: α) του ελέγχου της μελέτης ραδιοεκπομπών...β) του ελέγχου της δήλωσης συμμόρφωσης (για τις μέχρι 06.09.2000 εγκατεστημένες κεραιές) ή και γ) την διεξαγωγή επί τόπου μετρήσεων περιοδικά ή οποτεδήποτε κριθεί αυτό απαραίτητο από συνεργεία της ΕΕΑΕ ή των άλλων συναρμόδιων υπηρεσιών....Με τις διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας έχουν θεσπιστεί ιδιαίτερα αυστηρά κριτήρια για την εγκατάσταση όλων των νέων σταθμών κεραιών καθώς και τον έλεγχο των ήδη εγκατεστημένων και έτσι διασφαλίζεται η προστασία του γενικού πληθυσμού από την έκθεση σε ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες...Η ΕΕΑΕ...έχει δημιουργήσει ένα αρχείο με όλους τους υπάρχοντες σταθμούς ανά θέση, το οποίο ενημερώνει συνεχώς και έτσι είναι σε θέση να διεξάγει αποτελεσματικό έλεγχο των μελετών ραδιοεκπομπών των κεραιών...Σε περιπτώσεις που μετά από αυτοψίες ή καταγγελίες που τεκμηριώνονταν επαρκώς με εκθέσεις πολεοδομικών γραφείων ή δασαρχείων ή άλλων υπηρεσιών ή με άλλα επίσημα στοιχεία που υποβλήθηκαν στην υπηρεσία μας διαπιστώθηκαν ελλείψεις στα δηλωθέντα στοιχεία ή ότι αυτά που δηλώθηκαν ήταν ανακριβή η ΕΕΑΕ στα πλαίσια της κείμενης νομοθεσίας έχει ενημερώσει την ΕΕΤΤ για τις δικές της ενέργειες...έχουν πραγματοποιηθεί σε όλη την χώρα επί τόπου έλεγχοι και μετρήσεις των επιπέδων της εκπεμπόμενης ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας σε 390 συνολικά σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας...οι τιμές της εκπεμπόμενης ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας ήταν κάτω από τα όρια ασφαλούς έκθεσης του γενικού πληθυσμού, όπως αυτά ορίζονται στην κείμενη νομοθεσία, σε όλα τα ελεύθερα προσπελάσιμα από το κοινό σημεία πλησίον των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας, όπου πραγματοποιήθηκαν μετρήσεις.

Υπερβάσεις των ορίων ασφαλούς έκθεσης διαπιστώθηκαν μόνο από μετρήσεις που διεξήχθησαν σε χώρους που πρακτικά συνιστούν πάρκα κεραιών... Όσον αφορά τον τρόπο πραγματοποίησης μετρήσεων διευκρινίζεται πως καταγράφεται η συνολική επιβάρυνση του εκάστοτε υπό εξέταση χώρου από όλες τις υπάρχουσες διατάξεις εκπομπής στον περιβάλλοντα χώρο (άμεσα γειτονικές αλλά και πιο μακρινές)...στη λίστα των περιοδικών αυτεπάγγελτων ελέγχων που καταρτίζει το γραφείο μας προηγούνται οι θέσεις όπου αναμένεται μεγαλύτερη ηλεκτρομαγνητική επιβάρυνση... οι εταιρείες κινητής τηλεφωνίας υπέβαλαν εντός της οριζόμενης προθεσμίας δηλώσεις συμμόρφωσης για τις ήδη εγκατεστημένες κεραίες τους. Το αρμόδιο γραφείο μας μετά από την εξέταση των υποβληθεισών δηλώσεων συμμόρφωσης διαπίστωσε ότι οι δηλώσεις αυτές παρουσιάζουν ελλείψεις σχετικά με τις απαιτήσεις του υποδείγματος που δημοσίευσε η υπηρεσία μας...Ως εκ τούτου η υπηρεσία μας απέστειλε στις 11-4-2001 στις εταιρείες κινητής τηλεφωνίας ...έγγραφα...με τα οποία καλούσε την κάθε εταιρεία όπως προβεί στις κατάλληλες συμπληρώσεις το συντομότερο δυνατόν...Μέχρι σήμερα οι εταιρείες κινητής τηλεφωνίας έχουν προχωρήσει σε υποβολή ορθών δηλώσεων συμμόρφωσης...για τη συντριπτική πλειοψηφία των θέσεών τους».

Ωστόσο, στο ανωτέρω έγγραφο της ΕΕΑΕ δεν διευκρινίζεται: **α)** αν οι μετρήσεις γίνονται χωρίς προειδοποίηση και σε τακτά χρονικά διαστήματα (περιοδικά), **β)** αν προβλέπεται συγκεκριμένος αριθμός κεραιών σε κάθε περιοχή και πόσες λειτουργούν εντός Αττικής, και **γ)** αν η ΕΕΑΕ ζητεί καταβολή χρηματικού ποσού για την πραγματοποίηση μέτρησης (όπως αναφέρουν οι πολίτες), καθώς και ποιά είναι η νομοθεσία που παρέχει τέτοια δυνατότητα.

2. Η ΕΕΑΕ, με το Μ.λ./411/1593/19-11-2002 έγγραφό της προς τον Συνήγορο του Πολίτη, αναφέρει ότι : «Οι κεραίες εκπομπής που παρέχουν πάσης φύσεως τηλεπικοινωνιακές υπηρεσίες είναι διατάξεις που εκπέμπουν ηλεκτρομαγνητική - μη ιοντίζουσα – ακτινοβολία. Η εγκατάστασή τους εντός ή πλησίον κατοικημένων περιοχών πρέπει να γίνεται σύμφωνα με τις θεσμοθετημένες προδιαγραφές, ώστε σε όλα τα γειτονικά στους σταθμούς κεραιών σημεία, στα οποία υπάρχει ανθρώπινη πρόσβαση, να εξασφαλίζεται η συμμόρφωση με τα όρια ασφαλούς έκθεσης του κοινού. Πρέπει επίσης να αναφερθεί πως στην εν λόγω ΚΥΑ [53571/2000] οι βασικοί περιορισμοί και τα επίπεδα αναφοράς για την ασφαλή έκθεση του κοινού στα εκπεμπόμενα ηλεκτρομαγνητικά πεδία, βασίσθηκαν σε όλες τις μέχρι σήμερα αποδεδειγμένες επιδράσεις και έχουν οριστεί με μεγάλους συντελεστές ασφαλείας (μεγέθους περίπου 50), έτσι ώστε να λαμβάνονται υπόψιν οι αβεβαιότητες που υπάρχουν όσον αφορά την ατομική ευαισθησία, τις περιβαλλοντικές συνθήκες, καθώς και τις διαφορές όσον αφορά την υγεία και την κατάσταση της υγείας του κοινού. Επίσης, πρέπει να υπογραμμιστεί πως τα επίπεδα αναφοράς που χρησιμοποιούνται για τον περιορισμό της έκθεσης προέρχονται από τους περιορισμούς, υπό συνθήκες μέγιστης σύζευξης του πεδίου με το εκτιθέμενο άτομο παρέχοντας έτσι το μέγιστο βαθμό προστασίας. Τέλος πρέπει επίσης να τονιστεί πως ως όρια ασφαλούς έκθεσης του κοινού θεωρούνται το 80% των τιμών των πινάκων που δίνονται στην ΚΥΑ για τη ζώνη συχνοτήτων στην οποία λειτουργούν οι εκάστοτε εγκαταστάσεις κεραιών, εισάγοντας έτσι ένα πρόσθετο συντελεστή ασφαλείας... Δεδομένου του γεγονότος πως η κάθε εγκατάσταση κεραιών διαθέτει τα δικά της τεχνικά χαρακτηριστικά και γειτνιάζει με διαφορετικό τρόπο με

σημεία στα οποία παρουσιάζεται ανθρώπινη δραστηριότητα, οι ηλεκτρομαγνητικές εκπομπές των κεραιών σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, εξετάζονται κατά περίπτωση μέσω του ελέγχου της μελέτης ραδιοεκπομπών τους ή της δήλωσης συμμόρφωσης που υποβάλλεται στην υπηρεσία μας (βάσει ενός πολύ αυστηρού υποδείγματος που αυτή έχει δημοσιεύσει) ή / και την διεξαγωγή επί τόπου μετρήσεων... Επίσης σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, κατά τη λειτουργία των σταθμών κεραιών η τήρηση των ορίων ασφαλούς έκθεσης του κοινού ελέγχεται μέσω μετρήσεων περιοδικά ή οποτεδήποτε κριθεί αυτό απαραίτητο από συνεργεία της ΕΕΑΕ ή των άλλων υπηρεσιών ή από άλλα εξουσιοδοτημένα από την ΕΕΑΕ συνεργεία. Τον συντονισμό των μετρήσεων αναλαμβάνει η ΕΕΑΕ.».

Ε) Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων

Η Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ), αρμόδια για την έκδοση των αδειών εγκατάστασης των κεραιών κινητής τηλεφωνίας, θεωρεί ότι οι διατάξεις του Ν. 3010/2002 και της κατ' εξουσιοδότησής του εκδοθείσας ΚΥΑ ΗΠ 15393/2332/2002 (ΦΕΚ 1022 Β'), με τις οποίες προβλέπεται η υποχρέωση εκπόνησης ΜΠΕ και έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, δεν εφαρμόζονται επί των κεραιών κινητής τηλεφωνίας. Ειδικότερα, στο 1020/Φ.506/20.1.2003 έγγραφο της ΕΕΤΤ., που απευθύνεται προς τον ΣτΠ, αναφέρονται τα εξής: «...εκτός από τις ΣτΕ 2546/1999 και ΣτΕ 3375/2000, στις οποίες και έχουμε αναφερθεί εκτενώς λόγω της διαφορετικής αντιμετώπισης σε αυτές του ζητήματος των κεραιών κινητής τηλεφωνίας, υπάρχει και η νεώτερη ΣτΕ 1394/2001 η οποία εν ολίγοις συμφωνεί με την πρώτη εκ των προαναφερομένων αποφάσεων, δηλαδή θεωρεί ότι κατά τη χορήγηση των αδειών κατασκευών κεραιών κινητής τηλεφωνίας εφαρμόζονται οι διατάξεις του άρθρου 24 α του νόμου 2075/92, όπως ήδη ισχύουν, οι οποίες είναι ειδικές διατάξεις προβλέπουσες την έκδοση κανονιστικών αποφάσεων για τον καθορισμό των μέτρων προφύλαξης του κοινού (ήδη έχει εκδοθεί η ΚΥΑ 3835/2000). Σύμφωνα με την ίδια ως άνω ΣτΕ δεν έχουν εφαρμογή οι διατάξεις του Ν. 1650/86 «Για την προστασία του περιβάλλοντος» και των αποφάσεων που έχουν εκδοθεί κατ' εξουσιοδότησή του. Η ΚΥΑ Η.Π15393/2332/05.08.02, ... έχει εκδοθεί κατ' εξουσιοδότηση του Ν. 1650/86, όπως αντικαταστάθηκε με τον Ν. 3010/2002, επομένως όπως δέχεται η τελευταία νομολογία, δεν εφαρμόζεται κατά τη διαδικασία αδειοδότησης των κεραιών κινητής τηλεφωνίας... Οι διατάξεις της ΚΥΑ 53571/3839/2000 «Μέτρα Προφύλαξης του Κοινού από τη Λειτουργία Κεραιών εγκατεστημένων στην Ξηρά» θεσπίζουν ειδικούς κανόνες και κριτήρια για την προστασία του περιβάλλοντος από ηλεκτρομαγνητική (ΗΜ) ακτινοβολία και θέτει ως βασικό μηχανισμό προστασίας τη σύμφωνη γνώμη της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας (ΕΕΑΕ), η οποία γνωματεύει πριν τη χορήγηση κάθε άδειας εγκατάστασης συγκεκριμένης κεραίας σταθμού βάσης, ύστερα από εξέταση μελέτης των ΗΜ ακτινοβολιών της κεραίας αυτής στο πλαίσιο της γενικής αρμοδιότητάς της για την προστασία του πληθυσμού και του περιβάλλοντος από μη ιοντίζουσες ακτινοβολίες. Είναι προφανές ότι οι ειδικές αυτές διατάξεις καλύπτουν πλήρως τον συνταγματικό κανόνα για την προστασία του περιβάλλοντος και έχουν εξειδικευμένο σκοπό σε σχέση με το γενικό σκοπό του Ν. 1650/86, τον οποίο υπερκαλύπτουν. Εξάλλου η σύμφωνη γνώμη της ΕΕΑΕ, αρχής απολύτως αρμοδίας για τη διαπίστωση των επιπτώσεων της Η/Μ ακτινοβολίας συγκεκριμένης κεραίας για την υγεία και

συνεπώς για την προστασία του πληθυσμού και του περιβάλλοντος, ως μηχανισμός προστασίας είναι ο πλέον ενδεδειγμένος και υπερκαλύπτει την έγκριση των περιβαλλοντικών όρων από το Νομάρχη...».

1.3 Σημαντικότερες διαπιστώσεις από την έρευνα των αναφορών

1.3.1 Το επιστημονικό ζήτημα

Κατά την έρευνα των αναφορών, ο Συνήγορος του Πολίτη διαπίστωσε ότι υφίσταται επιστημονική αμφιβολία ως προς το εύρος και την έκταση των πιθανολογούμενων κινδύνων από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία που εκπέμπεται από τις κεραιές κινητής τηλεφωνίας, καθώς και ως προς τα ληπτέα μέτρα προφύλαξης. Ειδικότερα :

- ⇒ Στις γνωμοδοτήσεις των ανεξάρτητων επιστημόνων και ερευνητών που συνόδευσαν τις αναφορές που χειρίστηκε ο Συνήγορος του Πολίτη (βλ. αναλυτικά παρακάτω Κεφάλαιο 2), πιθανολογείται η πρόκληση σοβαρών επιπτώσεων στην ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον από την έκθεση του κοινού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία και ειδικότερα από την έκθεση σε σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας. Όπως προκύπτει από τις σχετικές γνωμοδοτήσεις, οι επιστήμονες εκτιμούν ότι τα θεσμοθετημένα στην Ελλάδα επίπεδα ασφαλούς έκθεσης (όρια επικινδυνότητας) είναι υψηλά, συγκριτικώς προς τα ισχύοντα σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, και, ως εκ τούτου, δεκτικά περαιτέρω μείωσης. Παράλληλα, οι επιστήμονες υπογραμμίζουν την ανάγκη τοποθέτησης των κεραιών σε επαρκή απόσταση από κατοικημένες περιοχές και ειδικά κτήρια (πχ. σχολεία, νοσοκομεία, παιδικούς σταθμούς και άλλους χώρους συνάθροισης κοινού), ώστε να μειωθούν οι πιθανολογούμενοι κίνδυνοι.
- ⇒ Στους αντίποδες των απόψεων των ανεξάρτητων επιστημόνων και ερευνητών βρίσκονται οι απόψεις της ΕΕΑΕ, που είναι ο καθ' ύλην αρμόδιος φορέας για την προστασία του κοινού και του περιβάλλοντος από τις μη ιοντίζουσες ακτινοβολίες (άρθρο 38 παρ. 4 Ν. 2496/1997 και ΚΥΑ 53571/3839/2000, ΦΕΚ 1105 Β'). Αν και η ΕΕΑΕ αναγνωρίζει τους πιθανολογούμενους κινδύνους για το γενικό πληθυσμό από την έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, υποστηρίζει περαιτέρω ότι τα όρια (επίπεδα) αναφοράς για την ασφαλή έκθεση του κοινού στα εκπεμπόμενα ηλεκτρομαγνητικά πεδία, που έχουν θεσπισθεί με την ΚΥΑ 53571/3839/2000 (ΦΕΚ 1105 Β'), είναι επαρκή διότι βασίσθηκαν σε όλες τις μέχρι σήμερα αποδεδειγμένες επιδράσεις και έχουν οριστεί με μεγάλους συντελεστές ασφαλείας.
- ⇒ Η προσέγγιση που υιοθετείται στην ΚΥΑ 53571/3839/2000 (ΦΕΚ 1105 Β') ως προς τα αποδεκτά όρια ασφαλείας, αποδίδει μια μινιμαλιστική εκδοχή του κινδύνου με βάση τις αποδεδειγμένες επιδράσεις, χωρίς να περιλαμβάνει περιπτώσεις για τις οποίες ο κίνδυνος είναι απλώς πιθανολογούμενος και όχι

αποδεδειγμένος (*αρχή ελάχιστης προστασίας*). Αντίθετα, η προσέγγιση που υιοθετούν οι περισσότεροι ανεξάρτητοι επιστήμονες και εμπειρογνώμονες (βλ. αναλυτικά κεφάλαιο 2) στηρίζεται στην έννοια του πιθανολογούμενου κινδύνου, που επιβάλλει τη λήψη μέτρων για την μείωση της αβεβαιότητας και την αποτροπή ακόμη και των ενδεχόμενων βλαπτικών επιδράσεων (*αρχή συνετής αποφυγής*).

1.3.2 Το νομικό ζήτημα

Κατά την έρευνα των σχετικών αναφορών, ο ΣτΠ διαπίστωσε περαιτέρω :

- ⇒ **Πλημμελή τήρηση των πολεοδομικών προϋποθέσεων για την τοποθέτηση των κεραιών.** Ειδικότερα, σε πολλές περιπτώσεις, ο Συνήγορος του Πολίτη διαπίστωσε ότι οι κεραίες είχαν τοποθετηθεί χωρίς την απαραίτητη έγκριση της αρμόδιας πολεοδομικής υπηρεσίας ή καθ' υπέρβαση της χορηγηθείσας έγκρισης. Πρόσθετο πρόβλημα αποτελεί το γεγονός ότι οι σχετικές άδειες χορηγούνται συχνά από την αρμόδια πολεοδομική υπηρεσία χωρίς να ελέγχεται προηγουμένως η νομιμότητα του κτιρίου επί του οποίου ζητείται η εγκατάσταση. Έτσι, δεν αποκλείεται να τοποθετούνται κεραίες σε κτίρια τα οποία στερούνται νομίμου οικοδομικής άδειας ή παρουσιάζουν άλλες πολεοδομικές παραβάσεις. Παρατηρήθηκε, περαιτέρω, ότι η ΔΕΗ εξακολουθεί να παρέχει ηλεκτρικό ρεύμα ακόμη και σε εγκαταστάσεις κεραιών που έχουν χαρακτηρισθεί αυθαίρετες.
- ⇒ **Ελλιπή συντονισμό και πλημμελή συνεργασία μεταξύ των αρμοδίων υπηρεσιών της διοίκησης, φαινόμενο που επιτείνεται από την πολυπλοκότητα του ισχύοντος νομικού πλαισίου, αλλά και από την ύπαρξη αντιφατικών και αντικρουόμενων διατάξεων.** Ιδιαίτερο πρόβλημα αποτελεί η έλλειψη σαφούς αλληλουχίας μεταξύ των επιμέρους αδειών και εγκρίσεων που απαιτούνται για την εγκατάσταση των κεραιών κινητής τηλεφωνίας, γεγονός που οδηγεί συχνά στη χορήγηση άδειας εγκατάστασης και λειτουργίας από την ΕΕΤΤ, χωρίς να συντρέχουν οι νόμιμες πολεοδομικές και λοιπές προϋποθέσεις εγκατάστασης (π.χ. αυθαίρετη κατασκευή, γειτνίαση με μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους που καθιστούν απαγορευτική την εγκατάσταση κλπ).
- ⇒ **Μη υπαγωγή των κεραιών κινητής τηλεφωνίας σε προηγούμενη εκτίμηση επιπτώσεων στο ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον και σε υποχρέωση έγκρισης περιβαλλοντικών όρων.** Αξίζει να υπογραμμισθεί συναφώς ότι, υπό το καθεστώς εφαρμογής του Ν. 1650/1986 και της ΚΥΑ 69269/5387/1990 (ΦΕΚ 678 Β'), η εγκατάσταση κεραιών κινητής τηλεφωνίας δεν είχε υπαχθεί ρητώς σε εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον και έγκριση περιβαλλοντικών όρων. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα το ζήτημα της έγκρισης περιβαλλοντικών όρων για τις κεραίες κινητής

τηλεφωνίας να παραμείνει εριζόμενο τόσο σε διοικητικό επίπεδο όσο και στη νομολογία των αρμοδίων δικαστηρίων. Η πρόσφατη εισαγωγή νέου κανονιστικού πλαισίου για την έγκριση περιβαλλοντικών όρων (ΚΥΑ ΗΠ 15393/2332/2002, ΦΕΚ 1022 Β΄) και η ευθεία υπαγωγή σε αυτό και των κεραιών κινητής τηλεφωνίας φαίνεται εκ πρώτης όψεως να αντιμετωπίζει το ζήτημα. Εν τούτοις, η διατήρηση σε ισχύ προγενέστερων κανονιστικών διατάξεων με διαφορετικό περιεχόμενο εξακολουθεί να παρέχει έρεισμα σε ορισμένες υπηρεσίες να εμμένουν στις προηγούμενες απόψεις τους, γεγονός που δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την αποτελεσματική εφαρμογή και της νέας κανονιστικής πρόβλεψης.

- ⇒ **Μη συστηματικές διαδικασίες ελέγχου των επιτρεπόμενων ανώτερων ορίων ακτινοβολίας από τους εξουσιοδοτημένους προς τούτο φορείς.** Οι σχετικοί έλεγχοι, όταν διενεργούνται, γίνονται κατόπιν υποβολής σχετικού αιτήματος από πολίτες, ενώ είναι αμφίβολο αν διενεργούνται περιοδικώς δειγματοληπτικοί έλεγχοι με πρωτοβουλία των αρμοδίων υπηρεσιών. Το ύψος του παραβόλου που καταβάλλουν οι πολίτες για τη διενέργεια ελέγχου φέρεται να είναι υψηλό, γεγονός που αποτρέπει πολλούς πολίτες από την υποβολή σχετικής αιτήσεως.
- ⇒ **Ελλιπή πληροφόρηση του κοινού, τόσο ως προς τις γενικότερες επιπτώσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στην ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον, όσο και ως προς τις ειδικότερες επιπτώσεις που προκαλεί η χωροθέτηση και λειτουργία μεμονωμένων σταθμών βάσης σε συγκεκριμένες περιοχές και ομάδες πληθυσμού.** Στην ελλιπή πληροφόρηση του κοινού συντείνει αναμφίβολα και η μέχρι σήμερα διαπιστωθείσα απουσία υπαγωγής της εγκατάστασης των κεραιών σε προηγούμενη εκτίμηση των επιπτώσεών τους στο περιβάλλον, μέσω υποβολής, αξιολόγησης και δημοσιοποίησης Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ). Η έλλειψη αυτή δεν μπορεί να αναπληρωθεί από τη διαδικασία που προβλέπεται στην ΚΥΑ 53571/3839/2000 (ΦΕΚ 1105 Β΄/6.9.2000), με την οποία καθορίζονται τα μέτρα προφύλαξης του κοινού από τη λειτουργία των εγκατεστημένων κεραιών στη ξηρά, εφόσον η απαιτούμενη κατά τις διατάξεις της ανωτέρω απόφασης μελέτη ραδιοεκπομπών κεραίας δεν υποβάλλεται σε καμία διαδικασία δημοσιότητας στο κοινό, όπως αντίστοιχα η ΜΠΕ. Η ελλιπής πληροφόρηση του κοινού ενισχύει την ανησυχία των πολιτών και δημιουργεί διάχυτη καχυποψία έναντι των κεραιών κινητής τηλεφωνίας.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν εξετάζονται αναλυτικά τα επιστημονικά και νομικά ζητήματα που άπτονται της χωροθέτησης και λειτουργίας των κεραιών κινητής τηλεφωνίας και διατυπώνονται προτάσεις για τη βελτίωση της ισχύουσας διαδικασίας αδειοδότησης και την πληρέστερη προστασία της υγείας και του περιβάλλοντος.

2. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΗΛΕΚΤΡΟΜΑΓΝΗΤΙΚΗΣ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑΣ

Το ζήτημα των βιολογικών και περιβαλλοντικών επιδράσεων της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας έχει απασχολήσει μεγάλο μέρος της διεθνούς και της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας. Από την έρευνα του ΣτΠ προκύπτει ότι, παρά την ύπαρξη ισχυρών ενδείξεων, οι σχετικές επιστημονικές έρευνες δεν έχουν ολοκληρωθεί και, επομένως, δεν υπάρχουν προς το παρόν ασφαλή συμπεράσματα ως προς τις επιπτώσεις της μη ιοντίζουσας ακτινοβολίας στην ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον. Στο κεφάλαιο αυτό παρατίθενται ενδεικτικά αποσπάσματα από κείμενα επισήμων οργανισμών και εκθέσεων επιτροπών εμπειρογνομόνων, καθώς και απόψεις και γνωματεύσεις ανεξάρτητων επιστημόνων και ερευνητών, αλλά και απόψεις των εταιριών παροχής κινητής τηλεφωνίας, που αποδεικνύουν ότι το ζήτημα των επιπτώσεων της μη ιοντίζουσας ακτινοβολίας παραμένει εριζόμενο στην επιστημονική κοινότητα.

2.1 Επίσημα κείμενα

2.1.1 Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος

Το θέμα των επιπτώσεων στη δημόσια υγεία και το περιβάλλον από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία έχει απασχολήσει τον **Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος (ΕΟΠ)** σε πρόσφατη έκθεσή του με τίτλο “*Late lessons from early warnings : the precautionary principle 1896-2000*”³. Στην έκθεση αυτή, ο ΕΟΠ επιχειρεί μια ιστορική αναδρομή στην εξέλιξη των κινδύνων τα τελευταία 100 χρόνια, για να αναδείξει την κρισιμότητα της προφυλακτικής δράσης όχι μόνον στις περιπτώσεις εκείνες που υπάρχει επιστημονική αβεβαιότητα για τις ενδεχόμενες επιβλαβείς συνέπειες, αλλά ακόμη και όταν υπάρχει άγνοια για τον κίνδυνο βλάβης. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται στην έκθεση «Ο Σωκράτης θεωρούσε την άγνοια ως μια πηγή σοφίας. Οι μελέτες περίπτωσης, που εξετάστηκαν στην έκθεση, αποδεικνύουν ότι αυτό είναι ένα μάθημα της ιστορίας που οι άνθρωποι έχουν ξεχάσει. Η εύκολη επίκληση της επιστημονικής «βεβαιότητας» για την έλλειψη βλάβης οδήγησε συχνά στην αδυναμία λήψης μέτρων προφύλαξης. Όμως, τίποτα το επιστημονικό δεν υπάρχει στη δήθεν βεβαιότητα». Η έκθεση, ανάλογα με το επίπεδο της διαθέσιμης επιστημονικής γνώσης, διακρίνει ανάμεσα σε : α) κινδύνους (risks), όταν υφίσταται γνώση των επιβλαβών συνεπειών, οπότε επιβάλλεται προληπτική δράση (prevention), β) αβεβαιότητα (uncertainty), όταν υπάρχουν γνωστές επιπτώσεις, αλλά άγνωστες πιθανότητες, οπότε για τον περιορισμό των ενδεχόμενων συνεπειών επιβάλλεται προληπτική προφύλαξη (precautionary prevention) και γ) άγνοια (ignorance), όταν οι επιπτώσεις και, κατ’

³ Environmental Issue Report No 22/2001; <http://reports.eea.eu.int/>

επέκταση, οι πιθανότητες είναι άγνωστες, οπότε για τον περιορισμό των εκπλήξεων, επιβάλλεται η λήψη μέτρων προφύλαξης (precaution).

2.1.2 Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ - World Health Organization [WHO])

α. Σε κείμενο του Π.Ο.Υ. με τίτλο *Ηλεκτρομαγνητικά πεδία και Δημόσια Υγεία*⁴ (Μάρτιος 2000) αναφέρεται ότι : «...Η εκτίμηση των πιθανών επιπτώσεων στην υγεία από ηλεκτρομαγνητικά πεδία, χαρακτηρίζεται από μεγάλο βαθμό αβεβαιότητας. Συγκεκριμένα, μια σειρά από επιδημιολογικές μελέτες υποδεικνύουν την ύπαρξη ασθενούς συσχέτισης μεταξύ της έκθεσης σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία και ανθρώπινης ασθένειας. Οι μελέτες συμπεριλαμβάνουν ποικίλες ασθένειες και συνθήκες έκθεσης (στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία)... Άλλα επιστημονικά δεδομένα, συμπεριλαμβανομένου μεγάλου αριθμού μελετών σε ζώα, δεν υποστηρίζουν αυτό το συμπέρασμα, ενώ πολλές επιδημιολογικές μελέτες παρουσιάζουν προβλήματα, όπως ανεπαρκή εκτίμηση της έκθεσης... Καμία αρμόδια επιτροπή δεν έχει συμπεράνει ότι υπάρχει κίνδυνος από πεδία χαμηλών επιπέδων. Όμως, είναι σαφές ότι υπάρχει σημαντική επιστημονική αβεβαιότητα, καθώς και μεγάλη ανησυχία του κοινού για το θέμα αυτό». Σε ό,τι αφορά τη λήψη μέτρων προφύλαξης αναφέρει ότι: «...η κύρια δυσκολία είναι η έλλειψη σαφών αποδείξεων για τον προκαλούμενο κίνδυνο από την έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία».

β. Τον Ιούνιο του 2000, ο ΠΟΥ εξέδωσε έκθεση με τίτλο *Ηλεκτρομαγνητικά πεδία και Δημόσια Υγεία. Κινητά τηλέφωνα και οι κεραίες βάσης τους*⁵. Στην έκθεση περιγράφονται οι ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά των κινητών τηλεφώνων και των σταθμών βάσης και γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην διάχυτη ανησυχία που προκαλείται στο κοινό από τις ενδεχόμενες επιπτώσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στη δημόσια υγεία. Η έκθεση καταλήγοντας αναφέρει ότι: «...καμία από τις πρόσφατες εκτιμήσεις δεν έχει καταλήξει ότι η έκθεση σε πεδία από ραδιοσυχνότητες κινητών τηλεφώνων ή κεραιών βάσης προκαλεί ανεπιθύμητες συνέπειες στην υγεία. Παρόλα αυτά, υπάρχουν κενά στην γνώση, τα οποία έχουν εντοπιστεί, και χρήζουν περαιτέρω έρευνας ώστε να εκτιμηθούν καλύτερα οι κίνδυνοι για τη δημόσια υγεία. Θα απαιτηθούν περίπου 3 με 4 χρόνια για την ολοκλήρωση της έρευνας για τις ραδιοσυχνότητες, την εκτίμηση και τη δημοσίευση των τελικών αποτελεσμάτων σχετικά με τους πιθανούς κινδύνους για την υγεία...».

2.1.3 Η Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας (ΕΕΑΕ), στο ενημερωτικό φυλλάδιο που διανέμει με τίτλο «*Μη Ιοντίζουσες Ακτινοβολίες Κινητής Τηλεφωνίας, Φεβρουάριος 2001*», αναφέρει σχετικά: «Οι επιδράσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στην υγεία μας εξαρτώνται προπάντων από την ένταση, τη συχνότητα και τη διάρκειά της. Η έκθεση σε μεγάλες τιμές ακτινοβολίας υψηλών συχνοτήτων έχει θερμικές επιδράσεις... Αν η απορροφούμενη ισχύς ακτινοβολίας είναι τόσο μεγάλη, ώστε η θερμοκρασία του σώματος ν' αυξηθεί πάνω από 1-2° C, τότε προκύπτουν οι ίδιες επιδράσεις, όπως στην

⁴ http://www.who.int/docstore/peh-emf/publications/facts_press/EMF-Precaution.htm Μετάφραση αποσπάσματος από τον Συνήγορο του Πολίτη.

⁵ Το κείμενο είναι διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο <http://www.who.int/inf-fs/en/fact193.html>. Μετάφραση αποσπάσματος από τον Συνήγορο του Πολίτη.

περίπτωση πυρετού ή θερμοπληξίας: επέρχεται μείωση των νοητικών δραστηριοτήτων, αποκλίσεις σε διάφορες σωματικές λειτουργίες μέχρι και διαταραχές της αναπαραγωγής... Όργανα με κακή αιμάτωση και έτσι κακή απαγωγή θερμότητας όπως π.χ τα μάτια θερμαίνονται γρηγορότερα γι' αυτό κινδυνεύουν περισσότερο... Τα όρια ασφαλούς έκθεσης του κοινού έχουν καθοριστεί έτσι ώστε να μην μπορούν να προκύψουν τέτοιες θερμικές επιδράσεις... Αντίθετα με τις θερμικές επιδράσεις της υψίσυχνης ακτινοβολίας, οι βιολογικές επιδράσεις σε μικρές τιμές ακτινοβολίας υψηλών συχνοτήτων δεν είναι ακόμα εντελώς γνωστές... σήμερα είναι εξακριβωμένο ότι η υψίσυχνη ακτινοβολία μπορεί να έχει και άλλες επιδράσεις εκτός των θερμικών ... παρατηρήθηκαν π.χ φυσιολογικές μεταβολές σε κυτταρικές καλλιέργειες σε ζώα καθώς και επηρεασμός της ηλεκτρικής δραστηριότητας στον ανθρώπινο εγκέφαλο... πως προκύπτουν αυτές οι επιδράσεις δεν είναι γνωστό... χρειάζεται περαιτέρω έρευνα για να διαγνωσθούν ενδεχόμενες επιδράσεις στην υγεία, της υψίσυχνης ακτινοβολίας μικρής ισχύος... οι μακροπρόθεσμες επιδράσεις δεν κατέστη δυνατό ως σήμερα να ερευνηθούν καθόλου...».

Στο ενημερωτικό έντυπο σημειώνεται ότι «Αποτελεί θεμελιώδη αρχή για την προστασία του ανθρώπου και του περιβάλλοντος το γεγονός ότι για προληπτικούς λόγους οι τιμές ακτινοβολίας πρέπει να κρατιούνται όσο γίνεται χαμηλότερες, ακόμα και εάν δεν έχει αποδειχθεί (μέχρι σήμερα) κάποιος κίνδυνος για τον άνθρωπο και το περιβάλλον, σύμφωνα με το γνωστό ρητό η πρόληψη είναι καλύτερη από τη θεραπεία. Αυτή η θεμελιώδης αρχή βρίσκει εφαρμογή και στην κινητή τηλεφωνία, ακριβώς επειδή ακόμη γνωρίζουμε πολύ λίγα σχετικά με τις μακροπρόθεσμες επιδράσεις της ακτινοβολίας μικρής εντάσεως. Προληπτικά λοιπόν καλό θα είναι να αποφεύγεται κάθε μη απαραίτητη επιβάρυνση με ακτινοβολία. Στους σταθμούς βάσης το δραστικότερο προληπτικό μέτρο είναι η τοποθέτησή τους σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη απόσταση από τα μέρη όπου παραμένουν άνθρωποι για μεγάλο χρονικό διάστημα... μακροπρόθεσμες επιδράσεις δεν μπορούν πάντως να αποκλεισθούν επί του παρόντος». Σε ότι αφορά τις οριακές τιμές ασφαλείας για την ακτινοβολία της κινητής τηλεφωνίας αναφέρεται ότι «...Για τις εκπομπές ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας έχει εκδοθεί μία Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τον περιορισμό της έκθεσης του κοινού σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία, με την οποία θεσπίζονται βασικοί περιορισμοί (basic restrictions) και επίπεδα αναφοράς (reference levels) για τα επίπεδα ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας που επάγουν οι κεραίες αυτές. Η σύσταση αυτή αποτέλεσε και την βάση για την ΚΥΑ 53571/3839, (ΦΕΚ 1105/Β/6-9-2000) που καθορίζει τα όρια ασφαλούς έκθεσης του κοινού στις ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας...για τον έλεγχο της ακτινοβολίας των σταθμών βάσης χρησιμοποιούνται τρία μεγέθη: η ένταση ηλεκτρικού πεδίου, η ένταση μαγνητικού πεδίου και η πυκνότητα ισχύος του ισοδύναμου επίπεδου ηλεκτρομαγνητικού κύματος, που μπορούν να μετρηθούν επιτόπου με κατάλληλες συσκευές μέτρησης... Σύμφωνα με την προαναφερθείσα ΚΥΑ, δεν πρέπει να υπάρχουν χώροι γύρω από την κεραία ελεύθερα προσπελάσιμοι από το γενικό πληθυσμό, στους οποίους τα όρια έκθεσης για τα τρία αυτά μεγέθη να υπερβαίνουν το 80% των κάτωθι τιμών των πινάκων της σύστασης της Ε.Ε. όσον αφορά και τις δύο ζώνες συχνοτήτων κινητής τηλεφωνίας που χρησιμοποιούνται στη χώρα μας :

Μέγεθος μέτρησης	80% των τιμών που αποτελεί το όριο έκθεσης ⁶
Ένταση ηλεκτρικού πεδίου (E) 41,25 V/m για τη ζώνη συχνοτήτων στα 900 MHz 58,34 V/m για τη ζώνη συχνοτήτων στα 1800 MHz	33,00 V/m 46,672 V/m
Ένταση μαγνητικού πεδίου (H) 0,111 A/m για τη ζώνη συχνοτήτων στα 900 MHz 0,157 A/m για τη ζώνη συχνοτήτων στα 1800 MHz	0,0888 A/m 0,1256 A/m
Πυκνότητα ισχύος ισοδυνάμου επιπέδου ηλεκτρομαγνητικού κύματος (Seq) 4,5 W/m ² για τη ζώνη συχνοτήτων στα 900 MHz 9 W/M ² για τη ζώνη συχνοτήτων στα 1800MHz	3,6 W/m ² 7,2 W/m ²

2.2 Απόψεις των εταιρειών παροχής υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας

Σε ιστοσελίδα ελληνικής εταιρείας κινητής τηλεφωνίας⁷ καταγράφονται οι ακόλουθες απόψεις ως προς το ζήτημα της επικινδυνότητας των σταθμών βάσης : «...Τα τρέχοντα επιστημονικά στοιχεία υποδεικνύουν ότι η έκθεση σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία, όπως αυτά που εκπέμπονται από τα κινητά τηλέφωνα και από τους σταθμούς βάσης, είναι απίθανο να προκαλεί ή να προάγει τον καρκίνο...Όλες οι Διεθνείς Οδηγίες που έχουν αναπτυχθεί για να προσφέρουν κατάλληλη προστασία στο ευρύ κοινό από την έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία έχουν εισάγει μεγάλα περιθώρια ασφαλείας, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες που υπάρχουν όσον αφορά την ατομική ευαισθησία, τις περιβαλλοντικές συνθήκες, καθώς και τις διαφορές ηλικίας (ηλικιωμένοι, μικρά παιδιά) και κατάστασης της υγείας του κοινού...Στο επίπεδο του εδάφους, καθώς και στα γειτονικά κτίρια, η ένταση του σήματος από τις κεραιές κινητής τηλεφωνίας είναι πολύ χαμηλή και δεν επιδρά σε τέτοιου είδους συσκευές⁸. Αξίζει να σημειωθεί ότι το επίπεδο του ηλεκτρομαγνητικού πεδίου των κεραιών κινητής τηλεφωνίας είναι αρκετά χαμηλότερο εντός των κατοικιών από εκείνο που δημιουργούν πολλές οικιακές συσκευές...Επίσης, δεν υπάρχουν επιστημονικά στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι οι κεραιές των σταθμών βάσης προκαλούν παρεμβολή στους καρδιακούς βηματοδότες ή σε άλλη εμφυτευμένη ιατρική συσκευή, όσο τα επίπεδα έκθεσης παραμένουν εντός των ορίων ασφαλείας...Τα συστήματα κινητής τηλεφωνίας GSM 900 και GSM 1800 έχουν σχεδιαστεί κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να λειτουργούν μέσα σε πυκνοκατοικημένες περιοχές. Γι' αυτόν το λόγο, το κάθε κεραιοσύστημα σε αστική περιοχή λειτουργεί συνολικά σε πολύ μικρή ισχύ (10-15 Watts). Μάλιστα, όσο πιο πυκνά είναι τοποθετημένες οι κεραιές, τόσο χαμηλότερη είναι η ισχύς τους... Διεθνείς Επιστημονικοί Οργανισμοί, όπως η Διεθνής Επιτροπή Προστασίας από Μη-Ιονίζουσες Ακτινοβολίες (ICNIRP) και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO), αξιολογώντας όλες τις επιστημονικές έρευνες, έχουν εκδώσει αυστηρές οδηγίες προστασίας του κοινού από την έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, (ICNIRP "Guidelines for limiting exposure to time-varying

⁶ Ο υπολογισμός έγινε από τον Συνήγορο του Πολίτη με βάση τις τιμές που δίνονται στο έντυπο της ΕΕΑΕ

⁷ www.vodafone.gr

⁸ Δηλαδή στους βηματοδότες και σε άλλες παρεμφερείς ιατρικές συσκευές.

electric, magnetic, & electromagnetic fields (up to 300GHz)", *Health Physics*, April 1998, Vol.74).Τις συγκεκριμένες οδηγίες έχει υιοθετήσει και η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) με τη σύσταση που εξέδωσε στις 12 Ιουλίου 1999...Στην Ελλάδα υπάρχει σύγχρονο νομοθετικό πλαίσιο εγκατάστασης των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας (Κοινή Υπουργική Απόφαση), το οποίο υιοθετεί τη Σύσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), λαμβάνοντας ειδική μέριμνα για τα θέματα ασφαλούς εκπομπής της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας...Η ελληνική νομοθεσία θέτει αυστηρή διαδικασία ελέγχου ασφαλούς λειτουργίας των κεραιών, μέρος της οποίας αποτελεί η εκπόνηση ειδικών θεωρητικών μελετών ακτινοπροστασίας για κάθε κεραία, καθώς και η διεξαγωγή περιοδικών μετρήσεων...Έως σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί μετρήσεις ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας από ανεξάρτητους επιστημονικούς φορείς, όπως το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και η Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας. Οι έλεγχοι αυτοί πραγματοποιούνται όποτε ζητηθεί, ώστε να παρέχεται άμεση ενημέρωση στο κοινό. Επίσης, η ... [εταιρεία] διενεργεί τακτικούς περιοδικούς ελέγχους και μετρήσεις των επιπέδων ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στους σταθμούς βάσης της. Σε όλες τις μετρήσεις έως σήμερα τόσο σε αγροτικές όσο και σε αστικές περιοχές (ταράτσες), οι τιμές έκθεσης έχουν βρεθεί δεκάδες έως και πολλές χιλιάδες φορές κάτω από τα όρια που θέτει η ελληνική νομοθεσία...Έχουν πραγματοποιηθεί δεκάδες μετρήσεις (περίπου 100) σε σταθμούς βάσης της .. [εταιρείας] από ανεξάρτητους επιστημονικούς φορείς, όπως οι Α.Π.Θ., Ε.Μ.Π. και ΕΕΑΕ., οι οποίες όχι μόνο επιβεβαίωσαν τη συμμόρφωση της λειτουργίας των κεραιών σύμφωνα με τα όρια μέγιστης έκθεσης, αλλά, επιπλέον, έδειξαν ξεκάθαρα ότι η ακτινοβολούμενη ισχύς είναι δεκάδες έως και χιλιάδες φορές χαμηλότερη από τα όρια που θέτει η ελληνική νομοθεσία....Η ανησυχία και κατ' επέκταση η αντίδραση των πολιτών για τις κεραίες της κινητής τηλεφωνίας οφείλεται στις ανεξέλεγκτες φήμες από ανθρώπους «μη ειδικούς», σε δημοσιεύματα που αναφέρονται σε μη επιστημονικά τεκμηριωμένες μελέτες, στο γεγονός ότι η κινητή τηλεφωνία είναι μία καινούργια, άγνωστη τεχνολογία και, τέλος, στην έλλειψη, συστηματικής επίσημης ενημέρωσης επί του θέματος...Η Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας (ΕΕΑΕ) είναι υπεύθυνη για την προστασία του πληθυσμού και του περιβάλλοντος από μη ιονίζουσες ακτινοβολίες και φροντίζει για την παροχή σχετικής πληροφόρησης σε κάθε ενδιαφερόμενο. Επιπλέον, οι συναρμόδιες Υπηρεσίες των Υπουργείων ΠΕΧΩΔΕ, Υγείας και Πρόνοιας, Μεταφορών και Επικοινωνιών μαζί με την ΕΕΑΕ, εκτός από τις συντονισμένες πρωτοβουλίες για την αποτελεσματική παρακολούθηση των διεθνών εξελίξεων και την εκπόνηση ερευνητικών μελετών, αναλαμβάνουν και τη σχετική ενημέρωση του γενικού πληθυσμού για θέματα προστασίας της υγείας από την εκπομπή ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών.Η κινητή τηλεφωνία δεν αποτελεί την εφαρμογή της πρώτης τεχνολογίας όπου χρησιμοποιείται ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία. Για αρκετές δεκαετίες, οι κεραίες των ραδιοηλεκτρονικών σταθμών, τα ραντάρ, οι κεραίες επικοινωνίας της Αστυνομίας, της Πυροσβεστικής, κ.α. χρησιμοποιούν τα ηλεκτρομαγνητικά κύματα. Πολύ συχνά οι εκπομπές από αυτά τα συστήματα είναι πολύ πιο κοντά στα όρια της ICNIRP, από ότι οι εκπομπές από τους σταθμούς βάσης. Παρ' όλα αυτά, οι μελέτες των τελευταίων δεκαετιών δεν έχουν δείξει κάποιο δυσμενές αποτέλεσμα για την υγεία.... Οι κεραίες εγκαθίστανται σύμφωνα με τις υποδείξεις της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας (ΕΕΑΕ), οι οποίες είναι βασισμένες στις συστάσεις της ICNIRP. Μερικά μέτρα μπροστά από την κεραία για σταθμούς βάσης τοποθετημένους στις

οροφές των κτιρίων, τα επίπεδα των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων που επάγονται από την κεραία είναι αρκετές φορές κάτω από τα όρια ασφαλείας. Οι σταθμοί βάσης σχεδιάζονται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε σε χώρους που είναι δυνατή η ανθρώπινη πρόσβαση να μην υπερβαίνονται τα όρια ασφάλειας... Έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε στη Μεγάλη Βρετανία με επικεφαλής τον Sir William Stewart κατέληξε στο εξής συμπέρασμα: "Η πλειοψηφία των στοιχείων δείχνει ότι δεν υπάρχει κίνδυνος για την υγεία των ανθρώπων που διαμένουν κοντά στους σταθμούς βάσης, δεδομένου ότι οι εκθέσεις αυτές είναι αρκετές φορές κάτω από τα όρια ασφαλείας"....».

2.3 Εκθέσεις Επιτροπών Εμπειρογνομόνων

2.3.1 Έκθεση επιτροπής εμπειρογνόνων προς τον Γενικό Διευθυντή Υγείας της Γαλλίας, σχετικά με τα Κινητά Τηλέφωνα, τους Σταθμούς Βάσης και την Υγεία. Η υπάρχουσα γνώση και οι σχετικές προτάσεις, 16 Ιανουαρίου 2001⁹ [Translate from the original French text by MCL, June 2002]

Η έκθεση αναφέρεται σε πληθώρα μελετών και προτείνει μέτρα για τη μείωση της έκθεσης του κοινού σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία. Σύμφωνα με την έκθεση, «...τα υπάρχοντα επιστημονικά δεδομένα υποδεικνύουν ότι μια ποικιλία βιολογικών επιδράσεων λαμβάνουν χώρα σε ενεργειακά επίπεδα, τα οποία δεν προκαλούν καμία επικεντρωμένη αύξηση της θερμοκρασίας. Από την υπάρχουσα γνώση σχετικά με τις μη θερμικές επιδράσεις, δεν είναι δυνατόν, προς το παρόν, να εξακριβωθεί αν αποτελούν κίνδυνο για την υγεία...Είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι δεν υπάρχουν κίνδυνοι για την υγεία; Όχι: Παρότι λίγα επιστημονικά δεδομένα υπάρχουν για να υποστηρίξουν αυτή την άποψη, δεν είναι δυνατόν με την υπάρχουσα επιστημονική γνώση, να μηδενιστεί η πιθανότητα για κίνδυνο στην υγεία που μπορεί να προκληθεί από τα μη θερμικά φαινόμενα που σχετίζονται με χαμηλά επίπεδα ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας...».

Μεταξύ των κυριότερων προτάσεων της επιτροπής συμπεριλαμβάνονται και τα ακόλουθα: «...Συνιστάται η υιοθέτηση της αρχής της προφύλαξης [“precautionary approach”] ... με γενικό στόχο τη μείωση της μέσης έκθεσης του κοινού στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο (ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας) που είναι συμβατό με την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών (από τις εταιρείες κινητής τηλεφωνίας)...τα παρακάτω θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στην εφαρμογή αυτής της αρχής:...εντατικότερη έρευνα στις βιολογικές επιδράσεις από την έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία...η μείωση της έκθεσης του κοινού είναι ιδιαίτερα σημαντική για τις ευαίσθητες ομάδες του πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών και των ασθενών. Για τον λόγο αυτό, προτείνεται από την επιτροπή εμπειρογνομόνων τα «ευαίσθητα κτίρια» (νοσοκομεία, νηπιαγωγεία, σχολεία κλπ), τα οποία είναι τοποθετημένα σε απόσταση μικρότερη των 100 μέτρων από σταθμό βάσης, να μην είναι σε ευθεία (στην ίδια ισοϋψή) με την εκπεμπόμενη ακτινοβολία...Η επιτροπή εμπειρογνομόνων θεωρεί ότι, αν οι εταιρείες εφαρμόσουν αυτά τα μέτρα, οι φόβοι του κοινού, και ειδικά των γονιών που ανησυχούν για την έκθεση των παιδιών τους σε ηλεκτρομαγνητική

⁹ Η επιτροπή ορίστηκε από τη Γενική Διεύθυνση Υγείας της Γαλλίας (Υπουργείο Υγείας και Αλληλεγγύης της Γαλλίας) <http://www.mcluk.org/zmirou/zmirou.pdf>. Η μετάφραση του αποσπάσματος από τα αγγλικά έγινε από τον Συνήγορο του Πολίτη.

ακτινοβολία, θα εξαλειφθούν, λαμβανομένου ειδικότερα υπόψη του γεγονότος ότι λόγω των χαμηλών επιπέδων έκθεσης που παρατηρούνται, η επιτροπή δεν υποστηρίζει την θέση ότι υπάρχει κίνδυνος υγείας για τον πληθυσμό που ζει σε περιοχές που έχουν τοποθετηθεί σταθμοί βάσης... Η επιτροπή εμπειρογνομόνων επισημαίνει ότι η προσεκτική προσέγγιση που προτείνει, με δεδομένη την υπάρχουσα γνώση και την αβεβαιότητα, δεν συνιστά επικύρωση της υπόθεσης για κίνδυνο στην υγεία. ...[Οι συστάσεις που υποδεικνύονται] προκύπτουν από την κοινή λογική και δικαιολογούνται από την ύπαρξη «εύλογων αμφιβολιών» [reasonable doubt], και προϋποθέτουν περαιτέρω επιστημονική διερεύνηση...».

2.3.2 Έκθεση της Ανεξάρτητης Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για τα Κινητά Τηλέφωνα και την Υγεία στη Μ. Βρετανία, (U.K. Independent Expert Group on Mobile Phones and Health, [IEGMP] “Stewart report”¹⁰, πρώτη έκδοση 11 Μαΐου 2000)

Είναι χαρακτηριστικό ότι σε πολλές μεταγενέστερες μελέτες, έρευνες καθώς και σε επίσημα έγγραφα γίνεται αναφορά στα συμπεράσματα της επιτροπής αυτής. Σύμφωνα με τα αναφερόμενα στην έκθεση: «...Πολλοί από αυτούς που προσκόμισαν δεδομένα στην επιτροπή εμπειρογνομόνων, είτε προφορικά είτε γραπτά, προέτρεψαν για την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης [“precautionary approach”] στη χρήση της τεχνολογίας των κινητών τηλεφώνων και ιδιαίτερα στην χωροθέτηση των σταθμών βάσης...». Ακολουθεί μια σύντομη αναφορά, στα κύρια συμπεράσματα της επιτροπής, σχετικά με τις πιθανές επιδράσεις (πιθανά αποτελέσματα) της τεχνολογίας της κινητής τηλεφωνίας στην ανθρώπινη υγεία: «...Παρά την ανησυχία του κοινού για την ασφάλεια των κινητών τηλεφώνων και των σταθμών βάσης τους, περιορισμένα ερευνητικά συμπεράσματα έχουν δημοσιευθεί σχετικώς στην –και προσεκτικά διατυπωμένη– επιστημονική βιβλιογραφία. Τούτο αντανακλά το γεγονός ότι μόνον πρόσφατα η κινητή τηλεφωνία χρησιμοποιείται εκτενώς από το κοινό, και έτσι έχει υπάρξει μικρή δυνατότητα να διαπιστωθούν και καταγραφούν οι οποιεσδήποτε εμφανείς επιρροές στην υγεία. ... Η στάθμιση των μέχρι σήμερα δεδομένων υποδεικνύει ότι η έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, σε επίπεδα χαμηλότερα από τα συνιστώμενα [στις οδηγίες των “NRPB” και “ICNIRP”]¹¹, δεν προκαλεί ανεπιθύμητες επιδράσεις στο γενικό πληθυσμό... Υφίστανται, όμως, σήμερα νέα επιστημονικά δεδομένα, τα οποία υποδηλώνουν ότι μπορεί να προκαλούνται βιολογικές επιδράσεις που λαμβάνουν χώρα ακόμα και κάτω από τα συνιστώμενα όρια και πρότυπα. Ο πληθυσμός στο σύνολό του δεν είναι γενετικά ομογενοποιημένος, και έτσι η δεκτικότητα των ανθρώπων στους περιβαλλοντικούς κινδύνους διαφέρει... Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι προς το παρόν, δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί η άποψη ότι η έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, ακόμη και σε επίπεδα κατώτερα από τις εθνικές οδηγίες, στερείται καθ’ ολοκληρίαν αρνητικών επιδράσεων στην υγεία..... Συνιστούμε να υιοθετηθεί η προσέγγιση με βάση την αρχή της προφύλαξης [“precautionary approach”] στην χρήση της τεχνολογίας της κινητής τηλεφωνίας, μέχρι να υπάρξουν λεπτομερή και πιο

¹⁰ Η εν λόγω επιτροπή ορίστηκε και επιχορηγήθηκε από την κυβέρνηση της Μ. Βρετανίας <http://www.iegmp.org.uk/report/text.htm>. Μετάφραση αποσπάσματος από τον Συνήγορο του Πολίτη.

¹¹ National Radiological Protection Board (NRPB), και International Commission on NON-Ionizing Radiation Protection (ICNIRP)

τεκμηριωμένα επιστημονικά δεδομένα σχετικά με τις οποιεσδήποτε επιδράσεις μπορεί να υπάρξουν στην υγεία... Σημειώνουμε ότι η χρήση της αρχής της προφύλαξης [“precautionary approach”] δεν είναι χωρίς κόστος. Θεωρούμε όμως, ότι είναι η απαραίτητη προσέγγιση σε αυτό το αρχικό στάδιο της γνώσης μας για την τεχνολογία της κινητής τηλεφωνίας και τις πιθανές επιπτώσεις της στα βιολογικά συστήματα και στην ανθρώπινη υγεία....».

2.4 Απόψεις Ανεξάρτητων Εμπειρογνομόνων και Ερευνητών

2.4.1 Ο Καθηγητής ηλεκτρονικής φυσικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, **κ. Κ. Λιολιούσης** στο βιβλίο του, με τίτλο «Βιολογικές επιδράσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας-Ηλεκτρομαγνητικά Πεδία από την κινητή τηλεφωνία...τις κεραίες κλπ. και η σχέση τους με την ανθρώπινη υγεία» (Διάυλος 1997), αναφέρει ότι: «Ο σημερινός άνθρωπος εξαιτίας του τεχνικού πολιτισμού που ο ίδιος δημιούργησε λούζεται κυριολεκτικά συνεχώς από ολοένα αυξανόμενα ποσά ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας αυτών των συχνοτήτων...πηγές τέτοιων πεδίων: τηλεφωνικά καλώδια, σύρματα μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας (ΔΕΗ), πομποί ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών, πομποί ραντάρ, όλες οι ηλεκτρικές και ηλεκτρονικές συσκευές σπιτιού ή χώρου εργασίας (σελ 17) ... Σήμερα, είναι λίγοι οι επιστήμονες που διατηρούν ακόμα επιφυλάξεις ως προς την επικινδυνότητα της μη ιονίζουσας ακτινοβολίας... (σελ. 40). Σχετικά με τα αποτελέσματα των μεθόδων μελέτης (επιδημιολογικές έρευνες, μελέτες με πειραματόζωα, μελέτη αιφνίδιων θανάτων βρεφών, μελέτες με καλλιέργειες κυττάρων) των επιπτώσεων των τεχνητών ηλεκτρομαγνητικών πεδίων στην υγεία, ο συγγραφέας αναφέρει ότι περιλαμβάνονται ευρήματα που αφορούν περιπτώσεις όγκων, καρκίνου, λευχαιμίας και προσθέτει ότι «οι επιδημιολογικές μελέτες δεν ανέδειξαν ακόμη μία απόδειξη, αλλά μία σοβαρή ένδειξη της επικινδυνότητας της μη ιονίζουσας ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας (σελ. 47) ... τα παραπάνω ευρήματα από την ακτινοβολία ιστών ή καλλιέργειών κυττάρων ενισχύουν τις ενδείξεις για την επικινδυνότητα της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας (σελ. 54)». Επίσης, ο κ. Λιολιούσης παραθέτει τις «αναμφισβήτητες βιολογικές επιδράσεις των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων» (καταρρακτογένεση, επίδραση στους καρδιακούς βηματοδότες, μικροκυματικά ακούσματα). Ειδικότερα, αναφέρει ότι «τα πειράματα ... απεκάλυψαν ενδείξεις ότι και η μη ιονίζουσα ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία πιθανόν να δρα προσθετικά, όπως και η ιονίζουσα (ραδιενέργεια) ... κατά δεύτερον, από τα πειράματα αυτά προέκυψε μία επιπλέον ισχυρή ένδειξη αθερμικών επιπτώσεων της μη ιονίζουσας ακτινοβολίας ... (σελ.55)». Σχετικά με τους μηχανισμούς βιολογικών επιδράσεων των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων, αναφέρει ότι «πειράματα, τόσο σε ζώα όσο και σε ανθρώπους, έδειξαν ότι τεχνητά ηλεκτρομαγνητικά πεδία (μη ιονίζουσες ακτινοβολίες) καταστέλλουν τη λειτουργία της επίφυσης, μειώνοντας τα επίπεδα μελατονίνης στον οργανισμό...έχει ήδη επιδειχθεί η ικανότητα της μελατονίνης να καταστέλλει την ανάπτυξη των καρκινικών κυττάρων...η μελατονίνη αποτρέπει μεταβολές στο μοριακό επίπεδο, πιθανόν η έλλειψή της να διευκολύνει εκφυλιστικά φαινόμενα όπως η στεφανιαία νόσος, η νόσος του Πάρκινσον, του Αλτσχάιμερ κλπ (σελ. 73)». Τέλος, τονίζει ότι «θα χρειαστούν δεκαετίες ακόμα εντατικής έρευνας ώστε να αποκτηθεί επαρκής γνώση των συνεπειών της μη ιονίζουσας ακτινοβολίας... (σελ. 22)».

Σχετικά με την καθιέρωση ορίων επικινδυνότητας για τη μη ιοντίζουσα ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, ο ίδιος αναφέρει ότι «είναι η πλέον κραυγαλέα ομολογία της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας για τις επιπτώσεις στην υγεία του πληθυσμού από την έκθεση στην ακτινοβολία αυτή» και ότι «πρόκειται για όρια επικινδυνότητας και όχι ασφαλείας, δεδομένου ότι καμία δόση ακτινοβολίας, ιονίζουσας ή μη, δεν μπορεί να θεωρηθεί ασφαλής, οσονδήποτε μικρή και αν είναι...». Η διαφορά των ορίων μεταξύ κρατών «οφείλεται στη διαφορετική εκτίμηση του μηχανισμού επίδρασης της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας (σελ. 75)». Όρια επικινδυνότητας, με βάση τις θερμικές μόνον επιδράσεις, έχει ορίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ τα όρια των ανατολικών κρατών, που έχουν καθοριστεί με βάση και τις αθερμικές επιδράσεις, είναι μέχρι και διακόσιες φορές μικρότερα από εκείνα των δυτικών χωρών για το γενικό πληθυσμό (σελ. 89). Το όριο επικινδυνότητας στη «Δύση» είναι περίπου 1 mW/cm^2 ενώ στην «Ανατολή» $10 \text{ }\mu\text{W/cm}^2$ (εκατό φορές μικρότερο) για επαγγελματική απασχόληση (εργαζόμενους), ενώ για τον γενικό πληθυσμό είναι $200 \text{ }\mu\text{W/cm}^2$ και $1 \text{ }\mu\text{W/cm}^2$ (διακόσιες φορές μικρότερο) αντίστοιχα. Αυτή η τεράστια διαφορά οφείλεται στο ότι στη Δύση τα όρια επικινδυνότητας προσδιορίστηκαν με το σκεπτικό «όχι άμεσες επιπτώσεις στην υγεία» ενώ στην Ανατολή στη βάση «καμία επίπτωση στην υγεία, άμεση ή μακροπρόθεσμη (σελ. 96)». Όπως ανακοινώθηκε στο συνέδριο του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (World Health Organization, Geneva 1981 “Environmental Health Criteria in Radiofrequency and Microwaves”) «τα όρια επικινδυνότητας των ανατολικών χωρών καθιερώθηκαν με κριτήριο την πλήρη πρόληψη οποιωνδήποτε επιπτώσεων για την υγεία». Ο κ. Λιολιούσης τονίζει για το θέμα αυτό ότι «τα ευρήματα των ερευνών... έχουν, κατά συνέπεια υποσκάψει προ πολλού τα θεμέλια των διεθνών ορίων ασφαλείας της Δύσης (σελ. 98)».

Αναφέρεται, επίσης, ότι «...όλοι οι διεθνείς οργανισμοί ή κράτη που καθόρισαν όρια επικινδυνότητας για την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία συμφωνούν πως η περιοχή συχνοτήτων από 1 έως 1000 MHz ...είναι η πλέον επικίνδυνη ...κατά ατυχή όμως συγκυρία, σ’ αυτή ακριβώς την περιοχή συχνοτήτων λειτουργούν σήμερα .. η κινητή τηλεφωνία... (σελ.95)» καθώς και ότι «οι ραδιοσυχνότητες που εκπέμπονται από κεραίες ραδιοτηλεοράσεων, κινητής τηλεφωνίας κλπ, επηρεάζουν κυρίως τους εργαζόμενους στους χώρους αυτούς, εκτός κι αν κάποιες κεραίες είναι εγκατεστημένες μέσα σε κατοικημένες αστικές περιοχές όπως στην περίπτωση της κινητής τηλεφωνίας οπότε εκτίθενται ευρύτερες ομάδες πολιτών (σελ. 135)».

Το γενικό δε συμπέρασμα είναι ότι «τα όρια επικινδυνότητας που καθιέρωσε η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να θεωρηθούν υψηλά. Τα όρια των υπολοίπων δυτικών οργανισμών ή κρατών είναι χαμηλότερα, ενώ η πρόταση της Αμερικανικής Επιτροπής [National Council of Radiation Protection, NCRP] προσεγγίζει τα όρια των ανατολικών κρατών και δημιουργεί κάποιες ελπίδες για μεγαλύτερη ευαισθησία στην προστασία των πολιτών από τη μη ιοντίζουσα ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία» (σελ. 102).

Τέλος, σχετικά με την προστασία από τα ηλεκτρομαγνητικά πεδία, ο κ. Λιολιούσης τονίζει ότι η επιλογή της λήψης όλων των επιβαλλόμενων μέτρων, έστω και αν δεν έχει επιβεβαιωθεί ο κίνδυνος, είναι «η πλέον υπεύθυνη, δεδομένου ότι οι μέχρι σήμερα

ενδείξεις αφορούν σε σοβαρότατες ασθένειες όπως ο καρκίνος». Αυτή είναι η πολιτική της «**συνετής αποφυγής**» και είναι ταυτόσημη με την πολιτική ALARA (As Low As Reasonably Achievable), που υποδεικνύει η έκθεση της επιτροπής NCRP (National Council of Radiation Protection).

2.4.2 Ο Καθηγητής, **κ. Δ. Κουτσούρης**, του Εργαστηρίου Βιοϊατρικής Τεχνολογίας, του Τμήματος Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου (Ακαδημαϊκό Ερευνητικό Ινστιτούτο Επικοινωνιών και Υπολογιστών), στην από 25.07.94 γνωμοδότησή του, αναφέρει ότι : «Κατά την προσωπική μας γνώμη μέχρι εξαγωγής των τελικών συμπερασμάτων θα πρέπει να αποφεύγεται η εγκατάσταση σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας σε πυκνοκατοικημένες αστικές περιοχές ή σε περιοχές με δέκτες κατοίκους που ανήκουν σε ευαίσθητες ομάδες πληθυσμού, όπως παιδιά (προσχολικής και σχολικής ηλικίας), έγκυες γυναίκες, ηλικιωμένοι κτλ».

2.4.3 Ο Καθηγητής και Πρόεδρος του Τμήματος Πληροφορικής της Σχολής Θετικών Επιστημών του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, **κ. Ι.Α. Τσουκαλάς**, στην από 30.09.94 γνωμοδότησή του, αναφέρει ότι: «Γενικώς, υπό τις παρούσες συνθήκες κατανομής RF συχνοτήτων και συχνοτήτων κινητής τηλεφωνίας στο λεκανοπέδιο της Αττικής, θα θεωρούσαμε επικίνδυνο να υπάρχουν κεραίες κινητής τηλεφωνίας σε απόσταση μικρότερη των 100 μέτρων από κατοικημένες περιοχές, δοθέντος του ότι η αθροιστική επίδραση της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας από διάφορες πηγές και για όρια όπως αυτά περιγράφονται από τους κανονισμούς ANSI είναι βλαπτικές για τον άνθρωπο και φυσικά για τους νέους οργανισμούς εντελώς... Λεπτομερείς μετρήσεις του συνολικού φάσματος H/M θα απεδείκνυν την παρούσα θέση μας».

2.4.4 Ο Καθηγητής Κυτταρικής Βιολογίας και Ραδιοβιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (Τμήμα Βιολογίας, Τομέας Βιολογίας Κυττάρου και Βιοφυσικής), **κ. Α. Μαργαρίτης**, στην από 14.01.97 γνωμοδότησή του¹², αναφέρει ότι: «Η ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία είναι αναμφίβολα επιβλαβής για τον ανθρώπινο οργανισμό. Το ποσοστό βλάβης εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, π.χ ένταση πεδίου, συχνότητα, απόσταση κλπ. Το θέμα δεν έχει εξαντληθεί πλήρως από πλευράς επιστημονικής έρευνας. Σχετικά με την εγκατάσταση βάσεως κινητής τηλεφωνίας, η γνώμη μου είναι, ότι θα πρέπει να τοποθετούνται όσο το δυνατόν πιο μακριά από μόνιμες κατοικίες, ώστε να αποφεύγεται η συνεχής έκθεση στην H/M ακτινοβολία ευπαθών ομάδων ατόμων όπως γυναίκες σε κατάσταση εγκυμοσύνης, μικρά παιδιά, άτομα που υποβάλλονται σε φαρμακευτική αγωγή κλπ».

Σημειώνεται περαιτέρω ότι σε μελέτη των κ.κ **Α.Μαργαρίτη** και **Δ. Παναγόπουλου** με τίτλο «Βιολογικές Επιπτώσεις από την Ακτινοβολία των Κινητών Τηλεφώνων»¹³, αναφέρεται ότι: «...η ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία προκαλεί μη θερμικές επιπτώσεις οι οποίες αναφέρονται στην επίδραση της ακτινοβολίας στη λειτουργία των κυτταρικών συστατικών...Οι μη-θερμικές επιπτώσεις θεωρούνται και οι πιο σημαντικές από βιολογικής /

¹² Οι γνωμοδοτήσεις των επιστημόνων Κουτσούρη, Τσουκαλά και Μαργαρίτη υποβλήθηκαν στον Συνήγορο του Πολίτη, με την 4998/08-06-1999 αναφορά.

¹³ Το κείμενο είναι διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο www.Google.com για το <http://kyttariki.biol.uoa.gr>

ιατρικής σκοπιάς και δεν καλύπτονται από τα όρια ασφαλείας που έχουν θεσπισθεί, επειδή δεν είναι άμεσα μετρήσιμες με κάποιο όργανο. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει απ' ευθείας συνάρτηση της έντασης της ακτινοβολίας, η οποία μπορεί να μετρηθεί με όργανο σε μονάδες...από βιολογικής σκοπιάς η μόνη ασφαλής δόση, όχι μόνο ακτινοβολίας από κινητό τηλέφωνο αλλά και από κάθε άλλο είδος «μόλυνσης» είναι η μηδενική, θα πρέπει να γίνεται όσο το δυνατόν περιορισμένη χρήση των κινητών τηλεφώνων....».

2.4.5 Σε ότι αφορά τις εγκαταστάσεις κεραιών κινητής τηλεφωνίας, ο κ. **Σ. Τσιτομενέας**, Επ. Καθηγητής του Τμήματος Ηλεκτρονικής του ΤΕΙ Πειραιά και Πρόεδρος της Επιτροπής Μη Ιονιζουσών Ακτινοβολιών της Ένωσης Ελλήνων Φυσικών ΤΕΙ Πειραιά, σε σχετικό κείμενό του¹⁴, αναφέρει:

Α. «Οι λειτουργικές επιπτώσεις από τους σταθμούς βάσης της κυψελωτής τηλεφωνίας προέρχονται από τις πάσης φύσης αλληλεπιδράσεις του σταθμού και των λειτουργιών του με το περιβάλλον. Οι οφθαλμοφανείς λειτουργικές επιπτώσεις είναι οι αισθητικές επιδράσεις που εμφανίζονται ως υποβιβασμός της αισθητικής του τοπίου από τους πυλώνες και τις κεραίες της κυψελωτής τηλεφωνίας...Για το λόγο αυτό τα κριτήρια επιλογής των κεραιών και της θέσης που θα εγκατασταθούν πρέπει να μην είναι μόνο ραδιοηλεκτρικά αλλά να έχουν και ως κύριο στόχο την ελαχιστοποίηση της αισθητικής ενόχλησης. Οι μη ορατές λειτουργικές επιπτώσεις...είναι οι πάσης φύσης ηλεκτρομαγνητικές αλληλεπιδράσεις με το γήινο ηλεκτρικό πεδίο ή με άλλες ηλεκτρονικές διατάξεις...Τα τεκμηριωμένα στοιχεία για τις λειτουργικές επιπτώσεις από τους σταθμούς βάσης είναι λίγα ... Η έρευνα συνεχίζεται και στοχεύει αρχικά στην ανάδειξη των παραμέτρων της τυχόν επικινδυνότητας που ενέχουν οι επιδράσεις σε ηλεκτρονικές διατάξεις από τις οποίες εξαρτάται η ζωή ή η υγεία (αυτοματισμοί, διαγνωστικά, βηματοδότες κλπ)».

Β. «Οι βιολογικές επιπτώσεις που συνεπάγεται η έκθεση σε ισχυρές NIR οφείλονται στην απορρόφηση ακτινοβολίας που προκαλεί μεταβολές και αλλοιώσεις των κυττάρων ή γενικότερα του βιολογικού υλικού. Οι τυχόν βλάβες μπορεί να είναι μη αναστρέψιμες. Οι βιολογικές επιδράσεις διακρίνονται στις θερμικές (thermal) που εκδηλώνονται με την αύξηση της θερμοκρασίας των ιστών και στις μη θερμικές («non-thermal, a-thermal») που εκδηλώνονται ποικιλότροπα. Η έκθεση του πληθυσμού σε ασθενείς NIR είναι συνεχής, χωρίς η βιολογική επίδραση να έχει προφανείς συνέπειες, ενώ η έκθεση σε ισχυρές επιφέρει βιολογικές επιδράσεις αποδεδειγμένα ή ενδεχόμενα επικίνδυνες για την υγεία. Αναφέρονται επιδράσεις δερματικές, κυτταρολογικές, αναπαραγωγικές, αισθητηριακές, νευρολογικές, γενετικές κλπ. Συμπληρώνεται δε ότι : «Η επιστημονική γνώση για τους κινδύνους που συνεπάγεται η πρόσκαιρη ή η μακροχρόνια έκθεση στις NIR είναι ελλιπής...Οι λειτουργικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και πιθανόν στην υγεία εξαρτώνται από πολλές τοπικές ή ειδικές παραμέτρους και δεν προκύπτουν ευθέως με τους υπολογισμούς ή τις άμεσες μετρήσεις. Συχνά απαιτούνται διαχρονικές παρατηρήσεις-μετρήσεις για την εξαγωγή οριστικών συμπερασμάτων. Οι βιολογικές επιπτώσεις στην υγεία εξαρτώνται από την έκθεση και την απορρόφηση της ακτινοβολίας». Τέλος, ο Καθηγητής τονίζει ότι «πολλές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης

¹⁴ Το κείμενο συμπεριλαμβάνεται στο 261177/2001 απαντητικό έγγραφο της ΕΥΔΑΠ προς τον ΣτΠ, σχετικά με την 11106/2000 αναφορά.

στηριζόμενες σε παρατηρήσεις μη θερμικών επιδράσεων, έχουν θέσει αυστηρότερα όρια αποδεκτής έκθεσης...».

2.4.6 Σε ερευνητική εργασία με τίτλο «Λειτουργικές και Βιολογικές Επιπτώσεις, από Σταθμούς Βάσης της Κυψελωτής Τηλεφωνίας», των **Σ. Τσιτομενέα, Κ. Θεοδοσίου και Κ. Παπαζοΐνη**, που έχει δημοσιευθεί στα πρακτικά του 3^{ου} Περιβαλλοντικού Συνεδρίου της Ένωσης Ελλήνων Φυσικών (11,12, και 13 Δεκεμβρίου 1998)¹⁵, αναφέρονται, μεταξύ άλλων, και τα παρακάτω: «...Στην εργασία μας περιγράφονται ορισμένες από τις τυχόν λειτουργικές ή / και βιολογικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις που οφείλονται στους σταθμούς βάσης της κυψελωτής τηλεφωνίας. Οι λειτουργικές επιπτώσεις προέρχονται κυρίως από τις τυχόν αισθητικές ή / και ηλεκτρομαγνητικές επιδράσεις του σταθμού στο περιβάλλον που ίσως προκαλέσουν υποβιβασμό της αισθητικής του τοπίου, πρόκληση παρασίτων σε άλλες ηλεκτρονικές διατάξεις ή επιτόπια αλλαγή των ατμοσφαιρικών, ηλεκτρικών παραμέτρων. Οι βιολογικές επιπτώσεις μπορεί να προέλθουν από την έκθεση και απορρόφηση των τυχόν ισχυρών ραδιοηλεκτρικών ακτινοβολιών του σταθμού που ίσως προκαλέσουν μεταβολές ή αλλοιώσεις του βιολογικού υλικού από θερμικές ή και μη-θερμικές επιδράσεις. Η εργασία μας καταλήγει με την ανάλυση των παραμέτρων της έκθεσης και την σύγκριση με τα όρια της βιολογικά αποδεκτής έκθεσης. Από τα αποτελέσματα προκύπτει το συμπέρασμα ότι στην δυσμενέστερη περίπτωση σε μια ζώνη με ακτίνα 8 ~ 12 m (για σταθμό 900MHz) ή 5,6 ~ 10,6 m (για σταθμό 1800MHz) ή έκθεση μέσα στο λοβό της κεραίας υπερβαίνει τα αποδεκτά όρια και ίσως είναι βλαπτική, ενώ σε ακτίνα μεγαλύτερη από 147,1m γύρω από την κεραία δεν προκύπτουν εικαζόμενες ή τεκμηριωμένες επιπτώσεις από την έως τώρα επιστημονική τεκμηρίωση...Τελικά συνιστάται η προσεκτική εφαρμογή της συνετούς αποφυγής. Ενώ όπου είναι εφικτό πρέπει να γίνεται επισήμανση των ορίων της Rh. Σημαντική είναι η τακτική μέτρηση των εντάσεων των ακτινοβολιών με παράλληλη μελέτη για την διερεύνηση όλων των λειτουργικών επιδράσεων...».

2.4.7 Ο Δρ. N. Cherry, σε άρθρο του με τίτλο «Επιδράσεις στην υγεία, που σχετίζονται με τους σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας, σε κατοικημένες περιοχές: η ανάγκη για έρευνα επί των επιπτώσεων στην υγεία» (8 Ιουνίου 2000)¹⁶, αναφέρει ότι: «...Μέχρι σήμερα οι εταιρείες κινητής τηλεφωνίας καθώς και κυβερνητικά όργανα...συνεχίζουν να ισχυρίζονται ότι δεν υπάρχουν δεδομένα που να υποστηρίζουν ότι η ακτινοβολία από τα κινητά τηλέφωνα είναι επιβλαβής. Παρόλα αυτά υπάρχει μεγάλος αριθμός επιστημονικών μελετών, που ολοένα αυξάνεται, που υποδεικνύει ότι αυτό δεν είναι αληθές. Έρευνες σχετικά με την υγεία των ανθρώπων που διαμένουν κοντά σε σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας, πρέπει να διενεργούνται συνεχώς για τις επόμενες δύο δεκαετίες...κατά την εκπόνηση των μελετών αυτών οι ερευνητές θα πρέπει να λάβουν υπόψη την πραγματική μορφή της ακτινοβολίας που εκπέμπεται από τους σταθμούς βάσης και να μην κάνουν το λάθος να

¹⁵ Το κείμενο είναι διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο <http://www2.ekke.gr/estia/Cooper/KipselotiTil.htm>

¹⁶ Environmental management and Design Division, New Zealand, Lincoln University, Canterbury, N. Zealand, e-mail: Neil.Cherry@ecan.govt.nz. Το κείμενο είναι διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://pages.britishlibrary.net/orange/cherryonexplevel.htm>. Health effects of electromagnetic radiation. Evidence for the Australian Senate Committee, 8th September 2000. Μετάφραση αποσπάσματος από τον Συνήγορο του Πολίτη.

υποθέσουν την ύπαρξη μίας απλής, ομοιόμορφης ακτινοβολίας...Επειδή οι βιολογικοί μηχανισμοί της ακτινοβολίας της κινητής τηλεφωνίας μιμούνται αυτούς της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας, ενώ η σχέση “δόσης-ανταπόκρισης” έχει όριο ΜΗΔΕΝ, και αυτό περιλαμβάνει γενετική βλάβη, υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι οι σταθμοί βάσης είναι παράγοντες κινδύνου για: καρκίνο...καρδιακή αρρυθμία...νευρολογικές διαταραχές...επιδράσεις στην αναπαραγωγή (εγκυμοσύνη κλπ)...μολυσματικές αρρώστιες...Ένα προτεινόμενο όριο για την μέση χρόνια έκθεση του κοινού με στόχο την μείωση της επικινδυνότητας είναι το 10nW/cm2 ...».

2.4.8 Ο Δρ. R. Santini¹⁷, σε σχετική παρουσίασή του ενώπιον επιτροπής του Γαλλικού Κοινοβουλίου (Μάρτιος 2002) για την εκτίμηση εναλλακτικών τεχνολογιών¹⁸, αναφέρει ότι: «...σύμφωνα με έκθεση της Αυστραλιανής κυβέρνησης, το κοινό που διαμένει σε απόσταση 200 μέτρων από σταθμούς βάσης διαμαρτύρεται για συμπτώματα που περιγράφονται σε αρρώστιες που προκαλούνται από έκθεση σε ραδιοσυχνότητες...Η μόνη μελέτη που υφίσταται προς το παρόν έχει πραγματοποιηθεί στην Γαλλία και αφορά 530 άτομα που διαμένουν σε περιοχές όπου έχουν εγκατασταθεί σταθμοί βάσης. Σε σύγκριση με τα άτομα που διαμένουν σε απόσταση μεγαλύτερη από 300 μέτρα από σταθμούς βάσης, προκύπτουν στοιχεία που δηλώνουν σημαντική αύξηση της συχνότητας των διαμαρτυριών, ανάλογα με την απόσταση...Συνιστάται η εφαρμογή της προφύλαξης για να αντισταθμιστούν οι επιπτώσεις από τους σταθμούς βάσης της κινητής τηλεφωνίας ...Σύμφωνα δε με την αρχή της προφύλαξης σταθμοί βάσης δεν πρέπει να τοποθετούνται σε απόσταση μικρότερη των 300 μέτρων από κατοικημένες περιοχές... Όσοι διαμένουν σε περιοχές όπου έχουν εγκατασταθεί σταθμοί βάσης δεν θα πρέπει να εκτίθενται σε μέση ετήσια ένταση ηλεκτρικού πεδίου μεγαλύτερη από... 0.62 m/V».

¹⁷ Institute national des sciences appliquées-laboratoire de biochimie-pharmacologie.

¹⁸ Hearing of 6 March 2002 at the request of senators Jean-Louis Lorrain and Daniel Raoul <http://emrnetwork.org/research/research.htm>. Βλ. Επίσης Pathol Biol 2002” 50:369-73. Study of the health of people living in the vicinity of mobile phone base stations: <http://emrnetwork.org/research>. Μετάφραση αποσπασμάτων από τον Συνήγορο του Πολίτη.

2.4.9 Σύμφωνα με τον *Dr. G. J. Hyland*¹⁹ (Τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου “Warwick” στο Κόβεντρι της Μ. Βρετανίας): «...τα υπάρχοντα όρια ασφαλείας, για την έκθεση του κοινού στην ακτινοβολία που χρησιμοποιείται στην κινητή τηλεφωνία, είναι παντελώς ανεπαρκή, ενώ η φιλοσοφία με την οποία υπολογίσθηκαν είναι θεμελιωδώς λανθασμένη...αποτυγχάνουν τελείως να λάβουν υπόψη την πιθανότητα δυσμενών επιπτώσεων στην υγεία, που συνδέονται με το γεγονός ότι ζώντες οργανισμοί – και μόνον ζώντες - έχουν την ικανότητα να ανταποκρίνονται (αντιδρούν) και σε άλλα «χαρακτηριστικά» της τεχνολογικά παραγόμενης ακτινοβολίας, εκτός από την ένταση, και έτσι μπορούν να αντιδράσουν και σε εντάσεις πολύ πιο χαμηλές από αυτές που θεσπίζονται από τους κώδικες ασφαλείας... πολλά μέτρα μπορούν να ληφθούν με σκοπό την άρση των μη αναγκαίων κινδύνων που προκαλούνται από τους σταθμούς βάσης όπως...να διασφαλισθεί ότι τα πεδία, στα οποία εκτίθεται αδιακρίτως και χωρίς την θέληση του το κοινό, είναι πολύ χαμηλότερα από τα επιτρεπόμενα όρια που προαναφέρθηκαν, τα οποία είναι 1000 φορές χαμηλότερα από τα επίπεδα - όρια των θερμικών, στην τάξη μεγέθους των “microwatts/cm² (= mW/cm²)”...αυτό μπορεί να επιτευχθεί είτε με την τοποθέτηση των κεραιών σε πολύ υψηλότερους ιστούς, ή με την θέσπιση μιας «απαγορευτικής» ζώνης, σαν αυτή των 500 μέτρων που πρότεινε η Ένωση των Τοπικών Κυβερνήσεων της Νέας Νότιας Ουαλίας, (ΟΤΑ) στην Αυστραλία. Το ύψος του ιστού μπορεί να αντικαταστήσει την απαγορευτική ζώνη...να απαγορευτεί η τοποθέτηση πολλών ιστών στην ίδια περιοχή-στο ίδιο σημείο, και να απαιτηθεί η αντικατάσταση των υπάρχοντων «ομάδων» ιστών από ένα πολύ υψηλό ιστό, ο οποίος θα εξυπηρετεί όλες τις εταιρείες...κατά την χωροθέτηση των κεραιών θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η τοπογραφία της περιοχής...η ύπαρξη κατοικιών, σχολείων, νοσοκομείων και οποιαδήποτε άλλα δημόσια κτίρια...η κεραία πρέπει να τοποθετείται στον ιστό έτσι ώστε η οποιαδήποτε εκπεμπόμενη ακτινοβολία προς οποιαδήποτε κατεύθυνση...σε περιοχές πρόσβασης του κοινού να είναι πολύ χαμηλότερη από 1 microwatt/cm²... μην χρησιμοποιούνται στα ψηφιακά σήματα χαμηλές συχνότητες (amplitude) που συμπίπτουν με τα

¹⁹ Department of physics, University of Warwick, Coventry, U.K and International Institute of Biophysics Neuss-Holzheim, Germany. Mobile phones and health inquiry, 15.12.1999. http://www.e-smog.ch/gsm_oesterreich/nachrichten/phones.htm. How exposure to GSM & TETRA base-station radiation can adversely affect humans, January 2003, a http://www.risiko-mobilfunk.at/rmf_hyland.html. Physics and biology of mobile telephony, Lancet. 2000 Nov. 25; Vol. 356(9244):1833-36. Μετάφραση αποσπάσματος κειμένου από Συνήγορο του Πολίτη. **PERSONAL STATEMENT** of Dr. G.J. Hyland: Since 1985, I have been involved with the interaction of non-ionising radiation - specifically MICROWAVES - with living organisms, actively developing the novel ideas of H. Fröhlich, FRS, who, 30 years ago, first predicted that adequately metabolising living systems *themselves* support a coherent microwave activity. During the last 18 months, I have been applying my findings to the question of potential health hazards posed by mobile telephones and their associated base stations. I am recognised as an international expert in this field, and have published numerous articles and papers - dealing not only with the microwave sensitivity of living systems, but also with the emission from them of coherent, ultra-weak light (biophotons). I am regularly invited to speak at international conferences, at meetings of Professional Bodies (such as the Institution of Electrical Engineers), and on radio and television, both national and international. My work is frequently reported on in the Press, and has recently been the subject of articles and features in numerous international magazines, including the *New Scientist*. Given my vantage point from theoretical biophysics, I believe that I am uniquely qualified to assess the problem **in its entirety**, thereby being able to offer invaluable insights that might not otherwise be available.

ανθρώπινα εγκεφαλικά κύματα...»²⁰. Επίσης, σε μεταγενέστερο άρθρο του, ο ίδιος επιστήμων αναφέρει ότι «... η τοποθέτηση των ιστών σταθμών βάσης (κεραιών) σε περιοχές σχολείων νηπιαγωγείων...πρέπει να παρεμποδίζεται δυναμικά. ... σε σχέση με την έκθεση από σταθμούς βάσης δεν μπορεί να θεσπισθεί μια «απόσταση ασφαλείας» για όλες τις περιπτώσεις. Η μόνη προσέγγιση που έχει πραγματικό αποτέλεσμα προς το παρόν, είναι να απαιτείται σε περιοχές πρόσβασης του κοινού... η ένταση της ακτινοβολίας να είναι χαμηλότερη από 10nW/cm2 (10-4 W/m2 – ισοδύναμο με 0,2 V/m)...».

Οι απόψεις του Δρ. G. J. Hyland έχουν περιληφθεί σε έκθεση, που δημοσιεύθηκε το Μάρτιο 2001 από τη Γενική Διεύθυνση Έρευνας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (STOA)²¹.

²⁰ «...In the case of exposure to GSM radiation, reduce intensities to the level below which no adverse effects have been empirically found in exposed populations, bearing in mind that there are indications of non-thermal thresholds for biological effects of the order of a microwatt/cm2. Power densities a few tenths of this value are common at distances of 150-200m from a typical 15m high Base- station mast and within the range of the more localised side-lobes in the immediate vicinity of a mast - adverse effects being reported at both locations. Incorporating a further safety factor of 10 indicates that, at locations where there is any long-term exposure, power densities should not exceed 10 nanoW/cm2. [To appeal to the (alleged) absence of health problems associated with the higher power density electromagnetic fields emitted by radio/TV transmitters in an attempt to justify the retention of the present level of emission from GSM Base-stations is untenable, on at least two accounts: (i) the nature of the emissions are quite different, with respect to carrier frequencies, modes of transmission (pulsed/analogue), and beam morphology, (ii) there are health problems connected with some such transmitters, contrary to what is often claimed!/] ...».

²¹ **EUROPEAN PARLIAMENT**, Directorate General for Research-Directorate. A STOA - Scientific and Technological Options Assessment. THE PHYSIOLOGICAL AND ENVIRONMENTAL EFFECTS OF NON-IONISING ELECTROMAGNETIC RADIATION. Options Brief and Executive Summary PE nr. 297.574 March 2001. http://www.europarl.eu.int/stoa/publi/pdf/summaries/00-07-03sum_en.pdf. "...The Safety Guidelines are based solely on consideration of the ability of radio frequency (RF) and microwave radiation to heat tissue, and of extremely low frequency (ELF) magnetic fields to induce circulating electric currents in the interior of the body, both of which are known to be damaging to health, if excessive. Since the severity of these effects increases with the strength (intensity) of the fields in question, it is this that the Guidelines restrict, the frequency of the fields being taken into account only in so far as it affects (through 'size' resonance effects) the ability of the organism to absorb energy from the irradiating field and heat up accordingly. The Guidelines thus do not protect against adverse health effects provoked primarily and specifically through influences that the frequency of the fields might have on the human body. A necessary condition for such an influence is the existence in the organism of the biological counterpart of an electrically tuned circuit i.e. an endogenous oscillatory electrical activity. In this case the organism will respond - in a way akin to a radio - if the frequency of the external field (either of the carrier wave, or of lower frequency amplitude modulations/ pulsings) matches or is close to that of its tuned circuit. This could result in either an undesirably high resonant amplification of, or damaging interference with, the associated endogenous biological activity. These influences can be considered to arise from a transfer of information (in a generalised sense) from the field to a living organism, in that the organism is able, through this kind of 'oscillatory similitude', to recognise and in turn respond to a feature of the external field other than its intensity. Equally important is that the external electromagnetic fields be sufficiently coherent to be discernible by the body against the level of its own incoherent thermal emission at physiological temperatures. Whilst this is usually the case, it should be noted that since the radiation is not perfectly coherent, the occurrence of non-thermal effects is still contingent upon a certain minimum intensity threshold, the magnitude of which is, however, well below that at which any discernible heating occurs. A good example of such an 'informational', frequency-specific, non-thermal electromagnetic influence on the living organism is the ability of a light flashing at a certain rate to trigger seizures in people suffering from photosensitive epilepsy. This is primarily due, not to the brightness (intensity) of the light, but rather to the frequency of the flash which, if close to the

2.4.10 Ο Δρ. Α. Κεφαλάς, ερευνητής στο Ινστιτούτο Θεωρητικής και Φυσικής Χημείας του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, στην από 07.05.03 γνωμοδότησή του ²², που αφορά τις επιπτώσεις των κινητών τηλεφώνων και κεραιών στην υγεία, αναφέρει ότι: «σχετικά με την επικινδυνότητα των κινητών τηλεφώνων και κεραιών εκπομπής κινητής τηλεφωνίας, πρόσφατες έρευνες απέδειξαν ότι η ακτινοβολία τους έχει βλαβερές επιπτώσεις στην υγεία. Συγκεκριμένα σας επισυνάπτω σχετικό δημοσίευμα της ιστοσελίδας www.wsws.org. Η προσωπική μου εκτίμηση επίσης είναι ότι είναι δύσκολο να ορισθεί κατώτατο όριο ασφαλούς ισχύος εκπομπής ακτινοβολίας. Ο κύριος λόγος είναι ότι η περιοχή εκπομπής συχνοτήτων τους βρίσκεται σε συντονισμό με την ενέργεια περιστροφής των βάσεων του DNA, με αποτέλεσμα την πιθανή θραύση χημικών δεσμών και την επακόλουθη καταστροφή του. Κατά τη γνώμη μου η περιοχή των 800 και 900 MHz είναι και η πλέον επικίνδυνη».

*frequency of the electrical brain activity involved in epileptic seizures, can trigger their occurrence - i.e. the phenomenon is primarily a frequency-specific effect of information transfer from the light to the brain, the brain being able to 'recognise' the light by the rate at which it flashes. Existing intensity-based Safety Guidelines (relating to the visible part of the electromagnetic spectrum) afford no protection against such a non-thermal effect, unless set so low that the light is not visible! Some oscillatory endogenous electrical activities of the living human body are quite familiar - such as those of the heart and brain, which can be monitored by an electrocardiogram and electroencephalogram, respectively. Equally familiar is the circadian rhythm. Others, - such as the coherent electrical excitations at the cellular level whose frequencies typically lie in the microwave region of the electromagnetic spectrum, and those pertaining to crucially important biochemical activities, involving, for example, the transport of calcium ions across cell membranes - are somewhat less well known. Until the frequency/information dimension of non- visible electromagnetic radiation (microwaves and other non-propagating electric and magnetic fields such as those from overhead power lines) - is recognised in its own right, these fields will constitute a potential threat to all living organisms... It can be no coincidence that in Russia, where the frequency-specific sensitivity of living organisms to ultra-low intensity microwave radiation was first discovered over 30 years ago, that the exposure guidelines (even if applied in theory, rather than in practice) are still 100 times more stringent than those of ICNIRP!... It is not so much that, in the haste to make this new and valuable technology available, the necessary safety research has been bypassed or compromised, but rather - and more reprehensibly - that already available indications that the technology is potentially less than safe have been, and continue to be, studiously ignored, both by the industry and by national and international regulatory bodies. ...A good example of this is afforded by the conduct of the UK National Radiological Protection Board, which was 'unable' to provide the Independent Expert Group on Mobile Phones (IEGMP) - for whom they were acting as the Secretariat - with certain highly relevant published papers, on the grounds that they could not 'find' them, despite having been provided with the full references by at least two individuals who gave evidence to the IEGMP, and curiously having had no difficulty in providing less significant papers from the same issue of the journal! ... Of particular concern to the public and generating the most outrage is the involuntary subjection of certain groups of the population 24 hours/day, 7 days/week to the emissions of GSM base-stations, when they are insensitively sited near to homes, schools and hospitals. The environment of these people is permanently and unavoidably polluted. This is a totally unacceptable state of affairs, which raises serious ethical questions, and arguably contravenes the Nuremberg Code, in that it is these people who will eventually reveal the degree to which chronic exposure to such fields is noxious information that is not currently available: in other words, they are effectively involuntary subjects in a mass experiment.... Reasons why children must be considered potentially more at risk are identified, and arguably the most significant point - namely that not everyone is necessarily adversely affected - is addressed, as also are the implications of this on the validity of the familiar claim that there are no established adverse health effects of exposure to GSM radiation, provided its intensity conforms to the limits set by existing Safety Guidelines, which, it is argued, neglect the most discriminating feature of all the fact that the object exposed is alive. **Opinions expressed in this STOA Report do not necessarily represent the official view of the European Parliament.**».*

²² Η γνωμοδότηση υπεβλήθη σε ηλεκτρονική μορφή. Βλ. ccefalas@eie.gr.

2.5 Παρατηρήσεις

Από τις ανωτέρω απόψεις, προκύπτει σαφώς ότι, σε επιστημονικό επίπεδο, υπάρχει αμφιβολία ως προς το είδος και την έκταση των επιδράσεων της μη ιοντίζουσας ακτινοβολίας στη δημόσια υγεία και το περιβάλλον, καθώς οι σχετικές έρευνες δεν έχουν ακόμα ολοκληρωθεί. Ως εκ τούτου, απαιτείται περαιτέρω έρευνα για να εξακριβωθούν οι πραγματικές επιδράσεις από την ακτινοβολία που εκπέμπεται από τους σταθμούς βάσης. Παρά την παρατηρούμενη επιστημονική αβεβαιότητα, η συνεχώς αυξανόμενη ανησυχία του κοινού οδήγησε πολλά κράτη στη λήψη πρόσθετων μέτρων για την προστασία του πληθυσμού από τις ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας. Οι σχετικές ρυθμίσεις που έχουν εισαχθεί στο εσωτερικό δίκαιο επιμέρους κρατών αποδεικνύουν ότι υπάρχει ευρεία διακύμανση των ορίων ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας, στην οποία επιτρέπεται να εκτίθεται το κοινό.

Στον πίνακα που ακολουθεί (συντάχθηκε το Φεβρουάριο του 2000), παρουσιάζονται συγκριτικά πρότυπα που αφορούν την έκθεση του κοινού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία (ραδιοσυχνότητες), τα οποία έχουν θεσπιστεί από διάφορες χώρες ή οργανισμούς²³.

Όρια έκθεσης κοινού	Συχνότητα MHz	Ένταση ηλεκτρικού πεδίου (E) V/m	Πυκνότητα ισχύος ισοδυνάμου επιπέδου ηλεκτρομαγνητικού κύματος W/m ²	Πυκνότητα ισχύος ισοδυνάμου επιπέδου ηλεκτρομαγνητικού κύματος μW/cm ²
NRPB, 1993	900	112	33	3300
	1800	194	100	10000
FCCOET65: 1997-01 (USA), ANSI/IEEE C95.1-1992	900	47	6	600
	1800	61	10	1000
ΚΑΝΑΔΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ	900	47	6	600

²³ Ο πίνακας, που συντάχθηκε από τον κ. Alasdair Philips, Technical Director, Powerwatch, February 2000, παρατίθεται από την Δρ. H. Irvine, Consultant in public health Medicine, Communicable Disease and Environmental Health, Greater Glasgow, σε σχετικό της άρθρο. Σχετικές ιστοσελίδες: <http://www.emfguru.org/CellPhone/cell-health/cellphone-health.html> και <http://www.land-sbg.gv.at/celltower>.

ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ

ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ	1800	61	10	1000
ICNIRP, 1998 (WHO)	900	41	4,5	450
CENELEC, 1995 (EU)	1800	58	9	900
ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ 1988 (επρόκειτο να αναθεωρηθεί)	900/1800	27	2	200
ΔΥΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΤΙΣ ΗΠΑ (1995)	30-100000	19	1	100
ΠΟΛΩΝΙΑ, Κοινό σε κίνηση	300-300000	19	1	100
Ακίνητο		6	0,1	10
ΡΩΣΙΑ (1988)	300 – 300000	6	0,1	10
Όρια έκθεσης κοινού	Συχνότητα MHz	Ένταση ηλεκτρικού πεδίου (E) V/m	Πυκνότητα ισχύος ισοδυνάμου επιπέδου ηλεκτρομαγνητικού κύματος W/m²	Πυκνότητα ισχύος ισοδυνάμου επιπέδου ηλεκτρομαγνητικού κύματος μW/cm²
ΙΤΑΛΙΑ, ΔΙΑΤΑΓΜΑ 381/1999	30-30000	6	0,1	10
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΥΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΤΟΡΟΝΤΟ, 2000	900 1800	5 6	0,06 0,1	6 10
ΕΛΒΕΤΙΚΗ ΟΔΗΓΙΑ ΟΡΝΙ (για σταθμούς βάσης), 1 Φεβρ. 2000	900 1800	4 6	Δεν καθορίστηκε	Δεν καθορίστηκε
ΕΕ & ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑΣ ΓΙΑ ΜΗΧΑΝΗΜΑΤΑ	30-2000	3	Δεν καθορίστηκε	Δεν καθορίστηκε
Τυπικές μέγιστες τιμές σε περιοχές κοντά σε σταθμούς βάσης (μπορεί να είναι πολύ υψηλότερα)	900 & 1800	2	0,01	1
Τρέχουσα πρόταση Δρ. Cherry (Νέα Ζηλανδία), με στόχο να καθιερωθεί το όριο μέχρι το 2010	300-300000	0,15 0,06	0,0005 0,0001	0,05 0,01
Μέσο US (EPA 1980)	Approx.	<0,13	<0,00005	<0,005

ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ

Μεγ. Για κάτοικους πόλεων	30-300000	<2	<0,01	<1
Φυσικό υπόβαθρο «ευρέως φάσματος»	300 - 3000	<0,00003	<0,00000001	<0,000001
Τυπικά επίπεδα κοντά στην κεραία του κινητού τηλεφώνου	900 & 1800	50-300	2-50	200-500
ΕΛΛΑΔΑ	900	33	3,6	360
	1800	46,672	7,2	720

Όπως προκύπτει από τον πιο πάνω πίνακα, αρκετές χώρες, λαμβάνοντας υπόψη την υπό εξέλιξη έρευνα και τις επιδημιολογικές μελέτες, μειώνουν συνεχώς τα όρια επικινδυνότητας, με σκοπό την πρόληψη βλαπτικών επιπτώσεων και την προστασία της δημόσιας υγείας. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι η Ελβετία, ήδη από την 1-2-2000, έχει θεσπίσει όρια 4 V/m, ενώ, σύμφωνα με τους αρμόδιους της πολιτείας του Salzburg στην Αυστρία (1998) ²⁴, η εκπεμπόμενη ακτινοβολία από τους σταθμούς βάσης δεν πρέπει να ξεπερνά τα 0,001 W/m². Το όριο αυτό είναι εκατοντάδες φορές μικρότερο απ' αυτό που ισχύει στην Ελλάδα.

²⁴ The Salzburg Model: A precautionary strategy for siting of base stations, Dr. Gerd Oberfeld, Dr. Christoph Koning, federal state of Salzburg, Public Health Department, Environmental Health, www.land-sbg.gv.at/celltower

ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ

3. ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΕΡΑΙΩΝ ΚΙΝΗΤΗΣ ΤΗΛΕΦΩΝΙΑΣ

Η χωροθέτηση, κατασκευή και λειτουργία των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας²⁵ διέπεται από ένα πολύπλοκο νομικό πλαίσιο, που απαιτεί επιμέρους εγκρίσεις από διάφορες υπηρεσίες, προκειμένου να χορηγηθεί τελικώς η άδεια κατασκευής (εγκατάστασης) από την Ελληνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ) στο ενδιαφερόμενο νομικό ή φυσικό πρόσωπο.

3.1 Έγκριση περιβαλλοντικών όρων

Σύμφωνα με την Κοινή Απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων ΗΠ 15393/2332/2002 «Κατάταξη δημόσιων και ιδιωτικών έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες σύμφωνα με το άρθρο 3 του Ν. 1650/86, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του Ν. 3010/2002» (ΦΕΚ 1022 Β/2002)²⁶, οι σταθμοί βάσης και αναμεταδότες κινητής τηλεφωνίας τηλεόρασης και ραδιοφώνου εντάσσονται στην 4^η υποκατηγορία της Β' κατηγορίας της 10^{ης} ομάδας που αφορά ειδικά έργα. Η υπαγωγή της δραστηριότητας αυτής στη συγκεκριμένη κατηγορία απαιτεί την έκδοση πράξης έγκρισης περιβαλλοντικών όρων από τον αρμόδιο Νομάρχη, μετά την υποβολή και δημοσιοποίηση Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων.

Στην προϊσχύουσα της ανωτέρω ΚΥΑ νομοθεσία, οι σταθμοί βάσης και αναμεταδότες κινητής τηλεφωνίας δεν αναφέρονταν ευθέως ως δραστηριότητα για την οποία απαιτείτο έγκριση περιβαλλοντικών όρων. Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 5 της ΚΥΑ 69269/5387/1990 (ΦΕΚ 678 Β'/1990), «στη Β' κατηγορία κατατάσσονται όσα έργα και δραστηριότητες δεν αναφέρονται στον πίνακα του άρθρου 4 εφόσον για την εγκατάσταση και λειτουργία τους απαιτείται κατά την ισχύουσα νομοθεσία σχετική άδεια», κατά δε το άρθρο 10 «1. Η έγκριση περιβαλλοντικών όρων αφορά την πραγματοποίηση νέων, επέκταση ή εκσυγχρονισμό έργων ή δραστηριοτήτων της Β' κατηγορίας. 2. ... 3. Οι περιβαλλοντικοί όροι για τις δραστηριότητες που αναφέρονται στο παρόν άρθρο εγκρίνονται με απόφαση του οικείου Νομάρχη ...».

Από το συνδυασμό των διατάξεων αυτών προκύπτει ότι, και υπό το προγενέστερο νομικό καθεστώς, η εγκατάσταση κεραιών σταθμών στην ξηρά αποτελούσε

²⁵ Ως σταθμός, σύμφωνα με το άρθρο 1 του Ν. 2801/00 (ΦΕΚ 46Α) ορίζεται ένας ή περισσότεροι πομποί ή δέκτες ή συνδυασμός πομπών ή δεκτών, μετά των προσθέτων κατασκευών, που είναι αναγκαίοι σε ορισμένη θέση για τη διεξαγωγή (διενέργεια) συγκεκριμένης υπηρεσίας ραδιοεπικοινωνίας ή για την υπηρεσία ραδιοαστρονομίας. Κάθε σταθμός χαρακτηρίζεται από το είδος της υπηρεσίας στην οποία συμμετέχει και από το αν είναι μόνιμος ή προσωρινός. Ως κατασκευή κεραίας, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, ορίζεται το σύστημα κεραιών εκπομπής και λήψης ραδιοσημάτων, μετά των κατασκευών στήριξής τους, εξαρτημάτων και παρελκόμενων. Τα παθητικά κάτοπτρα ανάκλασης ραδιοσημάτων θεωρούνται επίσης ως κατασκευές κεραιάς. Στο ύψος της κατασκευής κεραιάς περιλαμβάνεται και ο φωτισμός ασφάλειας ή το αλεξικέραυνο.

²⁶ Εναρμόνιση του Ν. 1650/86 με τις οδηγίες 97/11/ΕΕ και 96/61/ΕΚ.

δραστηριότητα που προϋπέθετε έγκριση περιβαλλοντικών όρων από το Νομάρχη²⁷ για τη χορήγηση άδειας κατασκευής από την ΕΕΤΤ.²⁸

3.2 Έγκριση δομικών κατασκευών

Σύμφωνα με το άρθρο 24α του Ν. 2075/1992, που προστέθηκε με το άρθρο 41 του Ν. 2145/1993, το οποίο διατηρήθηκε σε ισχύ δυνάμει της παρ. Η του άρθρου 2 του Ν. 2801/2000, δεν απαιτείται έκδοση οικοδομικής άδειας για την τοποθέτηση των σχετικών εγκαταστάσεων για την κατασκευή κεραίας κινητής τηλεφωνίας, αλλά μόνον έγκριση δομικών κατασκευών.

Η έγκριση δομικών κατασκευών χορηγείται από την αρμόδια πολεοδομική υπηρεσία, ύστερα από έλεγχο των δικαιολογητικών που απαιτούνται, σύμφωνα με το άρθρο 24α παρ. 5 εδ. ε. του Ν. 2075/1992.

Σε περίπτωση τοποθέτησης κεραίας σε περιοχές ειδικής προστασίας, κατά το άρθρο 1 παρ.2ζ και η του Ν. 2801/2000, απαιτείται η σύμφωνη γνώμη των κατά περίπτωση αρμόδιων υπηρεσιών ή και της Επιτροπής Αρχιτεκτονικού Ελέγχου (Ε.Π.Α.Ε) ως προς τις επιπτώσεις στο φυσικό και οικιστικό περιβάλλον.

3.3 Έγκριση της μελέτης ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών

Η Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας (ΕΕΑΕ), η οποία, σύμφωνα με το άρθρο 6 της ΚΥΑ 53571/3839/06.09.2000 «Μέτρα προφύλαξης του κοινού από τη λειτουργία κεραιών εγκατεστημένων στην ξηρά» (ΦΕΚ 1105 Β', 6.9.2000), είναι υπεύθυνη για την προστασία του πληθυσμού και του περιβάλλοντος από τις μη ιοντίζουσες ακτινοβολίες, παρέχει σύμφωνη γνώμη επί της πληρότητας της μελέτης των ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών που υποβάλλεται ενώπιόν της από τον ενδιαφερόμενο να εγκαταστήσει σταθμό βάσης κινητής τηλεφωνίας. Ο ενδιαφερόμενος παραλαμβάνει από την ΕΕΑΕ βεβαίωση υποβολής μελέτης, η οποία προσκομίζεται στην αρμόδια υπηρεσία (ΕΕΤΤ) για την έκδοση άδειας κατασκευής κεραίας. Αν παρέλθει άπρακτο χρονικό διάστημα ενός (1) μηνός από την παραλαβή της βεβαίωσης, η άδεια εγκατάστασης χορηγείται ακόμη και χωρίς τη σύμφωνη γνώμη της ΕΕΑΕ, εφόσον δεν έχει ειδοποιηθεί η αρμόδια υπηρεσία για ύπαρξη τυχόν σφάλματος. Οι ιδιοκτήτες κεραιών, που είχαν προβεί στην εγκατάστασή τους πριν από τη δημοσίευση της πιο πάνω ΚΥΑ, υποβάλλουν, σύμφωνα με το άρθρο 8 αυτής, δήλωση συμμόρφωσης προς τα όρια έκθεσης του κοινού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, μέσα σε χρονικό διάστημα έξι μηνών από την έναρξη ισχύος της.²⁹

²⁷ Η έγκριση του Νομάρχη, υπό το καθεστώς εφαρμογής της ΚΥΑ 69269/5387/1990, δεν προϋπέθετε υποχρεωτικώς την υποβολή και δημοσιοποίηση Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων.

²⁸ Με την 3375/2000 απόφασή του, το Ε' Τμήμα του ΣτΕ έκρινε ότι η διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων πρέπει να προηγείται της έκδοσης της άδειας εγκατάστασης κεραίας κινητής τηλεφωνίας, ανατρέποντας παλαιότερη νομολογία του Δ' Τμήματος (ΣτΕ 2546/1999).

²⁹ Η ΕΕΑΕ είναι, επίσης, αρμόδια για το συντονισμό των μετρήσεων που αφορούν τον έλεγχο τήρησης των ορίων «ασφαλούς έκθεσης» σύμφωνα με την ΚΥΑ 53571/3839/06.09.00, άρθρο 7 παρ. 1. Η τήρηση των ορίων «ασφαλούς έκθεσης» ελέγχεται περιοδικά ή όποτε κριθεί απαραίτητο από τις

3.4 Λοιπές εγκρίσεις

Για τη χορήγηση της κατασκευής (εγκατάστασης) άδειας των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας απαιτούνται επίσης:

α. Η σύμφωνη γνώμη της Υπηρεσίας Πολιτικής Αεροπορίας σχετικά με την ασφάλεια της αεροπλοΐας από τη συγκεκριμένη εγκατάσταση (Ν. 2801/2000, άρθρο 1, παρ. 2, περ. Γ) .

β. Η εκχώρηση ή έγκριση ραδιοσυχνοτήτων εκπομπής και λήψης και η συμμόρφωση προς τις διατάξεις σχετικά με την ηλεκτρομαγνητική συμβατότητα από την ΕΕΤΤ (Ν. 2801/2000, άρθρο 1, παρ. 2, περ. Γ) .

γ. Η σύμφωνη γνώμη της ΕΕΤΤ, όπου απαιτείται, για την κατασκευή οικίσκου στέγασης μηχανημάτων των σταθμών ραδιοεπικοινωνίας και δομικών κατασκευών (μεταλλικών πυλώνων, ιστών, δικτυωμάτων) για την τοποθέτηση κεραιών εκπομπής ή και λήψης ραδιοηλεκτρικών σημάτων, σύμφωνα με την περίπτωση Ε της παραγράφου 2 του άρθρου 1 του Ν. 2801/2000.³⁰

δ. Η έγκριση του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία εκδίδεται ύστερα από γνώμη του αρμόδιου Συμβουλίου, σε περίπτωση τοποθέτησης τηλεπικοινωνιακών εγκαταστάσεων πλησίον μνημείου ή αρχαιολογικού χώρου (Ν. 3028/02 άρθρα 2, 10, 12)

ε. Η έγκριση του Νομάρχη (ήδη Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας), μετά από εισήγηση του αρμόδιου δασαρχείου, για την εγκατάσταση δομικών ή μηχανικών κατασκευών, πάνω στις οποίες τοποθετούνται κεραίες σε δάση, δασικές και αναδασωτέες εκτάσεις ή σε πυρήνες εθνικών δρυμών, με την προϋπόθεση ότι δεν προκαλείται κίνδυνος πυρκαγιάς ή ζημιάς στο δάσος (Ν. 2801/00, άρθρο 1, παρ. 4, Ν. 2075/92 άρθρο 24^Α).

3.5 Άδεια κατασκευής (εγκατάστασης) κεραιάς

Η άδεια κατασκευής σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας χορηγείται από την ΕΕΤΤ, σύμφωνα με το άρθρο 3, παρ. 14 εδ. κ του Ν. 2867/2000³¹. Η ΕΕΤΤ, Ανεξάρτητη

αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠΕΧΩΔΕ, του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, του Υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών, των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων ή της ΕΕΑΕ. Οι μετρήσεις αυτές διενεργούνται από συνεργεία των υπηρεσιών αυτών ή από άλλα εξουσιοδοτημένα από την ΕΕΑΕ συνεργεία.

³⁰ Η σύμφωνη γνώμη της ΕΕΤΤ για την κατασκευή οικίσκου στέγασης μηχανημάτων συνήθως περιλαμβάνεται στο κείμενο της άδειας κατασκευής.

³¹ Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 25 του Ν. 3185/2003 (ΦΕΚ Α' 229/26.9.03), για την εγκατάσταση και λειτουργία των αυτοκινούμενων ή μεταφερόμενων κατασκευών κεραιών σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας, οι οποίες χρησιμοποιούνται για την παροχή υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας στο κοινό και αποσκοπούν αποκλειστικά στην εξυπηρέτηση των Ολυμπιακών και Παραολυμπιακών Αγώνων του 2004, απαιτείται μόνον η τήρηση της διαδικασίας του άρθρου 6 της ΚΥΑ 53571/2000 (ΦΕΚ 1105 Β') "Μέτρα προφύλαξης του κοινού από τη λειτουργία κεραιών εγκατεστημένων στην ξηρά", καθώς και η εκχώρηση των αναγκαίων συχνοτήτων από την Εθνική

Διοικητική Αρχή, ασκεί όλες τις σχετικές αρμοδιότητες που αναφέρονται στο άρθρο 3 του πιο πάνω νόμου, καθώς και στις διατάξεις του άρθρου 1 του Ν. 2801/2000, τις οποίες, σύμφωνα με το προηγούμενο νομικό καθεστώς, ασκούσε ο Υπουργός Μεταφορών. Η ΕΕΤΤ είναι αρμόδια, μεταξύ άλλων, για την επιβολή κυρώσεων στις περιπτώσεις παράβασης της σχετικής νομοθεσίας κατά την εγκατάσταση των κεραιών. Ο Κανονισμός Αδειών Κατασκευών Κεραιών στην Ξηρά της ΕΕΤΤ (236/79/2001, ΦΕΚ Β' 1649/11.12.2001) προβλέπει στο άρθρο 3 τις ειδικότερες προϋποθέσεις και τη διαδικασία χορήγησης άδειας κατασκευής κεραίας, ενώ στο Παράρτημα 1 αναφέρονται τα απαραίτητα δικαιολογητικά που οφείλει ο ενδιαφερόμενος ιδιοκτήτης να προσκομίσει προκειμένου να λάβει τη σχετική άδεια. Στο ίδιο άρθρο αναφέρονται και οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες η αίτηση του ενδιαφερόμενου μπορεί να απορριφθεί.

Ο κάτοχος της άδειας οφείλει να συμμορφώνεται προς τις διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας και ιδίως υποχρεούται να τηρεί τις διατάξεις σχετικά με την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, όπως αυτές ορίζονται στην υπουργική απόφαση 94649/8682/1993 (ΦΕΚ 688 Β'/1994) για την ηλεκτρομαγνητική συμβατότητα³², καθώς και να τηρεί τα όρια ασφαλούς έκθεσης του γενικού πληθυσμού σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, όπως αυτά προκύπτουν από τη μελέτη, για την οποία παρέχεται η σύμφωνη γνώμη της ΕΕΑΕ.

Η ΕΕΤΤ, με ειδικά αιτιολογημένη απόφασή της, μπορεί να αναστείλει την άδεια κατασκευής κεραίας, στις περιπτώσεις που αναφέρονται στο άρθρο 8 του Κανονισμού Αδειών, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται η διαπίστωση υπέρβασης των ορίων εκπομπής ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας, ενώ η άδεια μπορεί να ανακαλείται, μετά την εγκατάσταση της κατασκευής κεραίας, για τους λόγους που απαριθμούνται στο άρθρο 9 του ίδιου Κανονισμού.

Σε περίπτωση παράβασης διατάξεων του Κανονισμού Άδειας Κεραιών στην Ξηρά, εφαρμόζονται, σύμφωνα με το άρθρο 11, οι διατάξεις του Ν. 2801/2000, και, στο μέτρο που η παράβαση συνιστά ταυτόχρονα και παράβαση του Ν. 2867/2000, εφαρμόζονται και οι διοικητικές κυρώσεις που προβλέπονται στις σχετικές διατάξεις του.

Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ). Οι κατασκευές αυτές παύουν να χρησιμοποιούνται και αίρεται αυτοδικαίως η νομιμότητα χρήσης τους με τη λήξη των Ολυμπιακών και Παραολυμπιακών Αγώνων του 2004.

³² Η Υπουργική απόφαση εκδόθηκε σε συμμόρφωση με την οδηγία 89/336/ΕΟΚ του Συμβουλίου για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την ηλεκτρομαγνητική συμβατότητα, όπως αυτή τροποποιήθηκε από τις οδηγίες 92/31/ΕΟΚ και 93/68/ΕΟΚ.

3.6 Παρατηρήσεις επί του ισχύοντος νομικού πλαισίου

Από τη συστηματική μελέτη της ισχύουσας νομοθεσίας, καθώς και των σχετικών διοικητικών πρακτικών, τις οποίες αντιλήφθηκε ο Συνήγορος του Πολίτη κατά την έρευνα του θέματος, διαπιστώνονται, ιδίως, τα εξής:

3.6.1 Ως προς την έγκριση περιβαλλοντικών όρων

Οι διατάξεις της ΚΥΑ ΗΠ15393/2332/2002 που προβλέπουν τα της έγκρισης περιβαλλοντικών όρων είναι, κατά την άποψη του Συνηγόρου του Πολίτη, σαφείς και δεν καταλείπουν αμφιβολία ως προς το πεδίο εφαρμογής τους.

Θα πρέπει, κατ' αρχήν, να σημειώσουμε ότι ο Ν. 1650/1986 (άρθρο 2 παρ. 2) ορίζει ως ρύπανση την «... παρουσία στο περιβάλλον ρύπων, δηλαδή κάθε είδους ουσιών θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλων μορφών ενέργειας σε ποσότητα, συγκέντρωση ή διάρκεια που μπορούν να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία, στους ζωντανούς οργανισμούς και στα οικοσυστήματα ή υλικές ζημιές και γενικά να καταστήσουν το περιβάλλον ακατάλληλο για τις επιθυμητές χρήσεις του». Με τον τρόπο αυτό, ο νομοθέτης συνέδεσε την προσβολή του περιβάλλοντος που προκαλείται από τη ρύπανση, εν προκειμένω της ακτινοβολίας, με την προσβολή στην ανθρώπινη υγεία. Η θέσπιση προληπτικού ελέγχου, όπως αυτού που επιτελείται με την υποβολή Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων και την έγκριση περιβαλλοντικών όρων, αποσκοπεί στην ικανοποίηση της συνταγματικής επιταγής για προστασία της υγείας του ανθρώπου και του περιβάλλοντος, όπως ορίζεται σχετικώς στα άρθρα 21 παρ. 3 και 24 παρ. 1 του Συντάγματος.

Η εκπόνηση Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, μεταξύ άλλων, παρέχει πληροφορίες για το χώρο εγκατάστασης, το σχεδιασμό και το μέγεθος του έργου ή της δραστηριότητας, αξιολογεί τις βασικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και την υγεία, περιγράφει μέτρα για την πρόληψη, μείωση ή αποκατάσταση των αρνητικών επιπτώσεων στο περιβάλλον και την υγεία, προτείνει την προσφορότερη για το περιβάλλον τεχνική λύση, εξετάζει εναλλακτικές λύσεις και υποδεικνύει τους κύριους λόγους της επιλογής της προτεινόμενης λύσης. Επιπροσθέτως, η διαδικασία δημοσιότητας της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων ενισχύει το δικαίωμα στην περιβαλλοντική και επιστημονική πληροφόρηση των πολιτών, εν προκειμένω για τους κινδύνους των ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών στην υγεία, καθώς και τη δυνατότητα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων.

Η διαδικασία αυτή δεν μπορεί να αναπληρωθεί από τα οριζόμενα στην ΚΥΑ 53571/3839/2000 (ΦΕΚ 1105 Β'/ 6.9.2000) για τα μέτρα προφύλαξης του κοινού, εφόσον ούτε η μελέτη ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας υπερκαλύπτει, από πλευράς περιεχομένου, τη Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, ούτε, αντιστοίχως, η ακολουθούμενη διαδικασία ελέγχου από την ΕΕΑΕ παρέχει δυνατότητα εξέτασης εναλλακτικών λύσεων και προηγούμενη ενημέρωση του κοινού, δηλαδή ουσιωδών στοιχείων της διαδικασίας εκτίμησης επιπτώσεων στο περιβάλλον. Κατά την έννοια

αυτή, μόνη η εφαρμογή της ΚΥΑ για τα μέτρα προφύλαξης του κοινού δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εκπληρώνει αποτελεσματικά το συνταγματικό σκοπό της προστασίας του περιβάλλοντος και της ανθρώπινης υγείας, αλλά πρέπει να εφαρμόζεται παραλλήλως προς τη διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, όπως αυτή προβλέπεται στην ΚΥΑ ΗΠ 53571/3839/06.09.2000, δεδομένου ότι οι δύο διαδικασίες «συνισχύουν»³³ και τελούν σε συμπληρωματική σχέση, με σκοπό την πληρέστερη εφαρμογή των σχετικών συνταγματικών διατάξεων.

Περαιτέρω, η διάταξη του άρθρου του άρθρου 1 παρ. 2 περ. Η του Ν. 2801/2000, η οποία προβλέπει την έκδοση απόφασης του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ για τον προσδιορισμό των περιπτώσεων για τις οποίες η έγκριση των περιβαλλοντικών όρων από τον οικείο Νομάρχη αποτελεί προϋπόθεση της πολεοδομικής έγκρισης για τις κεραίες κινητής τηλεφωνίας, πρέπει να θεωρηθεί καταργηθείσα, μετά τη δημοσίευση του Ν. 3010/2002 και της κατ' εξουσιοδότησή του εκδοθείσας ΚΥΑ ΗΠ15393/2332/2002 (ΦΕΚ 1022 Β/2002), η οποία ρύθμιζε κατά ειδικό τρόπο την κατάταξη των έργων και δραστηριοτήτων που υπάγονται σε διαδικασία εκτίμησης επιπτώσεων στο περιβάλλον, καταλαμβάνοντας ευθέως και τους σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας.

Κατά συνέπεια, η ρητή αναφορά στους σταθμούς βάσης και αναμεταδότες κινητής τηλεφωνίας τηλεόρασης και ραδιοφώνου στην 4^η υποκατηγορία της Β' κατηγορίας της 10^{ης} ομάδας που αφορά ειδικά έργα της υπουργικής απόφασης 15393/2332/02 και απαιτεί την έκδοση πράξης έγκρισης περιβαλλοντικών όρων από τον αρμόδιο Νομάρχη, μετά την εκπόνηση και υποβολή Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, καθιστά πλέον υποχρεωτική την τήρηση της σχετικής διαδικασίας πριν από τη χορήγηση της άδειας κατασκευής κεραίας.

3.6.2 Ως προς την έγκριση δομικών κατασκευών

Η έγκριση εγκατάστασης δομικών κατασκευών σταθμών ραδιοεπικοινωνίας χορηγείται από την αρμόδια πολεοδομική υπηρεσία ύστερα από τον έλεγχο των δικαιολογητικών που απαιτούνται, σύμφωνα με το άρθρο 24α παρ 5 εδ. ε. του Ν. 2075/92 και την εγκύκλιο 34/33066/21.7.93, παράγραφο Γ.4.6³⁴, χωρίς να απαιτείται η προηγούμενη διενέργεια αυτοψίας στο ακίνητο επί του οποίου πρόκειται να εγκατασταθεί η κεραία. Η παράλειψη ελέγχου της νομιμότητας του κτιρίου, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η έγκριση δομικών κατασκευών από την αρμόδια πολεοδομική υπηρεσία δεν απαιτείται να υποβληθεί στην ΕΕΤΤ για την έκδοση της

³³ Τη θέση αυτή υιοθέτησε και η απόφαση 3375/2000 του Ε' Τμήματος του ΣτΕ.

³⁴ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην εν λόγω εγκύκλιο αναφέρεται σχετικά με την υποβολή δήλωσης νομιμότητας ακινήτου για έγκριση εγκατάστασης από την πολεοδομική υπηρεσία ότι «ουδέν άλλο σχετικό στοιχείο (άδεια, εγκεκριμένα σχέδια κλπ) απαιτείται από το νόμο να υποβληθεί», αν και στο άρθρο 41 παρ. 5 εδαφ. ε του Ν. 2145/93 αναφέρεται ως δικαιολογητικό και η υποβολή σχεδίων του οικίσκου εγκεκριμένων από την αρμόδια υπηρεσία.

άδειας κατασκευής (λειτουργίας) της κεραίας³⁵, ενέχει τον κίνδυνο να λειτουργούν σταθμοί βάσεις κεραιών κινητής τηλεφωνίας σε μη νόμιμα κτίσματα ή σε κτίσματα που η πραγματική τους κατάσταση δεν ανταποκρίνεται στα σχέδια που είχαν εγκριθεί κατά την έκδοση της οικοδομικής άδειας για την ανέγερσή τους. Ακόμη, όμως, και στην περίπτωση διαπίστωσης αυθαίρετων κατασκευών μετά τη χορήγηση της έγκρισης των δομικών κατασκευών, δεν προβλέπεται η εκ νέου υποβολή των σχεδίων, προκειμένου να χορηγηθεί νέα έγκριση των δομικών κατασκευών από την αρμόδια πολεοδομική υπηρεσία.³⁶

Θα πρέπει να σημειωθεί περαιτέρω ότι τα σχέδια και οι αρχιτεκτονικές μελέτες του κτιρίου και των δομικών κατασκευών σταθμών βάσης υποβάλλονται, εκτός από την αρμόδια Πολεοδομική υπηρεσία που χορηγεί τη σχετική έγκριση, τόσο στην ΕΕΤΤ, όσο και στην ΕΕΑΕ. Κατά συνέπεια, η εκ των υστέρων διαπίστωση της έλλειψης ταυτότητας μεταξύ της πραγματικής κατάστασης του ακινήτου, επί του οποίου βρίσκεται εγκαταστημένη η κεραία, και των υποβληθέντων σχεδίων και αρχιτεκτονικών μελετών συνιστά λόγο αμφισβήτησης της νομιμότητας της άδειας κατασκευής που έχει χορηγήσει η ΕΕΤΤ. Με τα δεδομένα αυτά, κρίνεται απαραίτητο η έγκριση της καταλληλότητας του ακινήτου, επί του οποίου πρόκειται να κατασκευαστεί ο σταθμός βάσης κινητής τηλεφωνίας, να προηγείται της αδειάς κατασκευής κεραίας.

3.6.3 Ως προς την έγκριση της μελέτης ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών

Α. Το άρθρο 6 της ΥΑ 535/71/3839/2000 (ΦΕΚ Β' 1105/6.9.2000) επιβάλλει την εκπόνηση μελέτης ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών της κεραίας, προκειμένου να

³⁵ Η χορήγηση βεβαίως της άδειας κατασκευής κεραίας από την ΕΕΤΤ δεν υποκαθιστά άλλες άδειες ή εγκρίσεις που προβλέπονται από την ισχύουσα νομοθεσία. Κατά συνέπεια, η χορηγηθείσα άδεια δεν απαλλάσσει τον κάτοχο αυτής από την υποχρέωση να λάβει έγκριση από την αρμόδια πολεοδομική υπηρεσία, καθώς και τη σύμφωνη γνώμη των κατά περίπτωση αρμοδίων υπηρεσιών ή και της Επιτροπής Αρχιτεκτονικού Ελέγχου σε περιπτώσεις που η εγκατάσταση γίνεται σε περιοχές ειδικής προστασίας.

³⁶ Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι σε περίπτωση εγκατάστασης κεραίας από τον κάτοχο, χωρίς προηγούμενη έγκριση δομικών κατασκευών, η οποία θεωρείται αυθαίρετη, η αρμόδια Πολεοδομική αρχή, θα πρέπει να εξετάζει αν η εν λόγω κατασκευή που έχει ανεγερθεί χωρίς άδεια ή καθ' υπέρβαση οικοδομικής άδειας αντίκειται στις ουσιαστικές πολεοδομικές διατάξεις που ισχύουν κατά το χρόνο διενέργειας του ελέγχου και οφείλει προτού κηρύξει την πιο πάνω κατασκευή κατεδαφιστέα, να ειδοποιήσει εγγράφως τον ενδιαφερόμενο για την υποβολή στοιχείων για την έκδοση ή αναθεώρηση της οικοδομικής άδειας μέσα στην προβλεπόμενη από τη διάταξη του άρθρου 22 του ν. 1577/85. Αν ο ενδιαφερόμενος συμμορφωθεί, επιβάλλονται από την αρμόδια αρχή μόνο τα κατ' άρθρο 17 παρ. 2 του Ν. 1337/83 πρόστιμα. Σε περίπτωση όμως που η εν λόγω προθεσμία παρέλθει άπρακτη, κινείται η διαδικασία κήρυξης αυτής της κατασκευής ως κατεδαφιστέας με τη σύνταξη της κατ' άρθρο 1 του π.δ 5/12.7.1983 έκθεσης αυτοψίας. Με τη συλλογιστική αυτή, το Διοικητικό Εφετείο Λάρισας έκανε δεκτή αίτηση ακυρώσεως κατά της Επιτροπής Αυθαιρέτων της Πολεοδομίας του Δήμου Βόλου, επειδή, κατά το Δικαστήριο, η Επιτροπή όφειλε να εξετάσει, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 22 του ΓΟΚ/1985, αν η εγκατάσταση της επίμαχης κεραίας κινητής τηλεφωνίας παραβίαζε τις διατάξεις του άρθρου 41 του ν. 2145/93, που ίσχυαν κατά το χρόνο ελέγχου της από την πολεοδομική υπηρεσία και σε περίπτωση που η εγκατάσταση μιας τέτοιας κεραίας ήταν επιτρεπτή, όφειλε να χορηγήσει στην αιτούσα την προβλεπόμενη από το νόμο δίμηνη προθεσμία για να υποβάλλει δικαιολογητικά προς χορήγηση της εγκρίσεως. (ΔΕφΛαρ 94/2001).

διαπιστώνεται η τήρηση των ορίων ασφαλούς έκθεσης του γενικού πληθυσμού σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία προερχόμενη από συγκεκριμένη κεραία εγκατεστημένη στην ξηρά³⁷. Οι σχετικές διατάξεις καθορίζουν το περιεχόμενο της εν λόγω μελέτης και τα απαραίτητα συνοδευτικά έγγραφα³⁸. Η γνωμοδότηση, που εκδίδεται στη συνέχεια από την ΕΕΑΕ για την μελέτη των ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών, είναι τυπική και συνοπτική, χορηγείται δε υπό την αίρεση της επακριβούς τήρησης, εκ μέρους του ιδιοκτήτη της κεραίας, όλων των τεχνικών προδιαγραφών που δηλώνονται στη μελέτη, της πραγματοποίησης της όλης εγκατάστασης με βάση τα σχέδια που υποβάλλονται, καθώς και της μέριμνας του ενδιαφερόμενου ιδιοκτήτη να αποκλείσει τη δυνατότητα πρόσβασης του κοινού στις εγκαταστάσεις της κεραίας. Με αυτά τα δεδομένα και τις προϋποθέσεις, η ΕΕΑΕ συμπεραίνει ότι δεν υφίσταται ενδεχόμενο έκθεσης του γενικού πληθυσμού σε επίπεδα ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας πέραν των ορίων ασφαλούς έκθεσης, όπως αυτά καθορίζονται στη σχετική ΚΥΑ για τα μέτρα προφύλαξης του κοινού από τη λειτουργία κεραιών εγκατεστημένων στην ξηρά. Σε περίπτωση δε που παρέλθει χρονικό διάστημα ενός (1) μηνός από την παραλαβή της μελέτης, η άδεια εγκατάστασης χορηγείται από την ΕΕΤΤ ακόμη και χωρίς τη σύμφωνη γνώμη της ΕΕΑΕ.

Είναι προφανές ότι η έλλειψη γνωμοδότησης της ΕΕΑΕ οδηγεί στην έκδοση της άδειας κατασκευής (εγκατάστασης) κεραίας, χωρίς να έχει προηγηθεί ουσιαστικός έλεγχος των επιπτώσεων αυτής, αφού δεν είναι δυνατόν να διαπιστωθούν τυχόν πλημμέλειες ή ανεπάρκειες, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν λόγο απόρριψης της αιτούμενης άδειας.

³⁷ Η μελέτη αυτή εκπονείται και υπογράφεται από ηλεκτρολόγο ή ηλεκτρονικό μηχανικό διπλωματούχο ΑΕΙ ή ραδιοηλεκτρολόγο κατηγορίας Α' ή Φυσικό ραδιοηλεκτρολόγο ή Ακτινοφυσικό-Φυσικό ιατρικής μη ιοντίζουσών ακτινοβολιών, ενώ δεν προβλέπεται η συμμετοχή ειδήμονα των επιστημών υγείας, ειδικευμένου στο θέμα της επίδρασης των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων στην ανθρώπινη υγεία. Η εν λόγω παράλειψη καθίσταται εντονότερη αν ληφθεί υπόψη ότι η κατάρτιση και παρακολούθηση της εφαρμογής σχεδίων κανονισμών και μέτρων για την προστασία του πληθυσμού της χώρας από μη ιοντίζουσες ακτινοβολίες και συγκεκριμένα από γραμμές μεταφοράς υψηλής τάσης και κεραίες κινητής τηλεφωνίας, εμπίπτει στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Υγείας, σύμφωνα με το Π.Δ 95 (ΦΕΚ Α' 76, 10.3.00, Οργανισμός του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας).

³⁸ Ειδικότερα, η μελέτη πρέπει να αναφέρεται στις εκπομπές των ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών από το σταθμό και να λαμβάνει υπόψη της την επιβάρυνση από τυχόν άλλους γειτονικούς σταθμούς, ευρισκόμενους σε απόσταση μικρότερη των 50 μέτρων. Η μελέτη συνοδεύεται από τα απαραίτητα σχεδιαγράμματα, όπου πέραν των άλλων, απεικονίζονται και τα όρια του μη ελεύθερα επισκέψιμου χώρου, ενώ από το κείμενό της θα πρέπει να αποδεικνύεται ότι δεν υπάρχουν χώροι γύρω από την κεραία ελεύθερα προσπελάσιμοι από το γενικό πληθυσμό, στους οποίους τα όρια έκθεσης υπερβαίνουν το 80% των τιμών που έχουν καθοριστεί. Τα όρια των τιμών μειώνονται (παρ. 6 του άρθρου 6) αν, μέσα στην περιοχή που ορίζεται σε ακτίνα 50 μέτρων από τη βάση της κεραίας, υπάρχει οικία ή πραγματοποιούνται ανθρώπινες δραστηριότητες. Αν η ΕΕΑΕ διαπιστώσει ότι η μελέτη είναι ελλιπής ή ότι δεν προκύπτει απ' αυτήν η τήρηση των ορίων έκθεσης, μπορεί να ζητά διευκρινήσεις και να κάνει υποδείξεις στον κάτοχο της κεραίας για τη σωστή εφαρμογή των προτύπων. Ο κάτοχος της κεραίας υποβάλλει τη μελέτη στην ΕΕΑΕ και παραλαμβάνει βεβαίωση για την υποβολή της, την οποία προσκομίζει στην ΕΕΤΤ για την έκδοση της άδειας κατασκευής της κεραίας.

Β. Αν και όπως έχει ήδη εκτεθεί ανωτέρω³⁹, οι πλέον πρόσφατες επιστημονικές έρευνες παρέχουν σοβαρές ενδείξεις για την πρόκληση βλάβης στον ανθρώπινο οργανισμό από την έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία των κεραιών κινητής τηλεφωνίας, η υπουργική απόφαση για τα όρια ασφαλούς έκθεσης, θέσπισε περιορισμούς, βασιζόμενη μόνον στις αποδεδειγμένες επιδράσεις, χωρίς να υιοθετήσει πρόσθετα προστατευτικά μέτρα και για την αποτροπή των πιθανολογούμενων, αλλά μη αποδεδειγμένων κινδύνων. Εν όψει αυτού, τα θεσμοθετημένα με την ΚΥΑ 53571/3839/00 όρια επικινδυνότητας έχουν σχετική μόνον αξία, όπως σχετική αξία έχει προφανώς και η μελέτη ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών της κεραίας, το περιεχόμενο της οποίας είναι περιορισμένο και βασίζεται σε ελάχιστες απαιτήσεις, όπως για παράδειγμα στον αποκλεισμό δυνατότητας πρόσβασης του κοινού στις εγκαταστάσεις και δεν καλύπτει την εξέταση των ενδεχόμενων επιπτώσεων στην υγεία από την εγκατάσταση και λειτουργία της κεραίας.⁴⁰

Σημαντική παράλειψη της ΚΥΑ και αντίστοιχη έλλειψη της μελέτης ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών, αποτελεί η μη τήρηση αποστάσεων ασφαλείας από κατοικίες, σχολεία, νοσοκομεία και χώρους συνάθροισης κοινού κατά την εγκατάσταση των κεραιών. Σημειωτέον ότι, πριν από την έκδοση της ΚΥΑ 53571/3839/00, η με αριθ. 74361/Β/5521/12.10.99 εγκύκλιος του Υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών έθετε αντίστοιχα όρια. Αντίστοιχα όρια τίθενται και στο Π.Δ. 43/2002 (ΦΕΚ 43 Α΄) «Κατάταξη των κύριων ξενοδοχειακών καταλυμάτων σε κατηγορίες με σύστημα αστέρων και τεχνικές προδιαγραφές αυτών», σύμφωνα με το οποίο απαραίτητη προϋπόθεση για την έγκριση καταλληλότητας γηπέδου για τη δημιουργία ξενοδοχείου, αποτελεί η τήρηση ελάχιστης απόστασης 500 μέτρων από κεραιές κινητής τηλεφωνίας.

Γ. Τέλος υπογραμμίζεται η έλλειψη δυνατότητας επαλήθευσης των δεδομένων που αναφέρονται στη μελέτη, μέσω της δοκιμαστικής λειτουργίας της κεραίας, καθώς και η απουσία περιοδικών μετρήσεων, προκειμένου να βεβαιώνεται η συνεχής συμμόρφωση του ιδιοκτήτη με τις καθορισμένες απαιτήσεις.

Με τα δεδομένα αυτά, τίθεται εν αμφιβόλω η αποτελεσματικότητα της σύμφωνης γνώμης της ΕΕΑΕ ως προληπτικού μηχανισμού προστασίας του περιβάλλοντος και της υγείας από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία που εκπέμπουν οι κεραιές κινητής τηλεφωνίας.

³⁹ Βλ. ανωτέρω στο Κεφάλαιο 2 τις επιστημονικές απόψεις για τις επιπτώσεις από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία.

⁴⁰ Ανακοίνωση της Επιτροπής για την αρχή της προφύλαξης, COM (2000) 1 τελικό, Βρυξέλλες, 2.2.2000. Βλ. αναλυτικά κατωτέρω Κεφάλαιο 5.

3.6.4 Ως προς τη χορήγηση της άδειας κατασκευής (εγκατάστασης) κεραίας

Κατά το άρθρο 1 του Κανονισμού Αδειών Κατασκευών Κεραιών στην Ξηρά (αριθ. 236/79/01 ΦΕΚ Β 1649/11.12.01), η άδεια κατασκευής κεραίας δεν υποκαθιστά άλλες άδειες ή εγκρίσεις που θα πρέπει να λάβει ο κάτοχος της άδειας για την εγκατάσταση της κεραίας, σύμφωνα με όσα ορίζονται στο άρθρο 24^α του Ν. 2075/1992 και στο Ν. 2801/2000. Από τη διάταξη αυτή προκύπτει ότι είναι δυνατή η χορήγηση άδειας κατασκευής κεραίας από την ΕΕΤΤ, χωρίς την προηγούμενη λήψη όλων των απαραίτητων εγκρίσεων από τις αρμόδιες υπηρεσίες, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την κρατούσα διοικητική πρακτική. Για την αποτροπή του φαινομένου αυτού, θα ήταν δόκιμη η εισαγωγή διάταξης που θα όριζε ότι θα πρέπει να προηγούνται οι εγκρίσεις των αρμοδίων υπηρεσιών της έκδοσης άδειας εγκατάστασης και λειτουργίας της κεραίας. Υπό την έννοια αυτή, θα έπρεπε, για παράδειγμα, πρώτα να εξασφαλίζεται η καταλληλότητα του χώρου εγκατάστασης, λαμβάνοντας υπόψη τις επιπτώσεις στο φυσικό, οικιστικό, πολιτιστικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, στη συνέχεια η νομιμότητα και καταλληλότητα του κτιρίου επί του οποίου η κεραία θα επρόκειτο να εγκατασταθεί και, τέλος, να ακολουθεί η έγκριση της μελέτης ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών.

Συμπερασματικώς, καταλήγουμε ότι το ισχύον νομικό πλαίσιο για την εγκατάσταση των κεραιών κινητής τηλεφωνίας είναι ιδιαίτερα πολύπλοκο από συστηματικής απόψεως, γεγονός που επιτείνεται από τη διασπορά των σχετικών διατάξεων σε επιμέρους νομοθετικά κείμενα. Η χορήγηση της άδειας κατασκευής κεραίας από την ΕΕΤΤ προϋποθέτει την εμπλοκή πολλών διαφορετικών υπηρεσιών για τη συλλογή επιμέρους εγκρίσεων από τον ενδιαφερόμενο ιδιοκτήτη κεραίας, χωρίς να προβλέπεται καθεστώς ενιαίας αδειοδότησης, το οποίο θα εξασφάλιζε, τουλάχιστον, τη συντονισμένη δράση της διοίκησης. Κατά συνέπεια, η πολυπλοκότητα του νομικού πλαισίου και η αρμοδιότητα διαφορετικών υπηρεσιών για τη χορήγηση της άδειας έχει ως αποτέλεσμα, αφενός, να θίγεται η αρχή της ασφάλειας δικαίου και, αφετέρου, να παραβιάζεται, σε πολλές περιπτώσεις, η αρχή της ενιαίας δράσης της διοίκησης.

4. Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

4.1 Η Νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας

Το Συμβούλιο της Επικρατείας αντιμετώπισε το ζήτημα των επιπτώσεων της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στο περιβάλλον και την ανθρώπινη υγεία, κατά την εξέταση υποθέσεων που αφορούσαν, αφενός, την κατασκευή και εγκατάσταση κεραιών κινητής τηλεφωνίας, και, αφετέρου, τις εναέριες γραμμές μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας.⁴¹

Η νομολογία για τις υποθέσεις κεραιών κινητής τηλεφωνίας δεν μπορεί να θεωρηθεί παγία, τόσο λόγω του περιορισμένου υποθέσεων που απασχόλησαν το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, όσο και λόγω της έκδοσης αποφάσεων με αντίθετο περιεχόμενο από δύο Τμήματα του Συμβουλίου της Επικρατείας (Δ' και Ε' Τμήματα) ως προς το ζήτημα της υπαγωγής των κεραιών κινητής τηλεφωνίας σε προηγούμενη διαδικασία εκτίμησης επιπτώσεων στο περιβάλλον και σε έγκριση περιβαλλοντικών όρων.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας αντιμετώπισε το ζήτημα των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων τόσο στο πλαίσιο της διαδικασίας προσωρινών μέτρων όσο και σε αυτό της κύριας διαδικασίας.⁴²

Η Επιτροπή Αναστολών (ΕΑ) του Δ' Τμήματος του ΣτΕ, με την **653/1998** απόφασή της, απέρριψε την υποβληθείσα ενώπιόν της αίτηση για αναστολή εκτέλεσης της απόφασης του Προϊσταμένου της Διεύθυνσης Τεχνικής και Ελέγχου Επικοινωνιών του Υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών, με την οποία είχε εγκριθεί η εγκατάσταση κεραίας σταθμού κινητής τηλεφωνίας στους Αμπελοκήπους Θεσσαλονίκης. Η ΕΑ έκρινε, αφενός, ότι η αιτούσα δεν απέδειξε τον ισχυρισμό της περί δυσμενών επιπτώσεων στην υγεία της από την εγκατάσταση και λειτουργία της επίμαχης κεραίας στην οροφή ακινήτου, όμορου με εκείνο, που βρισκόταν η κατοικία της, και, αφετέρου, ότι δεν πιθανολογήθηκε από τα στοιχεία του φακέλου προσβολή αυτής, δεδομένου ότι σύμφωνα με το σχετικό πόρισμα της επιτροπής εμπειρογνομόνων, η ένταση ακτινοβολίας του υπό κρίση σταθμού ήταν χαμηλότερη από την στάθμη αναφοράς που έθετε το πρότυπο ΕΛΟΤ ENV 50166-2 (CENELEC). Περαιτέρω, η ΕΑ έκρινε ότι η επίμαχη κεραία δεν έθιγε την αισθητική και φυσιογνωμία της περιοχής, στην οποία αυτή επρόκειτο να εγκατασταθεί, αφού η

⁴¹ Οι κεραίες κινητής τηλεφωνίας εκπέμπουν ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες στην περιοχή των ραδιοσυχνοτήτων (RF), οι δε εναέριες γραμμές μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας στην περιοχή των εξαιρετικά χαμηλών συχνοτήτων (ELF), χαρακτηρίζονται δε ως μη ιοντίζουσες.

⁴² Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής αποφάσεις του Δ' Τμήματος που ακύρωσαν τις προσβαλλόμενες πράξεις για έλλειψη αρμοδιότητας του οργάνου που τις είχε εκδώσει: ΣτΕ 210/1996, 4390/1996, 5838/1996, 3657/1997.

συγκεκριμένη περιοχή ήταν "πυκνοκατοικημένη αστική περιοχή, με πολυώροφες οικοδομές, όπου βρίσκεται πλήθος κεραιών τηλεοράσεων."

Με την **654/1998** απόφασή της, η Επιτροπή Αναστολών του ίδιου Τμήματος απέρριψε επίσης την αίτηση αναστολής εκτέλεσης κατά της απόφασης του Προϊστάμενου της Διεύθυνσης Τεχνικής και Ελέγχου Επικοινωνιών του Υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών, με την οποία είχε εγκριθεί η εγκατάσταση κεραιάς σταθμού κινητής τηλεφωνίας στο Πόρτο Χέλι του Νομού Αργολίδας. Η ΕΑ, αφού έλαβε υπόψη τη θέση του ακινήτου των αιτούντων (μη αστική περιοχή, με περιορισμένο αριθμό κατοικιών), καθώς και την έλλειψη επιστημονικής τεκμηρίωσης ως προς τις επικαλούμενες από τους αιτούντες ανθυγιεινές επιδράσεις ραδιοκυμάτων στις χαμηλές εντάσεις των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας, απέρριψε την αίτηση με το σκεπτικό ότι οι αιτούντες είχαν επικαλεστεί αορίστως την επέλευση ανεπανόρθωτων και άμεσων ζημιών εξαιτίας της εγκατάστασης και λειτουργίας της επίμαχης κεραιάς.

Με την **2546/1999** απόφασή του, το Δ' Τμήμα του ΣτΕ τοποθετήθηκε, για πρώτη φορά, ως προς τη νομιμότητα της διαδικασίας που προβλέπεται για την αδειοδότηση της κατασκευής και εγκατάστασης σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας, καθώς και τη συμφωνία των σχετικών διατάξεων με τις συνταγματικές απαιτήσεις για την προστασία της υγείας και του περιβάλλοντος. Η κριθείσα υπόθεση αφορούσε τη χορήγηση άδειας εγκατάστασης κεραιάς κινητής τηλεφωνίας στη θέση Αγαλιανή του Νομού Μεσσηνίας. Το Δικαστήριο κλήθηκε, κατ' αρχάς, να αποφανθεί αν υφίσταται παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας εκ μέρους της διοίκησης λόγω μη έκδοσης της κανονιστικής απόφασης για τον καθορισμό των μέτρων προφύλαξης του κοινού ή των τεχνικών κανονισμών και των λεπτομερειών της διαδικασίας εκδόσεως των εγκρίσεων, όπως προβλέπουν οι εξουσιοδοτικές διατάξεις της περ. ζ της παρ. 5 και της παρ. 7 του άρθρου 24α του Ν. 2075/1992. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, *"Κατά την έννοια του άρθρου 45 αρ. 4 του π.δ 18/1989 (ΦΕΚ 8, Α'), παράλειψη της διοικητικής αρχής να προβεί σε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια, ρητή ή σιωπηρή, δεν υπάρχει, όταν ο νόμος παρέχει την εξουσία στη διοικητική αρχή να ρυθμίζει με κανονιστική πράξη σχέσεις ή καταστάσεις μέσα στα όρια της παρεχόμενης εξουσιοδότησης, τούτο δε γιατί η εκτίμηση της σκοπιμότητας για την έκδοση ή όχι της κανονιστικής πράξης και για το χρόνο που θα εκδοθεί αυτή ανήκει στην, ανέλεγκτη από τον ακυρωτικό δικαστή, κρίση της διοικητικής αρχής. Εξαίρεση από την αρχή αυτή υπάρχει όταν η εξουσιοδοτική διάταξη επιβάλλει, με τη συνδρομή ορισμένων αντικειμενικών προϋποθέσεων, την έκδοση, και μάλιστα σε ορισμένη προθεσμία, της κανονιστικής πράξης".*⁴³ Το Δικαστήριο έκρινε ότι η εξουσιοδοτική διάταξη του άρθρου 24α του Ν. 2075/1992 δεν επιβάλλει στη Διοίκηση την υποχρέωση να εκδώσει την κανονιστική απόφαση για τα μέτρα προφύλαξης του κοινού, καθώς και ότι η έκδοση της εν λόγω απόφασης δεν αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη χορήγηση της

⁴³ Κατά το χρόνο έκδοσης της προσβαλλόμενης άδειας λειτουργίας δεν είχε εκδοθεί η Κοινή Υπουργική Απόφαση 53571/3839/2000 για τα μέτρα προφύλαξης του κοινού από τη λειτουργία κεραιών εγκατεστημένων στην ξηρά (ΦΕΚ Β' 1105/6.9.2000).

άδειας εγκατάστασης κεραίας κινητής τηλεφωνίας. Ωστόσο, τρία μέλη του Δικαστηρίου εξέφρασαν την άποψη ότι *"η Διοίκηση είναι υποχρεωμένη να εκδώσει την προβλεπόμενη στη διάταξη του άρθρου 24α του Ν. 2075/93 κανονιστική απόφαση, η οποία θα προσδιορίζει τα ελάχιστα όρια ασφαλείας για την προστασία του κοινού από την ακτινοβολία των εγκαταστάσεων, προτού δε εκδοθεί η απόφαση αυτή δεν είναι δυνατή η χορήγηση αδειών για την εγκατάσταση κεραιών κινητής τηλεφωνίας."*

Το ΣτΕ, στη συνέχεια, έκρινε ότι οι διατάξεις του άρθρου 24α του Ν. 2045/1992 δεν παραβιάζουν τα άρθρα 5 παρ. 2, 21 παρ. 3, 24 παρ. 1 και 2 και 25 παρ. 1 του Συντάγματος, δεδομένου ότι, σύμφωνα με τις εν λόγω διατάξεις *"η Διοίκηση οφείλει να ερευνά σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, εάν, ενόψει και των υφιστάμενων - πειραματικών προς το παρόν - προτύπων, διασφαλίζεται επαρκής προστασία από την έκθεση των ανθρώπων σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία"*, πριν από τη χορήγηση αδειών για την εγκατάσταση κεραιών κινητής τηλεφωνίας. Προς στήριξη της θέσης του αυτής, το Δικαστήριο τόνισε ότι η προσβαλλόμενη άδεια εγκατάστασης εκδόθηκε, αφού η Διοίκηση είχε αξιολογήσει το σχετικό πόρισμα επιτροπής εμπειρογνομόνων που είχε μελετήσει τα δικαιολογητικά και λοιπά στοιχεία που συνόδευαν την αίτηση, είχε προσδιορίσει τη στάθμη πυκνότητας ισχύος και έντασης του ηλεκτρομαγνητικού πεδίου που προκαλείται από το σύστημα ακτινοβολίας και γενικότερα είχε εκτιμήσει την πυκνότητα ισχύος της ακτινοβολίας, ώστε να μην προκληθούν δυσμενείς επιπτώσεις στην υγεία του γενικού πληθυσμού πλησίον των σταθμών κινητής τηλεφωνίας.

Το Δικαστήριο στη συνέχεια απέρριψε τον ισχυρισμό που είχαν προβάλει οι αιτούντες, σύμφωνα με τον οποίο, πριν από την έκδοση άδειας για την εγκατάσταση κεραίας κινητής τηλεφωνίας, απαιτείτο η εφαρμογή των διατάξεων του Ν. 1650/86 για την προστασία του περιβάλλοντος (ΦΕΚ Α, 160) και των αποφάσεων που έχουν εκδοθεί κατ' εξουσιοδότησή του. Η απόρριψη του ισχυρισμού αυτού από το Δικαστήριο στηρίχθηκε στο σκεπτικό ότι οι διατάξεις του άρθρου 24α του Ν. 2075/1992 είναι ειδικές διατάξεις που προβλέπουν την έκδοση κανονιστικών αποφάσεων για τον καθορισμό μέτρων προφύλαξης του κοινού, *"εν πάση δε περιπτώσει επιβάλλουν στη Διοίκηση να ερευνά, πριν από τη χορήγηση κάθε άδειας, αν διασφαλίζεται επαρκής προστασία από την έκθεση των ανθρώπων σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία"* καθώς και ότι *"οι σταθμοί ραδιοεπικοινωνίας, δεν περιλαμβάνονται στις δραστηριότητες και στα έργα του Παραρτήματος Ι της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ, για τα οποία επιβάλλεται υποχρέωση εκτιμήσεως στο περιβάλλον."*

Αναφορικά με την παρέκκλιση από τις σχετικές διατάξεις του ΓΟΚ του 1985, που εισάγει η περ. α του άρθρου 24α του Ν. 2075/92 ως προς την εγκατάσταση των κεραιών κινητής τηλεφωνίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι αυτή δεν αντίκειται στο άρθρο 24 του Συντάγματος. Τέλος, σχετικά με τις διατάξεις του ίδιου νόμου που αναφέρονται στην υποχρέωση της Επιτροπής Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου (ΕΠΑΕ) να εκφέρει σύμφωνη γνώμη πριν από την εγκατάσταση των κεραιών κινητής τηλεφωνίας, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι αυτές εφαρμόζονται

μόνον στην περίπτωση που η συγκεκριμένη εγκατάσταση πρόκειται να τοποθετηθεί σε περιοχές ειδικής προστασίας, ενώ για την εγκατάσταση αυτών σε οποιαδήποτε άλλη περιοχή της χώρας οι διατάξεις επιβάλλουν στη Διοίκηση να περιορίζεται στον έλεγχο μόνον της διασφάλισης επαρκούς προστασίας από την έκθεση των ανθρώπων σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία. Το Δικαστήριο, με το σκεπτικό αυτό, απέρριψε τον ισχυρισμό των αιτούντων ότι η προσβαλλόμενη πράξη εκδόθηκε κατά κακή χρήση της διακριτικής ευχέρειας της Διοίκησης, γιατί τα αρμόδια όργανα δεν εξέτασαν εναλλακτικές λύσεις για την εγκατάσταση της επίμαχης κεραίας, συνεκτιμώντας με τον τρόπο αυτό τις επιπτώσεις στο φυσικό και οικιστικό περιβάλλον. Ωστόσο, μειοψηφία τριών μελών του Δικαστηρίου διατύπωσε τη γνώμη ότι η Διοίκηση έχει ευθεία εκ του Συντάγματος υποχρέωση να συνεκτιμά, κατά τη χορήγηση της άδειας, την επίδραση που μπορεί να ασκήσει στο φυσικό και οικιστικό περιβάλλον η εγκατάσταση κεραίας σε ορισμένη θέση, ιδίως μάλιστα όταν αυτή γειτνιάζει με οικισμό. *"Υπό διαφορετική εκδοχή, η επιλογή της θέσης για την εγκατάσταση της κεραίας θα γινόταν χωρίς να έχει ασκηθεί από κρατικό όργανο ούτε καν στοιχειώδης εκτίμηση της επιρροής που μπορεί να ασκήσει στο περιβάλλον η εγκατάσταση κεραίας στη συγκεκριμένη θέση. Στην προκειμένη περίπτωση, αν και προτάθηκαν από την αιτούσα Κοινότητα εναλλακτικές λύσεις, από κανένα στοιχείο του φακέλου δεν προκύπτει ότι κατά την έκδοση της προσβαλλόμενης πράξης συνεκτιμήθηκαν οι συνέπειες που έχει για το φυσικό και οικιστικό περιβάλλον η εγκατάσταση της επίμαχης κεραίας στη συγκεκριμένη θέση, η οποία, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, βρίσκεται εγγύτατα και δεσπόζει του οικισμού της Αγαλιανής."*

Με την **3375/2000** απόφασή του, το Ε' Τμήμα του ΣτΕ απέκλινε από την προηγηθείσα θέση του Δ' Τμήματος του Δικαστηρίου ως προς το κρίσιμο ζήτημα της εφαρμογής της διαδικασίας έγκρισης περιβαλλοντικών όρων επί των κεραιών κινητής τηλεφωνίας, αποδεχόμενο, ουσιαστικά, τη σημασία τήρησης της σχετικής διαδικασίας για την προστασία του περιβάλλοντος και της ανθρώπινης υγείας.

Στην εν λόγω υπόθεση, οι αιτούντες προσέφυγαν ενώπιον του ΣτΕ επιδιώκοντας την ακύρωση της απόφασης του Νομάρχη Μαγνησίας, με την οποία αυτός ανακάλεσε την εγκριτική απόφαση των περιβαλλοντικών όρων εγκαταστάσεως σταθμού βάσης κινητής τηλεφωνίας στη θέση Γυμναστηρίου στο Βόλο. Το Δικαστήριο, αναφερόμενο στις διατάξεις που διέπουν την εγκατάσταση κεραιών κινητής τηλεφωνίας, δεν περιορίστηκε μόνον στο Ν. 2075/1992, αλλά επικαλέσθηκε και την ΚΥΑ 69269/5387/1990 (ΦΕΚ Β' 876), η οποία έχει εκδοθεί κατ' εξουσιοδότηση του Ν. 1650/86 για την προστασία του περιβάλλοντος. Θεωρώντας, με τον τρόπο αυτό, ότι τα δύο αυτά νομοθετήματα συνισχύουν, το Ε' Τμήμα απέκλινε έτσι από την προηγηθείσα 2546/1999 απόφαση του Δ' Τμήματος.

Σύμφωνα με το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο *"..το άρθρο 5 της ΚΥΑ 69269/5387/1990 ορίζει ότι "στην Β' κατηγορία κατατάσσονται όσα έργα και δραστηριότητες δεν αναφέρονται στον πίνακα του άρθρου 4 εφόσον για την εγκατάσταση και λειτουργία τους*

απαιτείται κατά την ισχύουσα νομοθεσία σχετική άδεια, κατά δε το άρθρο 10 : 1. Η έγκριση περιβαλλοντικών όρων αφορά την πραγματοποίηση νέων, επέκταση ή εκσυγχρονισμό έργων ή δραστηριοτήτων της Β' κατηγορίας. 2. ... 3. Οι περιβαλλοντικοί όροι για τις δραστηριότητες που αναφέρονται στο παρόν άρθρο εγκρίνονται με απόφαση του οικείου Νομάρχη ...» Κατά την έννοια των διατάξεων αυτών, οι οποίες συνισχούν και ρυθμίζουν ιδιαίτερο κάθε μια αντικείμενο για την εγκατάσταση κεραίας σταθμού στην ξηρά απαιτείται άδεια του Υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών. Λεδομένου δε ότι το έργο τούτο δεν περιλαμβάνεται στον πίνακα του άρθρου 4 της ΚΥΑ, είναι προφανές ότι απαιτείτο πριν από την έκδοση της άδειας αυτής και, επομένως πριν από οιαδήποτε εκτέλεσή του, η έκδοση νομαρχιακής αποφάσεως με την οποία να εγκρίνονται οι οικείοι περιβαλλοντικοί όροι. Τούτο έπεται ότι δεν είναι νόμιμη απόφαση με την οποία εγκρίνονται περιβαλλοντικοί όροι για την εγκατάσταση κεραίας στην περίπτωση που αυτή έχει ήδη εγκατασταθεί και μάλιστα ανεξάρτητα αν προηγήθηκε ή όχι άδεια του υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών, διότι διαφορετικά η εγκρίνουσα αρχή θα επηρεαζόταν από την εκάστοτε δημιουργηθείσα κατάσταση.⁴⁴

Με το σκεπτικό αυτό, το Τμήμα αποφάνθηκε ότι ορθώς ο Νομάρχης Μαγνησίας ανακάλεσε την απόφασή του, με την οποία είχε εγκρίνει τους περιβαλλοντικούς όρους για την εγκατάσταση και λειτουργία κεραίας κινητής τηλεφωνίας, αφού αυτή είχε εκδοθεί μετά την εγκατάσταση της κεραίας και δεν διασφάλιζε τον σκοπό για τον οποίο είχε εκδοθεί, δηλαδή την εκ των προτέρων μελέτη των επιπτώσεων της λειτουργίας της επίμαχης κεραίας, στην αξιολόγηση των οποίων όφειλε η αρμόδια αρχή να προβεί προκειμένου να χορηγήσει άδεια εγκατάστασης. Είναι σημαντικό ότι το Δικαστήριο έκρινε ότι η εν λόγω ανακλητική απόφαση του Νομάρχη νομίμως εκδόθηκε, αν και η σχετική αιτιολογία της ήταν εσφαλμένη.⁴⁵

Το Δ' Τμήμα του ΣτΕ, με την **1394/2001** νεώτερη απόφασή του, σχετικά με τη νομιμότητα εγκατάστασης σταθμού βάσης κινητής τηλεφωνίας στους Αμπελόκηπους Θεσσαλονίκης, υιοθέτησε εκ νέου τη θέση που εξέφρασε στην 2546/1999 προγενέστερη απόφασή του. Ειδικότερα, με τη νέα αυτή απόφαση, το Τμήμα επανέλαβε τη θέση του ότι οι εξουσιοδοτικές διατάξεις της περ. ζ της παρ. 5 και της παρ. 7 του άρθρου 24α του Ν. 2075/1992 δεν επιβάλλουν στη διοίκηση την υποχρέωση να εκδώσει την κανονιστική απόφαση για τον καθορισμό των μέτρων προφύλαξης του κοινού, καθώς και ότι η έκδοση της εν λόγω απόφασης δεν αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη χορήγηση άδειας εγκατάστασης κεραίας κινητής τηλεφωνίας. Αντίθετη γνώμη διατύπωσε αυτήν τη φορά ένα μέλος του Δικαστηρίου. Στη συνέχεια, το Τμήμα αναφέρθηκε στη συνταγματικότητα των διατάξεων του άρθρου 24α του Ν. 2075/92, καθώς και στη μη αναγκαιότητα εξέτασης των επιπτώσεων στο φυσικό και οικιστικό περιβάλλον, την οποία, κατά το Δικαστήριο, ο

⁴⁴ Στο ίδιο άλλωστε πνεύμα κινήθηκε και ο νομοθέτης με την τροποποίηση του 1650/86 και της ΚΥΑ 69269/90, όπου πλέον προβλέπεται ρητά η υποβολή μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων για τους σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας.

⁴⁵ Δυνάμει της εν λόγω αποφάσεως, η επίμαχη κεραία, η οποία είχε εγκατασταθεί σε κτίριο του ΟΤΕ στο Βόλο και βρισκόταν πλησίον δημοτικών σχολείων, τελικώς αποξηλώθηκε.

νομοθέτης επιφύλαξε μόνο για τις περιοχές ειδικής προστασίας, χωρίς να προσκρούσει ο εν λόγω περιορισμός στο άρθρο 24 του Συντάγματος. Με το σκεπτικό αυτό, το ΣτΕ απέρριψε τον ισχυρισμό ότι η Διοίκηση υπερέβη τα άκρα όρια της διακριτικής ευχέρειας κατά την επιλογή της θέσης της επίμαχης κεραίας σε σχέση με το υφιστάμενο φυσικό και οικιστικό περιβάλλον. Αντίθετη άποψη, όπως και στην απόφαση 2546/1999, εξέφρασαν τρία μέλη του Δικαστηρίου, τα οποία υποστήριξαν την εκ του Συντάγματος ευθεία υποχρέωση των αρμοδίων οργάνων να συνεκτιμούν, κατά τη χορήγηση της άδειας, την επίδραση που μπορεί η συγκεκριμένη κεραία να ασκήσει στο φυσικό και οικιστικό περιβάλλον. Το Δικαστήριο, αναφερόμενο στη συνέχεια στο πόρισμα της επιτροπής εμπειρογνομόνων, κατέληξε ότι δεν προκύπτει ότι από την εγκατάσταση της επίμαχης κεραίας κινητής τηλεφωνίας προκαλείται κίνδυνος για την υγεία και ότι τα σχετικά στοιχεία ορθώς αξιολογήθηκαν από τη διοίκηση πριν από την έκδοση της άδειας εγκατάστασης, απορρίπτοντας με τον τρόπο αυτό τον ισχυρισμό των αιτούντων ότι προκαλείται κίνδυνος για την ανθρώπινη υγεία. Τέλος, το Τμήμα έκρινε ότι οι διατάξεις του άρθρου 24α του Ν. 2075/1992 είναι ειδικές διατάξεις, που προβλέπουν την έκδοση κανονιστικών αποφάσεων για τον καθορισμό μέτρων προφυλάξεως του κοινού και επιβάλλουν στη Διοίκηση να ερευνά, πριν από τη χορήγηση κάθε άδειας, αν διασφαλίζεται επαρκής προστασία από την έκθεση των ανθρώπων σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία. *"Από τα παραπάνω παρέπεται ότι κατά τη χρήση των παραπάνω αδειών εφαρμόζονται οι ειδικές αυτές διατάξεις και δεν έχουν εφαρμογή οι διατάξεις του Ν. 1650/86 για την προστασία του περιβάλλοντος που έχουν εκδοθεί κατ' εξουσιοδότησή του".* Περαιτέρω, το ΣτΕ επανέλαβε ότι *"οι σταθμοί ραδιοεπικοινωνίας, άλλωστε, δεν περιλαμβάνονται στις δραστηριότητες και στα έργα του Παραρτήματος Ι της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ, για τα οποία επιβάλλεται υποχρέωση εκτιμήσεως των επιπτώσεων στο περιβάλλον."*

Με την **2397/2001** απόφασή του, το Ε' Τμήμα του ΣτΕ αντιμετώπισε το ζήτημα της κατασκευής κεραίας κινητής τηλεφωνίας εντός δάσους στην περιοχή του Νέου Βουτζά της Νέας Μάκρης Αττικής, κατ' εφαρμογή του άρθρου 24α του Ν. 2075/1992, με το οποίο προβλέπεται η δυνατότητα επέμβασης σε περιοχές με δασικό χαρακτήρα, πέραν των περιπτώσεων που ορίζονται στο Ν. 998/79 *"Περί προστασίας των δασών και των δασικών εκτάσεων της χώρας"*. Σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, η εγκατάσταση δομικών ή μηχανικών κατασκευών σε δάσος ή δασική έκταση για την τοποθέτηση κεραιών επιτρέπεται, κατ' αρχήν, με την προϋπόθεση ότι δεν προκαλείται κίνδυνος πυρκαγιάς ή άλλης βλάβης στο δασικό οικοσύστημα. Κατ' ακολουθίαν, για τη χορήγηση της σχετικής άδειας απαιτείται να διαπιστώνεται από το αρμόδιο διοικητικό όργανο, με ειδικώς αιτιολογημένη κρίση, ότι δεν συντρέχει τέτοιος κίνδυνος. Η αιτιολογία αυτή, κατά το Δικαστήριο, δεν απαιτείται να περιέχεται στο σώμα της πράξης, με την οποία χορηγείται η άδεια, αλλά αρκεί να προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου. Το ΣτΕ τόνισε ότι στη σχετική έκθεση, που εκπονήθηκε από τον αρμόδιο δασολόγο και εγκρίθηκε από το Δασάρχη, αν και εκφράστηκε θετική γνώμη για την εγκατάσταση της επίμαχης κεραίας, εν τούτοις, *"ουδεμία εκτίμηση, όμως*

περιέχεται είτε στην έκθεση είτε στο έγγραφο του Δασάρχη είτε σε άλλο στοιχείο του φακέλου για τις συνέπειες της εγκατάστασης στο δασικό οικοσύστημα και ειδικότερα για ενδεχόμενους κινδύνους πυρκαγιάς". Το Δικαστήριο υπογράμμισε ιδιαίτερα το γεγονός ότι, όπως προέκυπτε από έγγραφο της πυροσβεστικής υπηρεσίας, η λειτουργία της συγκεκριμένης κεραίας εγκυμονούσε κινδύνους πυρκαγιάς λόγω του χώρου εγκατάστασής της (πευκόφυτη δασική περιοχή), αλλά και λόγω της υπάρξεως γεννήτριας, η οποία λειτουργούσε χωρίς την παρουσία αρμοδίου υπαλλήλου και χωρίς να έχουν ληφθεί τα ανάλογα πυροσβεστικά μέσα. "Η παράλειψη της Διοίκησης, κατά το Δικαστήριο, να εξετάσει ειδικώς αν οι επίμαχες εγκαταστάσεις προκαλούν κινδύνους για το δάσος, δηλαδή ... να διαπιστώσει αν συντρέχει η παραπάνω αναγκαία κατά νόμο, προϋπόθεση για την έκδοση της πρώτης από τις προσβαλλόμενες αποφάσεις, δεν καλύπτεται από τον περιλαμβανόμενο στην απόφαση αυτή όρο, κατά το οποίον θα διασφαλισθεί ο κίνδυνος αποφυγής πυρκαγιάς ή ζημιών στη δασική έκταση και θα διευκολύνεται εν γένει το έργο της αντιπυρικής προστασίας των δασών και των δασικών εκτάσεων στην περιοχή, διότι, πάντως ο όρος αυτός είναι γενικός και αόριστος και δεν επιβάλλονται συγκεκριμένες υποχρεώσεις και περιορισμοί για την αποτροπή πιθανολογούμενων κινδύνων". Με το σκεπτικό αυτό, το ΣτΕ έκρινε ότι η προσβαλλόμενη πράξη δεν αιτιολογείται νομίμως και για το λόγο αυτό έκανε δεκτή την αίτηση ακυρώσεως.

Με την **3381/2001** απόφασή του, το Δ' Τμήμα του ΣτΕ αναγνώρισε ρητώς ότι η προστασία της ανθρώπινης υγείας προηγείται παντός άλλου αγαθού. Η υπόθεση αφορούσε τη λειτουργία κεραιών (ΕΡΤ, ραντάρ πεδίου, ιδιωτικών Ρ/Τ Σταθμών, εταιρειών κινητής τηλεφωνίας), που είχαν εγκατασταθεί σε όμορο προς την Ιερά Μονή Προφήτου Ηλία Θήρας γήπεδο -ορισμένες δε εξ αυτών και εντός του χώρου της Μονής και στο δώμα αυτής- και οι οποίες εξέπεμπαν ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία πέραν των επιτρεπόμενων ορίων ασφαλείας. Με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, η Ιερά Μονή Προφήτου Ηλία Θήρας είχε κηρυχθεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο, με περιβάλλοντα χώρο προστασίας σε ακτίνα 500 μέτρων γύρω από αυτήν. Μετά από σχετικό αίτημα της Μονής για απομάκρυνση των κεραιών, το Υπουργείο Μεταφορών και Επικοινωνιών ζήτησε στις 25.9.1999 από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κυκλάδων να υποδείξει εναλλακτικές θέσεις για τη μετεγκατάσταση των κεραιών και από τους δικαιούχους των κεραιών να συντάξουν χρονοδιάγραμμα απομάκρυνσης. Στις 18.11.1999, ο Υφυπουργός Μεταφορών και Επικοινωνιών, χωρίς να έχουν υποδειχθεί από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κυκλάδων εναλλακτικές λύσεις, εξέδωσε απόφαση για την απομάκρυνση όλων των κεραιών που ήταν εγκατεστημένες στη συγκεκριμένη τοποθεσία του Προφήτη Ηλία, με την αιτιολογία, αφενός, ότι επήρχετο διατάραξη της περιβαλλοντικής εικόνας από την εγκατάσταση μεγάλου αριθμού ιστών κεραιών -και μάλιστα πολλών εξ αυτών εντός του περιγράμματος του κτιρίου της Μονής, που αποτελεί τόπο προσκυνήματος δεκάδων χιλιάδων επισκεπτών και στο οποίο φυλάσσονται θησαυροί της Ορθοδοξίας- και, αφετέρου, ότι προκαλείτο κίνδυνος από την έκθεση επισκεπτών και μοναχών στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία.

Το ΣτΕ, κατ' αρχάς, απέρριψε ως αβάσιμο τον ισχυρισμό του αιτούντος περί απαγόρευσης ανάκλησης νόμιμων διοικητικών πράξεων από τις οποίες απέρρευσαν δικαιώματα τρίτων -εν προκειμένω των κατοίκων των Κυκλάδων και της Κρήτης, που χρησιμοποιούσαν τις τηλεπικοινωνιακές υπηρεσίες που παρείχε ο αιτών μέσω της επίδικης κεραίας και των αντίστοιχων δικτύων - με την αιτιολογία ότι η προσβαλλόμενη πράξη του Υφυπουργού βρίσκει νόμιμο έρεισμα κατ' αρχήν σε αμφοτέρωτα τα σκέλη της αιτιολογίας περί περιβαλλοντικής διατάραξης από την ύπαρξη κεραιών πλησίον της Μονής που έχει κηρυχθεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο και περί κινδύνων για την υγεία μοναχών και επισκεπτών, όπως τεκμηριώθηκε από την έκθεση της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας, αφού σε ορισμένα σημεία της Μονής παρατηρήθηκε υπέρβαση των ορίων ασφαλείας για την έκθεση του κοινού σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία. Το ΣτΕ υπογράμμισε ότι *"η απρόσκοπτη παροχή τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών δεν καθιστά κατά νόμον ανεκτή την υπέρβαση των ορίων ασφαλείας για την έκθεση του κοινού σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία, ούτε άγει κατά νόμον, σε αναίρεση της προστασίας της μονής ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου"*, πολλώ δε μάλλον αφού υφίσταται εναλλακτική λύση για την εξυπηρέτηση των τηλεπικοινωνιακών αναγκών που ως τότε εξασφάλιζε η κεραία.» Ωστόσο, το ΣτΕ έκρινε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση δεν ήταν επαρκώς αιτιολογημένη ως προς την ταχθείσα προθεσμία μετεγκατάστασης, η οποία δεν επαρκούσε για τη λειτουργία του νέου τηλεπικοινωνιακού συστήματος που αποτελούσε την μοναδική εναλλακτική λύση. Τα αναφερόμενα δε στην προσβαλλόμενη πράξη περί κινδύνου υγείας μοναχών και επισκεπτών από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία *" υπό την έννοια ότι η προστασία της ανθρώπινης υγείας προηγείται παντός άλλου αγαθού ..."* δεν κρίθηκαν επαρκή για να αιτιολογήσουν τη σύντομη προθεσμία που παρασχέθηκε προς μετεγκατάσταση, ιδίως εν όψει του γεγονότος ότι το Υπουργείο Μεταφορών είχε προσφερθεί να παράσχει κάθε βοήθεια για τη μείωση της εκπομπής της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας μέχρι την ολοκλήρωση της μεταφοράς των ιστών. *«Ενόψει των ανωτέρω, συνάγεται ότι υφίσταται, κατά την τεχνική κρίση της Διοίκησης, δυνατότης ενεργειών προς περιορισμό της ακτινοβολίας, ώστε αυτή να παραμείνει σε ανεκτά επίπεδα, για το απολύτως αναγκαίο διάστημα έως την απομάκρυνση δικτύων του ΟΤΕ και συνεπώς δεν υπάρχει για το διάστημα τούτο αναπότρεπτος κίνδυνος υγείας στα οικεία πεδία προσώπων"*. Με το σκεπτικό αυτό, το ΣτΕ ακύρωσε την προσβαλλόμενη πράξη, μόνον κατά το μέρος που αφορούσε την προθεσμία μετεγκατάστασης των επίμαχων κεραιών.

4.2 Η νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων

Οι κεραίες κινητής τηλεφωνίας και οι επιδράσεις τους στην ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον έχουν απασχολήσει μέχρι σήμερα επανειλημμένως τα πολιτικά δικαστήρια, ιδίως στο πλαίσιο της παροχής προσωρινής δικαστικής προστασίας (ασφαλιστικά μέτρα). Η σχετική νομολογία παραμένει κυμαινόμενη, αποτυπώνοντας προδήλως την επιστημονική αμφιβολία ως προς το ζήτημα αυτό. Περαιτέρω, ο

μεγάλος αριθμός αποφάσεων μαρτυρεί ⁴⁶ τη διάχυτη ανησυχία των πολιτών -ιδίως αυτών που διαμένουν σε γειτονικά κτίρια προς εκείνα επί των οποίων έχουν εγκατασταθεί ή πρόκειται να εγκατασταθούν κεραίες- ως προς τις πιθανολογούμενες ζημιογόνες συνέπειες από την έκθεση του πληθυσμού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία. Η ανησυχία αυτή ενισχύεται από την έλλειψη πλήρους γνώσης των επιβλαβών για την υγεία συνεπειών, αλλά και την επιστημονική διχογνωμία που υφίσταται για το εν λόγω ζήτημα.

Με την **2260/1998** απόφαση του **Μονομελούς Πρωτοδικείου Πατρών** απορρίφθηκε αίτημα περί απαγόρευσης εγκατάστασης και λειτουργίας σταθμού βάσης κινητής τηλεφωνίας, με την αιτιολογία ότι οι αιτούντες δεν πιθανολόγησαν συγκεκριμένη βλάβη της υγείας τους από τις επικείμενες εγκαταστάσεις των επίμαχων κεραιών *«πλην της αναφοράς γενικώς και αορίστως επιβλαβών συνεπειών από την τοποθέτησή τους»*. Το Πρωτοδικείο αποδέχθηκε τους ισχυρισμούς του κατόχου της κεραίας σχετικά με την έλλειψη βλαβερών συνεπειών στην ανθρώπινη υγεία από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία. Οι ισχυρισμοί αυτοί βασιζόνταν σε μετρήσεις που είχε πραγματοποιήσει το Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου *"σε πολλούς σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας"*, σύμφωνα με τις οποίες η εκπεμπόμενη ισχύς στο περιβάλλον των κεραιών δημιουργεί πολύ χαμηλές στάθμες πυκνότητας ισχύος, με αποτέλεσμα ακόμα και για πολύ μικρές αποστάσεις από τις συγκεκριμένες κεραίες να μην παρουσιάζεται υπέρβαση των ορίων έκθεσης.

Στην **2349/1999** απόφασή του, το **Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών** απέρριψε την αίτηση κατοίκων διότι δεν πιθανολογήθηκε *«ούτε στο ελάχιστο ότι η τοποθέτηση συστήματος κεραιών και σταθμού βάσης κινητής τηλεφωνίας στο δώμα πολυώροφης οικοδομής στο Δήμο Ιλίου Αττικής, θα προκαλέσει και τον παραμικρό κίνδυνο για την υγεία των ενοίκων της οικοδομής, καθώς και άλλων δημοτών της περιοχής»*, επικαλούμενο κυρίως σχετικές μελέτες, οι οποίες προσκομίστηκαν από τον κάτοχο της κεραίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι το Πρωτοδικείο επισήμανε την πρόκληση σοβαρής οικονομικής ζημίας σε βάρος του κατόχου της κεραίας και τον κίνδυνο απώλειας μισθωμάτων του εκμισθωτή του δώματος, εξαιτίας της παρεμπόδισης λειτουργίας της επίμαχης κεραίας.

Το **Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών**, με την **242/2000** απόφασή του, απέρριψε αίτημα περί απαγόρευσης εγκατάστασης και λειτουργίας κεραίας κινητής τηλεφωνίας, διότι δεν πιθανολογήθηκε πρόκληση βλάβης από την εγκατάσταση της συγκεκριμένης κεραίας, για την οποία μάλιστα είχε εκδοθεί άδεια του Υπουργείου Μεταφορών και είχαν δοθεί οι προβλεπόμενες λοιπές εγκρίσεις⁴⁷. Είναι χαρακτηριστικό ότι το Πρωτοδικείο αναφέρθηκε στις πιθανές επιπτώσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας από τη λειτουργία κεραιών κινητής τηλεφωνίας, χωρίς όμως η αμφιβολία αυτή να επηρεάσει την κρίση του: *«...ορισμένοι επιστήμονες*

⁴⁶ Έτσι, η 1835/1998 ΜΠρ Πειρ.

⁴⁷ Παρόμοια η 5397/2000 απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών.

δέχονται ότι, συνεπεία της έκθεσης του ανθρωπίνου οργανισμού σε αυξημένες θερμοκρασίες, μπορεί να επέλθουν ιστολογικές αλλαγές, αύξηση των αποβολών εγκύων γυναικών, ψυχιατρικές παθήσεις (π.χ. κατάθλιψη, ακουστικές παραισθήσεις, απορρύθμιση καρδιακών βηματοδοτών) και για το λόγο αυτό προτείνεται η εγκατάσταση των κεραίων κινητής τηλεφωνίας να μη γίνεται σε απόσταση μικρότερη των 100μ. από κατοικημένες περιοχές προκειμένου να διασφαλισθεί η υγεία των πολιτών, μέχρι στιγμής όμως δεν υφίστανται επιστημονικά δεδομένα από τα οποία να προκύπτει κατά τρόπο βάσιμο και μη επιδεχόμενο αμφισβήτηση, το ενδεχόμενο πρόκλησης βλάβης στον ανθρώπινο οργανισμό από την εκπομπή των ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών, χωρίς βέβαια να αποκλείεται ένα τέτοιο ενδεχόμενο στο μέλλον, αφού το όλο θέμα βρίσκεται υπό μελέτη».

Το **Μονομελές Πρωτοδικείο Βόλου**, με την **20/2001** απόφασή του, αν και αναγνώρισε την εύλογη ανησυχία των αιτούντων για τις επιβλαβείς επιπτώσεις στην υγεία τους από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, απέρριψε την αίτηση περί απαγόρευσης λειτουργίας σταθμού βάσης κινητής τηλεφωνίας, αφού κατά την κρίση του δεν πιθανολογήθηκε ότι η εγκατάσταση και λειτουργία της επίμαχης κεραίας θα προκαλέσει κίνδυνο στην υγεία των αιτούντων ή άλλων δημοτών της περιοχής. Η κρίση του Πρωτοδικείου ενισχύθηκε από το γεγονός ότι η εγκατάσταση και η λειτουργία της κεραίας έγινε κατά τις νόμιμες διατυπώσεις, καθώς και από τα προσκομισθέντα από τους καθ' ων έγγραφα (ιδίως επιστημονικές μελέτες καθηγητών και ερευνητών), τα οποία απέκλειαν την πιθανολόγηση βλάβης. "Άλλωστε τέτοιες κεραίες, κατά το Δικαστήριο, έχουν εγκατασταθεί σε πολλές πυκνοκατοικημένες περιοχές της Ελλάδας και της Ευρώπης και μάλιστα δίπλα ή και πάνω από οικοδομές, νοσοκομεία κ.λ.π. και από το σύνολο των προσκομιζόμενων αποφάσεων των Δικαστηρίων κρίθηκε ότι από τις κεραίες αυτές δεν δημιουργείται κίνδυνος υγείας των ανθρώπων (βλ. ενδεικτικά τις: ΜΠρΑθ 9528/2000, 5397/2000, 3252/2000, 242/2000, ΜΠρΘεσ 515/99, ΜΠρΒολ 1458/98 κλπ). Τέλος η ως άνω κεραία (όπως και όλες) επιφέρει μικρή αισθητική επιβάρυνση του τοπίου, δεν πιθανολογείται ότι υπάρχει εναλλακτική θέση εγκατάστασης του ως άνω σταθμού που να καλύπτει τις ανάγκες της δεύτερης των καθών και να περιορίζει ή και να αποκλείει τους φόβους των αιτούντων για την υγεία τους".

Το **Εφετείο Πατρών**, με την **169/2002** απόφασή του, δεν έκανε δεκτή την έφεση κατά πρωτόδικης απόφασης, που είχε απορρίψει αίτημα απαγόρευσης λειτουργίας κεραίας κινητής τηλεφωνίας εξαιτίας των επιβλαβών επιπτώσεων της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στην ανθρώπινη υγεία. Το Εφετείο έκρινε την αγωγή αόριστη και ανεπίδεκτη δικαστικής εκτιμήσεως, αφού δεν εξειδικεύτηκε "...εάν η εγκατάσταση τέτοιας κεραίας είναι απαγορευμένη εντός κατοικημένων περιοχών με την αναφορά συγκεκριμένων επιβλαβών επιδράσεων που μπορεί να έχουν και ειδικότερα στην υγεία των εναγόντων...Δεν προσδιορίζονται οι προδιαγραφές και ο τρόπος λειτουργίας της κεραίας...δεδομένου ότι με την εξέλιξη της τεχνολογίας αποτελεί καθημερινότητα του ανθρώπινου βίου η διαβίωση υπό την επίδραση μαγνητικών πεδίων, παραγομένων ακόμη και από ηλεκτρικές συσκευές, που δεν χαρακτηρίζονται επικίνδυνα. Έτσι υπό την αόριστη επίκληση

ως γεγονότος αλλά και διδάγματος της κοινής πείρας, ότι η ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία και θερμική ακτινοβολία είναι επικίνδυνες με επιβλαβείς συνέπειες για τον ανθρώπινο οργανισμό δεν μπορεί να ζητείται η απαγόρευση λειτουργίας ενός μηχανήματος...⁴⁸

Αντίθετα, το **Μονομελές Πρωτοδικείο Πάτρας**, με την **1558/1998** απόφασή του, έκανε δεκτή την αίτηση κατοίκων περιοχής περί απαγόρευσης εγκατάστασης κεραίας κινητής τηλεφωνίας σε ακίνητο, το οποίο βρισκόταν σε Κοινότητα του Ν. Αχαΐας, πιθανολογώντας την ύπαρξη σοβαρών επιπτώσεων στην υγεία των περιοίκων. Το Πρωτοδικείο αναφέρθηκε, κατ' αρχάς, στο μεγάλο αριθμό εργασιών που υπάρχει στη διεθνή βιβλιογραφία, σύμφωνα με τις οποίες τα άτομα που έχουν εκτεθεί σε πεδίο ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας έχουν αυξημένο κίνδυνο να εμφανίσουν ορισμένα νοσήματα και βιολογικές διαταραχές, ενώ στη συνέχεια μνημόνευσε την ύπαρξη επιστημονικών μελετών με αντίθετο περιεχόμενο. Το γεγονός, όμως, αυτό δεν μπορεί να εμποδίζει, κατά το Πρωτοδικείο, τη λήψη μέτρων προστατευτικών για την ανθρώπινη υγεία ιδίως εν όψει των επιστημονικών δημοσιεύσεων, από τα οποία προκύπτει ότι τα ισχυρά ηλεκτρομαγνητικά πεδία προδιαθέτουν στην εμφάνιση νόσων, οι οποίες είναι πάντοτε οι ίδιες. Με τις σκέψεις αυτές, το Πρωτοδικείο έκρινε ότι, προκειμένου να προστατευθεί η υγεία των πολιτών, θα πρέπει οι κεραίες κινητής τηλεφωνίας να μην τοποθετούνται σε γειτνίαση με κατοικίες. Επικαλούμενο μάλιστα και παραδείγματα άλλων χωρών, υπέδειξε την τοποθέτηση των εγκαταστάσεων κινητής τηλεφωνίας σε απόσταση 300 μέτρων από κατοικημένες περιοχές, ιδίως δε από νοσοκομεία και σχολεία, ενώ επεσήμανε και τη δυνατότητα των εταιρειών, με κάποιο επιπλέον κόστος, να κατασκευάζουν πύργους τουλάχιστον 500 μέτρα από κατοικίες και να χρησιμοποιήσουν κεραίες μεγάλης απολαβής.

Το **Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών**, με την **2361/2000** απόφασή του, απαγόρευσε την εγκατάσταση και λειτουργία κεραίας κινητής τηλεφωνίας σε δώμα ακινήτου στην Λυκόβρυση Αττικής, αν και ο κάτοχος διέθετε άδεια εγκατάστασης από το Υπουργείο Μεταφορών και Επικοινωνιών. Είναι σημαντικό ότι το Δικαστήριο θεώρησε ότι η παράλειψη έκδοσης των προβλεπόμενων από το άρθρο 24α του Ν. 2075/94 κοινών υπουργικών αποφάσεων των Υπουργών Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Μεταφορών και Επικοινωνιών, με τις οποίες λαμβάνονται μέτρα προφύλαξης του κοινού, αποτελούσε ικανό λόγο για την απαγόρευση εγκατάστασης και λειτουργίας του επίμαχου σταθμού βάσης κινητής τηλεφωνίας. Το Πρωτοδικείο υπογράμμισε ότι *"Η απαιτούμενη λήψη μέτρων προφύλαξης του κοινού, οπωσδήποτε επακολουθεί εκείνης της άδειας του Υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών, χωρίς την οποία (λήψη μέτρων προφύλαξης) δεν είναι εφικτή η εγκατάσταση σταθμού κεραίας. Πρέπει όμως κατά τις άνω διατάξεις τα μέτρα αυτά να καθοριστούν με κοινή απόφαση των Υπουργών ΠΕΧΩΔΕ, Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Μεταφορών και Επικοινωνιών, η οποία δεν έχει ακόμη εκδοθεί. Το Πρωτοδικείο, εν απουσία της αποφάσεως αυτής, έκρινε ότι ούτε οι*

⁴⁸ Βλ. Σχόλιο Τ. Νικολόπουλου σε ΝοΒ 51 (2003), σελ 67 επ.

υφιστάμενες ή σκοπούμενες εγκαταστάσεις στην περιοχή της Λυκόβρυσης μπορεί να θεωρηθούν ότι πληρούν τις νόμιμες προδιαγραφές, ούτε, κατά μείζονα λόγο, ότι ο κάτοχος της κεραίας δικαιούται νόμιμα να προβεί στις σκοπούμενες ενέργειες⁴⁹. "Σε αντίθετη περίπτωση», κατά το Πρωτοδικείο, «δεν υπήρχε λόγος να προστεθεί στη νομοθετική ρύθμιση του άρθρου 24α σχετική διάταξη περί καθορισμού μέτρων προφύλαξης του κοινού με κοινές αποφάσεις των ως άνω Υπουργών." Το Πρωτοδικείο κατέληξε ότι " Το αγαθό της υγείας του ανθρώπου είναι ανεκτίμητο και δεν επιδέχεται οποιοδήποτε πειραματισμό ή με αμφίβολα υλικά αγαθά της σύγχρονης τεχνολογίας, πολύ δε περισσότερο με την ύπαρξη οικονομικών συμφερόντων, όσο μεγάλα κι αν είναι αυτά". Με αυτό το σκεπτικό, και λόγω πιθανολόγησης επικειμένου κινδύνου, το Πρωτοδικείο απαγόρευσε την εγκατάσταση και τη λειτουργία του επίμαχου σταθμού.

Το **Μονομελές Πρωτοδικείο Πατρών**, με την **3421/2000** απόφασή του, απαγόρευσε την εγκατάσταση και λειτουργία κεραίας κινητής τηλεφωνίας, σε δώμα διώροφης οικίας, που βρισκόταν στον πιο κεντρικό σημείο της πυκνοκατοικημένης και πολυδομημένης συνοικίας Α στην πόλη της Πάτρας και σε απόσταση 15 μόλις μέτρων από την κεντρική πλατεία αυτής, γύρω από την οποία υπήρχαν πολυόροφες οικοδομές. Το Πρωτοδικείο πιθανολόγησε ότι η εγκατάσταση και λειτουργία της επίμαχης κεραίας θα έθετε σε κίνδυνο την υγεία των αιτούντων και των οικογενειών τους, καθώς οι κατοικίες τους βρίσκονταν εγγύτατα στο ακίνητο επί του οποίου η συγκεκριμένη κεραία επρόκειτο να εγκατασταθεί. Το Πρωτοδικείο επικαλέστηκε, προς στήριξη της θέσης του, σχετικές μελέτες και έρευνες επιστημόνων που συνδέουν τις βλαπτικές επιπτώσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στην ανθρώπινη υγεία με την εγγύτητα της εγκατάστασης και προτείνουν τη λειτουργία των επίμαχων σταθμών όσο το δυνατόν πιο μακριά από κατοικίες, ενώ επισήμανε και τη δυνατότητα του κατόχου της κεραίας να εγκαταστήσει τον επίμαχο σταθμό εκτός κατοικημένων περιοχών της Πάτρας.

Το **Εφετείο Πατρών**, με την **182/2001** απόφασή του, απέρριψε αίτηση ανάκλησης απόφασης ασφαλιστικών μέτρων, με την οποία είχε απαγορευθεί η εγκατάσταση και λειτουργία μηχανημάτων σταθμού βάσης κινητής τηλεφωνίας επί ακινήτου. Αξίζει να σημειωθεί ότι, αν και η κύρια αγωγή είχε απορριφθεί από το Πολυμελές Πρωτοδικείο και εκκρεμούσε έφεση κατά της απορριπτικής απόφασης, το Εφετείο δεν έκανε δεκτό το αίτημα περί ανακλήσεως. Το Εφετείο αναφέρθηκε εκτεταμένα στις αντικρουόμενες επιστημονικές έρευνες, οι οποίες «...αναγνωρίζουν ότι οι ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες είναι επιβλαβείς για τον ανθρώπινο οργανισμό, αν και δίδονται ως προς τα ασφαλή όρια και μέτρα προφύλαξης που πρέπει να λαμβάνονται για το κοινό, διότι [τα τελικά συμπεράσματα] δεν έχουν εξαχθεί ακόμη». .. « το γεγονός όμως, ότι η επιστήμη δεν έχει καταλήξει σε ασφαλή και οριστικά συμπεράσματα σχετικά με την επικινδυνότητα των ακτινοβολιών αυτών στην υγεία δικαιολογεί μεγαλύτερη επιφυλακτικότητα για τη εγκατάσταση σταθμών πλησίον κατοικιών, αφού έτσι πιθανολογείται ότι η έκθεση των

⁴⁹ Υπενθυμίζεται ότι αυτή ήταν και η άποψη της μειοψηφίας του Δ' Τμήματος του ΣτΕ στην απόφαση 2546/1999.

ενοίκων στην ακτινοβολία θα θέσει σε κίνδυνο την υγεία τους". Το Εφετείο, επίσης, τόνισε ότι ο ισχυρισμός των αιτούντων, σύμφωνα με τον οποίο δεν υπάρχει κίνδυνος για την υγεία των περιοίκων, διότι τηρούνται τα ισχύοντα όρια ασφαλείας "έχει σχετική μόνο αξία, αφού, όπως ελέγχθη, πρόκειται για ζήτημα ανοιχτό στην επιστημονική έρευνα, χωρίς οριστική και βέβαιη απάντηση, όχι τόσο ως προς την επικινδυνότητα, ως προς την οποία συγκλίνουν οι περισσότερες απόψεις, αλλά ως προς τα όρια και τις τιμές αυτής». Αναφορικά δε με την ΚΥΑ 53571/3839/6.9.2000 (ΦΕΚ Β' 1105), με την οποία καθορίστηκαν μέτρα προφύλαξης του κοινού από τη λειτουργία κεραιών εγκατεστημένων στην ξηρά, το Εφετείο τόνισε ότι αυτή συνιστά, κατ' αρχήν, κάποιο μέσο ελέγχου, δοθέντος ότι προβλέπεται η χορήγηση της άδειας και χωρίς την γνώμη της ΕΕΑΕ, αν αυτή αμελήσει να απαντήσει εντός μηνός από την υποβολή της μελέτης, βεβαιώνει δε "την εξενεχθείσα κρίση ότι η ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία είναι επιβλαβής για την υγεία όσων εκτίθενται σε αυτή και πρέπει να λαμβάνονται μέτρα προστασίας των κατοίκων». Το Εφετείο έκρινε ότι η προσαγόμενη μελέτη επικινδυνότητας εκ μέρους του κατόχου της άδειας, δεν ήταν ικανή να αποδείξει ότι δεν υπήρχε κίνδυνος για την υγεία των κατοίκων από την εκπεμπόμενη ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία και, τελικώς, πιθανολόγησε ότι εξακολουθούν να υφίστανται οι λόγοι που επέβαλαν την απαγόρευση της επίμαχης εγκατάστασης «...θεωρώντας ότι η σωματική και ψυχική υγεία αποτελεί το υπέρτατο προστατευόμενο αγαθό της προσωπικότητας του ατόμου... ».

Με την **13776/2002** απόφασή του, το **Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης** απαγόρευσε τη λειτουργία ήδη εγκατεστημένης κεραίας κινητής τηλεφωνίας στο δώμα οικοδομής στην περιοχή του Δήμου Πυλαίας, της οποίας ο κάτοχος διέθετε άδεια της αρμόδιας αρχής. Η επίμαχη κεραία ήταν καλυμμένη με χαλυβοδοelάσματα, προκειμένου να μην γίνεται αντιληπτή από τους περιοίκους, και χωρίς να έχει τοποθετηθεί στη βάση της πινακίδα σήμανσης με την επωνυμία του κατόχου, κατά παράβαση του άρθρου 1 παρ. 3β' του Ν. 2801/2000. Το Πρωτοδικείο επικαλέστηκε τις μελέτες επιστημόνων και επίσημων οργανισμών για τους κινδύνους της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στην ανθρώπινη υγεία, ιδιαίτερα με αφορμή το γεγονός ότι είχε σοβαρά νοσήσει ανήλικο παιδί που κατοικούσε στο ακίνητο επί του οποίου λειτουργούσε η επίμαχη κεραία και το οποίο έπαιζε στο δώμα που αυτή ήταν εγκατεστημένη. Το Πρωτοδικείο τόνισε ότι, αν και δεν έχουν εξαχθεί ακόμα τελικά συμπεράσματα ως προς τα ληπτέα μέτρα προφύλαξης, η επιστημονική αβεβαιότητα δημιουργεί τεκμήριο υπέρ της υγείας και του περιβάλλοντος με βάση την αρχή της προφύλαξης. "Σύμφωνα με την αρχή αυτή, ακόμη και εάν δεν είναι βέβαιο ότι τα παραπάνω επιβλαβή αποτελέσματα στους ενοίκους τελούν σε αιτιώδη σχέση με την τοποθέτηση της επίδικης κεραίας κινητής τηλεφωνίας, πρέπει να λαμβάνονται μέτρα προφύλαξης για να μην επέλθει το χειρότερο από ενδεχόμενη θεμιτή αμφιβολία ως προς τις συνέπειες αυτών, δεδομένου μάλιστα του προκληθέντος πανικού και της ανησυχίας στους περιοίκους (της επίδικης κεραίας κινητής τηλεφωνίας) για την υγεία αυτών και των ανηλίκων παιδιών τους από τις βλαπτικές συνέπειες των ακτινοβολιών της κεραίας αυτής". Με τις σκέψεις αυτές το Πρωτοδικείο, κατέληξε ότι "...επιβάλλεται για την προστασία της υγείας των πολιτών να

μην βρίσκονται οι κεραίες αυτές σε μεγάλη γειτνίαση από κατοικίες και πρέπει να κατασκευάζονται πύργοι τουλάχιστον 500 μέτρα μακριά από κατοικίες και να χρησιμοποιούνται κεραίες ευαίσθητες μεγάλης απολαβής.⁵⁰

Το **Μονομελές Πρωτοδικείο Ηρακλείου**, με την **802/2003** απόφασή του, έκανε δεκτή την αίτηση κατοίκου όμορου ακινήτου επί του οποίου είχαν αρχίσει οι εργασίες εγκατάστασης σταθμού βάσης κινητής τηλεφωνίας, χωρίς ο κάτοχος να διαθέτει σχετική άδεια, και απαγόρευσε τη σχετική εγκατάσταση. Σημειωτέον ότι το Δικαστήριο δεν περιορίστηκε μόνον στο γεγονός ότι η επιχειρούμενη εγκατάσταση δεν διέθετε άδεια κατασκευής, αλλά έκρινε περαιτέρω ότι η γνωμάτευση της ΕΕΑΕ, την οποία είχε λάβει προηγουμένως ο κάτοχος της κεραίας και σύμφωνα με την οποία δεν υφίστατο ενδεχόμενο έκθεσης του γενικού πληθυσμού σε επίπεδα ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας πέραν των ορίων ασφαλούς έκθεσης, δεν μπορεί να πιστοποιήσει ότι δεν υφίστανται κίνδυνοι για την ανθρώπινη υγεία. Ειδικότερα, κατά το Δικαστήριο, «Η έκδοση της ΚΥΑ 53577/3839/1.9.00 η οποία θεσπίζει τα όρια της έκθεσης του πληθυσμού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, υπαγορεύτηκε, κυρίως, από την ανάγκη κάλυψης των τεχνολογικών απαιτήσεων της κινητής τηλεφωνίας εις εκπλήρωση των υποχρεώσεων που το Ελληνικό Δημόσιο έχει αναλάβει τόσο απέναντι στις εταιρείες κινητής τηλεφωνίας με τους όρους παραχωρήσεως της άδειας, όσο και απέναντι στην ΕΟΚ για ταχεία λειτουργία του δικτύου κινητής τηλεφωνίας. Οι λόγοι αυτοί, όμως, δεν μπορούν να άγουν το Δικαστήριο σε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με τις επιδράσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας, που εκπέμπει μια κεραία κινητής τηλεφωνίας στην υγεία των ανθρώπων που κινούνται και δραστηριοποιούνται σε χώρους που βρίσκονται σε μικρή απόσταση από το σημείο που είναι εγκατεστημένη η κεραία, δεδομένου ότι το όριο έκθεσης, εξαρτάται από τη θέση στην οποία βρίσκονται τα άτομα.». Επιπροσθέτως, το Δικαστήριο, τόνισε ότι η γνωμάτευση της ΕΕΑΕ στηρίχθηκε σε θεωρητική μελέτη ειδικών, χωρίς να γίνουν επιτόπιες μετρήσεις για τη διαπίστωση των προϋποθέσεων εγκατάστασης της κεραίας στη συγκεκριμένη περιοχή. "Πέραν τούτου όμως, δεν έχει διασφαλιστεί έλεγχος τήρησης των ορίων έκθεσης του πληθυσμού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία που εκπέμπουν οι κεραίες κινητής τηλεφωνίας, που τοποθετούνται σε πυκνοκατοικημένες περιοχές της πόλεως του Ηρακλείου και αυτό διότι η εκπομπή αυτών ευχερώς μεταβάλλεται, χωρίς να υπάρχει δυνατότητα μέτρησης από ειδικούς, αφού δεν υπάρχει προς τούτο ειδική υπηρεσία στην πόλη του Ηρακλείου, η επιμέλεια δε και η δαπάνη της διαπίστωσης αυτής είναι βέβαιο ότι αναίτια θα βαρύνει τους αιτούντες, οι οποίοι είναι βέβαιο ότι κάτω από αυτές τις συνθήκες, αισθάνονται ανήσυχοι και ανασφαλείς με τις επιπτώσεις που θα έχει στο μέλλον τους και την υγεία τους η καθ' υπέρβαση των ορίων εκπομπή ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας, η οποία διαχέεται στο περιβάλλον που καθημερινά ζουν και κινούνται". Άλλωστε, κατά το Πρωτοδικείο, "το αγαθό της υγείας του ανθρώπου είναι ανεκτίμητο και δεν επιδέχεται πειραματισμό ή αντιπαράθεση με αμφίβολα υλικά αγαθά της σύγχρονης τεχνολογίας, των οποίων η εξασφάλιση συνήθως προϋποθέτει τη διακινδύνευσή της (της υγείας).». Με το σκεπτικό αυτό το

⁵⁰ Έτσι η ΜπρΠατρ 1558/1998, στην οποία γίνεται, με τον τρόπο αυτό, αναφορά στην αρχή των βέλτιστων διαθέσιμων τεχνικών

Δικαστήριο κατέληξε ότι πιθανολογείται ότι συντρέχει επικείμενος κίνδυνος από τη λειτουργία του σταθμού βάσης κινητής τηλεφωνίας και, ρυθμίζοντας προσωρινά την κατάσταση, απαγόρευσε την εγκατάσταση και τη λειτουργία αυτού.

Το **Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης**, με την **4598/2003** απόφασή του, απαγόρευσε την εγκατάσταση και λειτουργία κεραίας κινητής τηλεφωνίας στην περιοχή Πράσινος Λόφος Φιλυρού Θεσσαλονίκης. Είναι χαρακτηριστικό ότι, αν και ο κάτοχος της κεραίας διέθετε άδεια εγκατάστασης της αρμόδιας αρχής και είχε λάβει και τις λοιπές εγκρίσεις, το Δικαστήριο δεν δίστασε να απαγορεύσει την εγκατάσταση και λειτουργία της, εν όψει του γεγονότος ότι η επίμαχη κεραία κινητής τηλεφωνίας, η οποία επρόκειτο να εγκατασταθεί σε αναδασωμένη περιοχή, στην οποία επιτρέπονται μόνο αναψυκτήρια και εν γένει πολιτιστικές εγκαταστάσεις, καθώς και χώροι συνάθροισης κοινού, βρισκόταν σε απόσταση μόλις 5 μέτρων από το στρατόπεδο της περιοχής, 25 μέτρων από την εκκλησία του Προφήτη Ηλία, 150 μέτρων από το μεγάλο φυσικό δάσος, όπου κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού τα σχολεία πραγματοποιούν ημερήσιες εκδρομές, 150 μέτρων από το Παιδικό Χωριό ΣΟΣ Βορείου Ελλάδος και 80-100 μέτρων από τις κατοικίες των αιτούντων. Με τα δεδομένα αυτά, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι περίοικοι θα έχουν άμεση έκθεση στις εκπεμπόμενες ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες και, ως εκ τούτου, ενδέχεται να υπάρξει κίνδυνος για την υγεία τους. Το Δικαστήριο αιτιολόγησε τη θέση του αυτή, επικαλούμενο σχετικό έγγραφο του Υπουργείου Υγείας (Υ2/3328/13.10.97), σύμφωνα με το οποίο θα πρέπει να αποφεύγεται η εγκατάσταση των βάσεων κεραιών κινητής τηλεφωνίας σε απόσταση μικρότερη των 58-100 μέτρων, καθώς και μεγάλο αριθμό μελετών και ερευνών έγκριτων επιστημόνων και Καθηγητών Πανεπιστημίου, σύμφωνα με τις οποίες οι ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες είναι αναμφίβολα επιβλαβείς για τον ανθρώπινο οργανισμό και για το λόγο αυτό θα πρέπει να τοποθετούνται όσο το δυνατόν πιο μακριά από κατοικημένες περιοχές, ώστε να αποφεύγεται η συνεχής έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία ευπαθών ατόμων. Το γεγονός ότι η επιστήμη δεν έχει ακόμα καταλήξει σε ασφαλή και οριστικά συμπεράσματα σχετικά με την επικινδυνότητα των ακτινοβολιών αυτών στην υγεία, δικαιολογεί, κατά το Δικαστήριο, επιφυλακτικότητα για την εγκατάσταση σταθμών πλησίον κατοικιών, αφού έτσι πιθανολογείται ότι η έκθεση των κατοίκων στην ακτινοβολία θα θέσει σε κίνδυνο την υγεία τους⁵¹. Κατά συνέπεια, *"η επιστημονική αβεβαιότητα δημιουργεί τεκμήριο υπέρ της υγείας και του περιβάλλοντος με βάση την αρχή της προφύλαξης"*.

4.3 Παρατηρήσεις επί της νομολογίας

Από τη μελέτη των αποφάσεων των διοικητικών και πολιτικών δικαστηρίων, που ενδεικτικά παρουσιάστηκαν, συνάγονται ορισμένα συμπεράσματα για τη θέση και τη συμβολή της νομολογίας στην αντιμετώπιση των ενδεχόμενων δυσμενών επιπτώσεων

⁵¹ Έτσι η 182/2001 ΕφΠατρ.

της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας στο περιβάλλον και την ανθρώπινη υγεία.

4.3.1 Ως προς τη νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων

Αν και ο περιορισμένος αριθμός αποφάσεων επί υποθέσεων που αφορούν σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας δεν κρίνεται ικανός να οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα, είναι, ωστόσο, εμφανές ότι το ΣτΕ δεν έχει ακόμη ενσωματώσει στη νομολογία του την επιστημονική αμφιβολία που υφίσταται ως προς το ζήτημα των επιβλαβών επιπτώσεων της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στην ανθρώπινη υγεία. Το Δ' Τμήμα του Δικαστηρίου έκρινε ως επαρκές και αποτελεσματικό το νομικό πλαίσιο περί κατασκευής κεραιών κινητής τηλεφωνίας, θεωρώντας ότι συνάδει με τις απαιτήσεις του άρθρου 24 του Συντάγματος, ακόμα και όταν επιτρέπει την εγκατάσταση κεραιών στο δώμα ακινήτων, κατά παρέκκλιση των σχετικών απαγορευτικών διατάξεων του ΓΟΚ. Περαιτέρω, η νομολογία του Δικαστηρίου παραμένει κυμαινόμενη ως προς το κρίσιμο ζήτημα της υπαγωγής των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας σε διαδικασία εκτίμησης επιπτώσεων στο περιβάλλον και σε έγκριση περιβαλλοντικών όρων. Ήδη, μετά την έκδοση αποφάσεων με αντίθετο περιεχόμενο από τα Δ' και Ε' Τμήματα του Δικαστηρίου, τα σχετικά ζητήματα παραπέμφθηκαν προς επίλυση στην Ολομέλεια του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου με την 3056/2003 απόφαση της επταμελούς συνθέσεως του Ε' Τμήματος.

Πρέπει, πάντως, να παρατηρηθεί ότι, στις προπαρατεθείσες αποφάσεις, το Δικαστήριο κλήθηκε να τοποθετηθεί επί διατάξεων του προισχύσαντος νομικού πλαισίου περί κεραιών κινητής τηλεφωνίας. Ως εκ τούτου, πρέπει να αναμένεται με ενδιαφέρον η θέση του Δικαστηρίου ως προς την ερμηνεία των νυν ισχυουσών ρυθμίσεων και ιδίως της ΚΥΑ 53571/3839/2000 (ΦΕΚ Β' 1105, 6.9.2000) για τα μέτρα προφύλαξης του κοινού από τη λειτουργία κεραιών εγκατεστημένων στην ξηρά, ιδιαίτερα κατά το μέρος που αποτελεί ουσιαστικά τη μόνη εγγύηση προληπτικού ελέγχου για τις επιπτώσεις στην υγεία από τις ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες, καθώς και της ΚΥΑ ΗΠ 15393/2332/02 (ΦΕΚ Β' 1022/5.8.02), η οποία εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του Ν. 1650/86, όπως τροποποιήθηκε με το Ν. 3010/2002, και η οποία προβλέπει πλέον ρητά την προηγούμενη εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον και την έγκριση περιβαλλοντικών όρων για την εγκατάσταση των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας. Υπενθυμίζεται ότι ήδη η Ολομέλεια του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, με την 1681/2002 απόφασή της, λαμβάνοντας υπόψη την επιστημονική αμφιβολία που υφίσταται ως προς τις επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας από τις εναέριες γραμμές μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, ακύρωσε την έγκριση περιβαλλοντικών όρων του επίμαχου έργου στο Κρυονέρι, λόγω μη συμμετοχής ειδημόνων υγείας στην εκπόνηση της σχετικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση: «...το επίμαχον θέμα, ήτοι η επί του

ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και δη της υγείας των κατοίκων οικισμού, επίδρασις των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων δεν είναι μόνον θέμα απτόμενον του φυσικού περιβάλλοντος, δια το οποίον αρμόδιος είναι ο Υπουργός ΠΕΧΩΔΕ, ούτε και αμιγώς τεχνικόν ζήτημα, ... αλλά είναι προεχόντως θέμα αφορών εις την ανθρωπίνην υγείαν, δια το οποίον αρμόδιος κατά νόμον είναι ο Υπουργός Υγείας, Προνοίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Το ΣτΕ υπογράμμισε ότι " ... το θέμα δε τούτο δεν αφορά μόνον την συναρμοδιότητα του υπογράφοντος την έγκρισιν των περιβαλλοντικών όρων Υπουργού, αλλ' είναι και προαπαιτούμενον της επιστημονικής εγκυρότητος της υποβαλλομένης προς έγκρισιν Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων". Άλλωστε, "συμφώνως προς τον αυτονόητον κανόνα, καθ' ον επί επιστημονικού ζητήματος αποφαινόνται μόνον οι ειδήμονες επιστήμονες και ο καθ' ύλην αρμόδιος λειτουργός, επί του επίμαχου θέματος ειδήμων είναι μόνον ο επιστήμων υγείας και όχι ο φυσικός επιστήμων. Διότι το θέμα δεν είναι η τεχνική αρτιότητα του περί ου πρόκειται έργου, αλλά η επίδρασις αυτού επί της ανθρωπίνης υγείας."⁵²

Είναι χαρακτηριστικό ότι το ΣτΕ, προς στήριξη της θέσης του αυτής, έκανε μνεία στο από 05.05.94 ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το οποίο λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, την αρχή της προφύλαξης, που περιέχεται στο άρθρο 130 Π της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ήδη άρθρο 174), καθώς και την αρχή "Όσο το δυνατόν χαμηλότερα στα πλαίσια του ευλόγως επιτευκτού (*As Low as Reasonably Achievable*)", υπογράμμισε ότι θα πρέπει να επιδιώκεται βελτιστοποίηση της έκθεσης στις ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες, και, ειδικότερα, για τα καλώδια μεταφοράς ηλεκτρικού ρεύματος υψηλής τάσης "πρέπει να προτείνονται διάδρομοι εντός των οποίων θα αποκλείεται κάθε μόνιμη δραστηριότητα και *"a fortiori* κάθε κατοίκηση".

Με την απόφασή της αυτή, η Ολομέλεια του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου επικαλέστηκε, έστω και έμμεσα, για πρώτη φορά, την αρχή της προφύλαξης, που αποτελεί αρχή αναγνωρισμένη από το διεθνές και κοινοτικό δίκαιο και, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΚ και του ΠΕΚ, κανόνα αμέσου εφαρμογής.⁵³

4.3.2 Ως προς τη νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων

Η διακύμανση της νομολογίας των πολιτικών δικαστηρίων είναι ανάλογη με τη σημαντική διαφοροποίηση που υφίσταται ως προς την αντιμετώπιση του ζητήματος της εγκατάστασης σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας σε κατοικημένες περιοχές. Το γεγονός ότι η επιστήμη δεν έχει καταλήξει σε ασφαλή και οριστικά συμπεράσματα σχετικά με την επικινδυνότητα των ακτινοβολιών αυτών δικαιολογεί, όπως έχει κριθεί με σειρά αποφάσεων, μεγαλύτερη επιφυλακτικότητα για την εγκατάσταση σταθμών πλησίον κατοικιών, αφού έτσι πιθανολογείται ότι η έκθεση των κατοίκων θα θέσει σε κίνδυνο την υγεία τους.

⁵² Βλ. επίσης ΣτΕ 4503/97 Ε' Τμήμα.

⁵³ Βλ. κατωτέρω Κεφάλαιο 5.

Οι αιτήσεις που εισήχθησαν ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων βασίστηκαν, ως επί το πλείστον⁵⁴, στις διατάξεις του άρθρου 57 του ΑΚ περί προσβολής της προσωπικότητας. Κατά τη διάταξη του άρθρου 57 εδ. Α' του ΑΚ, όποιος υφίσταται παράνομη προσβολή της προσωπικότητάς του, έχει δικαίωμα να απαιτήσει την άρση της προσβολής και την παράλειψή της στο μέλλον. Με τη διάταξη αυτή προστατεύεται το δικαίωμα της προσωπικότητας, το οποίο συντίθεται από πλέγμα αγαθών που πραγματώνουν την υπόσταση του προσώπου, με το οποίο αυτά είναι άρρηκτα συνδεδεμένα.⁵⁵ Από το δικαίωμα αυτό απορρέει και το δικαίωμα χρήσης των αναφερόμενων ενδεικτικά στα άρθρα 966, 967 ΑΚ κοινών σε όλους κοινόχρηστων πραγμάτων, όπως είναι ο ατμοσφαιρικός αέρας, η θάλασσα, τα γλυκά νερά κλπ, που εντάσσονται στην ευρύτερη έννοια του περιβάλλοντος και συμπίπτουν σε μεγάλο βαθμό με τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά αγαθά. Το δικαίωμα χρήσης των εν λόγω πραγμάτων αποτελεί ιδιωτικού δικαίου έκφανση του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος στο περιβάλλον του άρθρου 24, όπως αυτό έμμεσα τριτενεργεί μέσω των διατάξεων των άρθρων 57 και 966 επ. ΑΚ.⁵⁶

Αντίθετα με το ΣτΕ, τα πολιτικά δικαστήρια εισήγαγαν ρητώς την αρχή της προφύλαξης στις αποφάσεις που αφορούσαν τις επιπτώσεις της εκπεμπόμενης ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας από κεραίες κινητής τηλεφωνίας.

Έτσι, σε περίπτωση επιστημονικής αμφιβολίας, η νομολογία δέχεται το τεκμήριο υπέρ της προστασίας της υγείας, το οποίο εδράζεται στον πυρήνα της αρχής της

⁵⁴ Τα πολιτικά δικαστήρια αντιμετώπισαν το ζήτημα και κατά την εκδίκαση διαφορών που προκύπτουν από την συνιδιοκτησία, ιδίως στις περιπτώσεις που η επίμαχη κεραία επρόκειτο να εγκατασταθεί σε δώμα πολυκατοικίας. Το Ειρηνοδικείο Καλλιθέας, με την 44/1999 απόφασή του, δικάζοντας κατά τη διαδικασία ασφαλιστικών μέτρων, έκρινε ότι η εγκατάσταση και λειτουργία του επίδικου σταθμού κινητής τηλεφωνίας και η προς τούτο συντελεσθείσα υποδοχή δεν διαταράσσουν την ενάσκηση της νομής των αιτούντων συνιδιοκτητών επί της πολυωρόφου οικοδομής, αφού δεν αποτελούν κίνδυνο για τους ενοίκους αυτής, αλλά και εκ του γεγονότος ότι δεν υφίσταται δικαίωμα αυτών επί του μισθωθέντος από την πρώτη των καθ'ων η αίτηση τμήματος του δώματος, το οποίο (δώμα) εξαιρέθηκε της κοινής χρήσης. Το Ειρηνοδικείο Θεσσαλονίκης, με την 878/1999 απόφασή του, δικάζοντας κατά την ίδια διαδικασία (ασφαλιστικά μέτρα για διαφορές μεταξύ συνιδιοκτητών), έκρινε ότι η τοποθέτηση κεραίας κινητής τηλεφωνίας σε δώμα πολυκατοικίας παραβίασε τον υπάρχοντα κανονισμό και τη βούληση όλων των συνιδιοκτητών, αφού δεν προέκυψε από κανένα στοιχείο ότι ο συνιδιοκτήτης και εκμισθωτής έλκει δικαίωμα να χρησιμοποιεί κοινόχρηστους χώρους με άλλο τρόπο, εκτός απ' αυτόν που συνάδει με το σκοπό και τη χρήση των διαμερισμάτων των αιτούντων, προς εξυπηρέτηση του υπογείου και του δώματος που του ανήκουν. " ... επήλθαν πράγματι από τις εγκαταστάσεις της καθής, επιβλαβείς επενέργειες, που δεν είναι συνήθεις για τα ακίνητα της συγκεκριμένης περιοχής (αν και αυτές επιχειρήθηκαν κατόπιν αδείας της αρχής), στα ακίνητα (διαμερίσματα) των αιτούντων, που επιφέρουν μείωση της αγοραίας αξίας τους, αφού τα βλάπτουν στην κύρια χρήση τους ως κατοικιών και είναι παράνομες καθώς έρχονται σε αντίθεση με τον κανονισμό της πολυκατοικίας.. "

⁵⁵ Τέτοια αγαθά είναι, μεταξύ άλλων: α) τα σωματικά αγαθά (η ζωή, η υγεία, η σωματική ακεραιότητα), β) τα ψυχικά αγαθά (η ψυχική υγεία, ο συναισθηματικός κόσμος) γ) η τιμή του ανθρώπου, δ) η ελευθερία, η οποία περιλαμβάνει την δυνατότητα ακώλυτης ανάπτυξης κάθε ανθρώπινης ενέργειας, ε) η σφαίρα του απορρήτου και στ) το άσυλο της κατοικίας (βλ. ΕφΑθ 12154/1990 Ελδ 32, 1673 Γ.Μπαλή, Γενικές Αρχές, εκδ. Η, παρ.12).

⁵⁶ ΜΠρΠατρ 3421/00, βλ. αναλυτικά Καράκωστας Γ. Περιβάλλον και Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Σάκουλα, Αθήνα 2000.

προφύλαξης.⁵⁷ Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι τα πολιτικά δικαστήρια, με πρόσφατες αποφάσεις τους⁵⁸, απαγόρευσαν την εγκατάσταση και λειτουργία κεραιών κινητής τηλεφωνίας, αν και οι κάτοχοι διέθεταν άδεια της αρμόδιας αρχής ή τη σύμφωνη γνώμη της ΕΕΑΕ για τη μελέτη επικινδυνότητας, αμφισβητώντας, με τον τρόπο αυτό, την αξιοπιστία των ορίων ασφαλούς έκθεσης που τίθενται στην ΚΥΑ 53571/3839/2000, αλλά και την πληρότητα της διαδικασίας που ακολουθείται σύμφωνα με αυτήν, εφόσον *"το ζήτημα παραμένει ανοικτό στην επιστημονική έρευνα, χωρίς οριστική και βέβαιη απάντηση, όχι τόσο ως προς την επικινδυνότητα, ως προς την οποία συγκλίνουν οι περισσότερες απόψεις, αλλά ως προς τα όρια και τις τιμές αυτής"*.⁵⁹

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι όλες οι αποφάσεις, με τις οποίες απαγορεύτηκε η εγκατάσταση και λειτουργία σταθμών βάσης κεραιών κινητής τηλεφωνίας, εκδόθηκαν στο πλαίσιο της διαδικασίας ασφαλιστικών μέτρων, όπου ο δικαστής οφείλει μόνο να πιθανολογήσει και όχι να εξαγάγει με βεβαιότητα συμπεράσματα για την απειλούμενη βλάβη στην ανθρώπινη υγεία από τις επίμαχες εγκαταστάσεις. Είναι προφανές ότι η φύση της διαδικασίας προσωρινής δικαστικής προστασίας εναρμονίζεται πλήρως με την πιθανολόγηση του κινδύνου από τις ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες και την επιστημονική αβεβαιότητα που υφίσταται για το ζήτημα, γεγονός που βοήθησε τον πολιτικό δικαστή να συμβάλει, έστω και προσωρινά, στην προστασία της υγείας των αιτούντων κατοίκων.

Θέμα βεβαίως γεννάται ως προς την αποτελεσματικότητα της προσωρινής δικαστικής προστασίας, στο μέτρο που οι αγωγές που ακολούθησαν τις αποφάσεις επί των ασφαλιστικών μέτρων, απορρίφθηκαν, κατά την κύρια διαδικασία, ως αόριστες⁶⁰, αφού οι ενάγοντες δεν μπόρεσαν να αποδείξουν τον ισχυρισμό τους περί συγκεκριμένης βλάβης της ανθρώπινης υγείας από τις ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες, λόγω της επιστημονικής αμφιβολίας και διχογνωμίας που υφίσταται για το ζήτημα. Συνεπώς, θα πρέπει να αναμένεται, επίσης, με ενδιαφέρον η εξέλιξη της νομολογίας των πολιτικών δικαστηρίων ως προς την ενσωμάτωση της αρχής της προφύλαξης και σε αποφάσεις επί εκκρεμών τακτικών αγωγών.

⁵⁷ Νικολόπουλος Τ., Σχόλιο στις ΜΠρΠατρ 1558/1998, 2260/1998 και ΕφΠατρ 182/2001, ΠερΔικ 2/2001, σ. 253 επ.

⁵⁸ Βλ. ανωτέρω ΜΠρΘεσ 4598/2003 (αδημ.) και ΜΠρΗρακλ 802/2003 (αδημ.).

⁵⁹ Βλ. ανωτέρω ΕφΠατρ 182/2001.

⁶⁰ ΠολΠρΠατρ 70/2000, ΕφΠατρ 169/2002 με σχόλιο Νικολόπουλου Τ., ΝοΒ 51 σ. 66.

5. Η ΗΛΕΚΤΡΟΜΑΓΝΗΤΙΚΗ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ

5.1 Η αρχή της προφύλαξης στο Διεθνές Δίκαιο. Σύντομο ιστορικό.

Σε διεθνές επίπεδο, η αρχή της προφύλαξης αναγνωρίζεται για πρώτη φορά στον Παγκόσμιο Χάρτη για τη Φύση, ο οποίος εγκρίθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1982. Το 1984, η αρχή της προφύλαξης απαντάται στο προοίμιο της Πρώτης Διεθνούς Διάσκεψης για την προστασία της Βορείου Θάλασσας και στη συνέχεια στο κείμενο της Δεύτερης Διεθνούς Διάσκεψης (1987), όπου ρητά πλέον αναφέρεται ότι : «...για να προστατευθεί η Βόρειος Θάλασσα από τις ενδεχόμενες επιζήμιες συνέπειες των πλέον επικίνδυνων ουσιών, επιβάλλεται μια προσέγγιση με βάση την αρχή της προφύλαξης, η οποία μπορεί να απαιτεί τη λήψη μέτρων για τον έλεγχο των εκπομπών των ουσιών αυτών προτού προσδιοριστεί επισήμως η σχέση αίτιου - αποτελέσματος σε επιστημονικό επίπεδο». Η δήλωση αυτή αποσαφηνίστηκε στην Τρίτη Διεθνή Διάσκεψη για την προστασία της Βορείου Θάλασσας (1990), όπου οι εκπρόσωποι των κυβερνήσεων δεσμεύτηκαν να εφαρμόζουν την αρχή της προφύλαξης «...ακόμη και όταν δεν υπάρχουν επιστημονικές αποδείξεις για την ύπαρξη αιτιώδους σχέσης μεταξύ των εκπομπών και των αποτελεσμάτων».

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αρχή της προφύλαξης είχε εισαχθεί στο γερμανικό δίκαιο ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και αποτέλεσε μια από τις βασικές αρχές της γερμανικής περιβαλλοντικής πολιτικής, ενώ είχε επίσης ενσωματωθεί και σε αμερικανικούς νόμους της ίδιας δεκαετίας.⁶¹

Η αρχή της προφύλαξης, ως δεσμευτικός κανόνας του διεθνούς δικαίου, αποτέλεσε αντικείμενο έντονου επιστημονικού διαλόγου μέχρι την ενσωμάτωσή της στη Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (1992). Η αρχή 15 της Διακήρυξης του Ρίο αναφέρει τα εξής : «Προκειμένου να προστατευθεί το περιβάλλον, η προσέγγιση βάσει της προφύλαξης πρέπει να εφαρμόζεται ευρέως από τα κράτη, ανάλογα με τις ικανότητές τους. Όπου υφίσταται απειλή για σοβαρή ή αμετάκλητη ζημία, η έλλειψη πλήρους επιστημονικής βεβαιότητας δεν μπορεί να χρησιμοποιείται ως λόγος για την αναβολή λήψης μέτρων αποτελεσματικών ως προς το κόστος, προκειμένου να προληφθεί η υποβάθμιση του περιβάλλοντος».

⁶¹ Άλλωστε η ενσωμάτωση της αρχής της προφύλαξης στη Διακήρυξη της Δεύτερης Διάσκεψης για τη Βόρειο Θάλασσα αποτέλεσε πρόταση της γερμανικής αντιπροσωπείας. Βλ. επίσης ενδεικτικά για την αρχή της προφύλαξης Freestone D., "The Precautionary Principle" in Churchil και R Freestone D. (Eds.) International Law and Global Climate Change (1991) σελ. 23, Boehmer - Christiansen S., "The Precautionary Principle in Germany -enabling Government, in O' Riordan T. και Cameron J (Eds), Κρεμλής Γ., Η ευρωπαϊκή πολιτική και το δίκαιο του περιβάλλοντος. Το κοινοτικό κεκτημένο, Νόμος και Φύση, 3/98, σελ. 554, Σηφάκης Αντ. "Η αρχή της προφύλαξης στο Διεθνές Δίκαιο του Περιβάλλοντος", Νόμος και Φύση, 1-2/200, σελ. 54 επ., Νικολόπουλος Τ., "Οι αρχές του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος", Νόμος και Φύση, 3-4/2000, σελ 271.

Τα διεθνή κείμενα για την προστασία του περιβάλλοντος που ακολούθησαν τη Διακήρυξη του Ρίο, δεσμευτικά στο σύνολό τους, συμπεριέλαβαν στις διατάξεις τους την αρχή της προφύλαξης. Έτσι, η αρχή της προφύλαξης συναντάται στο προοίμιο της Σύμβασης για τη βιολογική ποικιλότητα (1992)⁶², στη Σύμβαση για τις κλιματικές αλλαγές (1992)⁶³, στη Σύμβαση του Παρισιού για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος του Βορειοανατολικού Ατλαντικού (1992)⁶⁴, στο Πρωτόκολλο για τη βιοασφάλεια σχετικά με την ασφαλή μεταφορά, μεταχείριση και χρησιμοποίηση των ζώντων τροποποιημένων οργανισμών προϊόντων της βιοτεχνολογίας (2000).^{65 66}

Από τη μελέτη των διεθνών κειμένων προκύπτει ότι η αρχή της προφύλαξης εφαρμόζεται όταν υπάρχει επιστημονική αβεβαιότητα ως προς τον κίνδυνο επέλευσης μη αναστρέψιμων ή σοβαρών επιπτώσεων στο περιβάλλον από οποιαδήποτε δραστηριότητα ή έργο. Στις περιπτώσεις αυτές, επιβάλλεται να λαμβάνονται όλα τα αναγκαία μέτρα, ώστε να αποτρέπονται ή να ελέγχονται οι επιπτώσεις που μπορεί να έχει η συγκεκριμένη δραστηριότητα ή το έργο στο περιβάλλον. Κατά συνέπεια, σε αντίθεση με την αρχή της πρόληψης, όπου λαμβάνονται μέτρα όταν ο κίνδυνος είναι βέβαιος και προβλέψιμος, η αρχή της προφύλαξης επιβάλλει τη λήψη μέτρων όταν ο κίνδυνος είναι απλώς πιθανός.⁶⁷

Η καινοτομία που εισάγει η αρχή της προφύλαξης εστιάζεται στην αντιστροφή του βάρους της απόδειξης του περιβαλλοντικού κινδύνου, αφού ο φορέας της επικείμενης δραστηριότητας ή του έργου πρέπει εκ των προτέρων να αποδείξει επιστημονικώς ότι η συγκεκριμένη δραστηριότητα ή το έργο δεν θα προκαλέσει μη αναστρέψιμες

⁶² "... όπου απειλείται σοβαρά με συρρίκνωση ή με υποβάθμιση η βιολογική ποικιλότητα, η έλλειψη πλήρους επιστημονικής τεκμηρίωσης δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως λόγος για την αναβολή λήψεως μέτρων που απαιτούνται για την αποφυγή ή την ελαχιστοποίηση μια τέτοιας απειλής ..."

⁶³ "Τα συμβαλλόμενα μέρη πρέπει να λάβουν προληπτικά μέτρα για να προβλέπουν, να αποτρέπουν ή να περιορίζουν στο ελάχιστο τις αιτίες κλιματικών μεταβολών και να μετριάσουν τις δυσμενείς επιπτώσεις τους. Όπου υπάρχουν απειλές σοβαρής ή ανήκεστης βλάβης, δεν πρέπει να χρησιμοποιείται η έλλειψη πλήρους επιστημονικής βεβαιότητας ως λόγος για την αναβολή των εν λόγω μέτρων."

⁶⁴ Η αρχή της προφύλαξης ορίζεται ως η αρχή "σύμφωνα με την οποία επιβάλλεται η λήψη μέτρων εφόσον συντρέχουν λόγοι ανησυχίας λόγω άμεσης ή έμμεσης εισαγωγής ουσιών ή ενέργειας στο θαλάσσιο περιβάλλον, οι οποίες συνεπάγονται κινδύνους για την ανθρώπινη υγεία, επιβαρύνουν τους βιολογικούς πόρους και τα θαλάσσια οικοσυστήματα, υποβαθμίζουν την ψυχαγωγική αξία ή παρεμποδίζουν άλλες θεμιτές χρήσεις της θάλασσας, ακόμη κι αν δεν υπάρχουν αποδείξεις αιτιώδους σχέσης μεταξύ της εισαγωγής τους και των επιπτώσεων αυτών".

⁶⁵ "Η έλλειψη της επιστημονικής βεβαιότητας λόγω ανεπαρκών σχετικών επιστημονικών πληροφοριών και γνώσεων ως προς την έκταση των δυνητικών δυσμενών συνεπειών ενός ζώντος τροποποιημένου οργανισμού στη διατήρηση και βιώσιμη χρήση της βιολογικής ποικιλότητας στο συμβαλλόμενο μέρος εισαγωγής, λαμβάνοντας υπόψη τους κινδύνους για την υγεία του ανθρώπου, δεν πρέπει να αποτρέπει το συμβαλλόμενο μέρος να λάβει μια απόφαση, όπως αρμόζει, σε σχέση με την εισαγωγή του εν λόγω ζώντος τροποποιημένου οργανισμού ... προκειμένου να αποφευχθούν ή να ελαχιστοποιηθούν οι δυνητικές δυσμενείς συνέπειες."

⁶⁶ Βλ. επίσης Σηφάκη, όπ.π, σελ. 57.

⁶⁷ Κρεμλής Γ., όπ.π. σελ. 559

βλάβες στο περιβάλλον, αλλά και στην υγεία των ανθρώπων, καθώς το περιβάλλον δεν αποτελεί το μόνο πεδίο εφαρμογής της αρχής της προφύλαξης.⁶⁸

Ήδη, με τη Σύμβαση του Παρισιού για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος του Βορειοανατολικού Ατλαντικού (1992), τα συμβαλλόμενα μέρη συνέδεσαν τη βλάβη του θαλάσσιου περιβάλλοντος με τη βλάβη της ανθρώπινης υγείας.⁶⁹ Με το Πρωτόκολλο για τη Βιοασφάλεια, τα συμβαλλόμενα μέρη επιδίωξαν να εξασφαλίσουν ένα κατάλληλο επίπεδο προστασίας στον τομέα της ασφαλούς μεταφοράς, διαχείρισης και χρήσης των ζώντων τροποποιημένων οργανισμών, που προέρχονται από τη σύγχρονη βιοτεχνολογία, και οι οποίοι ενδέχεται να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στη διατήρηση και βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας, λαμβάνοντας ομοίως υπόψη τους κινδύνους για την ανθρώπινη υγεία.⁷⁰ Το Πρωτόκολλο για τη Βιοασφάλεια είναι εξέχουσας σημασίας γιατί αποτελεί ουσιαστικά το πρώτο διεθνές δεσμευτικό κείμενο που βασίζεται εξ ολοκλήρου στην αρχή της προφύλαξης και επιδιώκει την ενσωμάτωση της προστασίας της ανθρώπινης υγείας στους κανόνες που διέπουν την οικονομική ελευθερία, επιμέρους αρχή της οποίας αποτελεί η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων.

Επιπροσθέτως, η αρχή της προφύλαξης αναφέρεται στη συμφωνία του ΠΟΕ για την εφαρμογή των μέτρων υγειονομικής και φυτοϋγειονομικής προστασίας (SPS), στο κείμενο της οποίας, μεταξύ άλλων, υπογραμμίζεται η σχέση μεταξύ διεθνούς εμπορίου, περιβάλλοντος και ανθρώπινης υγείας. Συγκεκριμένα στο άρθρο 5.7 της συμφωνίας αναφέρεται ότι «στις περιπτώσεις όπου τα σχετικά επιστημονικά αποδεικτικά στοιχεία είναι ανεπαρκή, οποιοδήποτε μέλος δύναται να εγκρίνει προσωρινά μέτρα υγειονομικής ή φυτοϋγειονομικής προστασίας βάσει των διαθέσιμων σχετικών πληροφοριών περιλαμβανομένων των προερχόμενων από τους σχετικούς διεθνείς οργανισμούς καθώς και από μέτρα υγειονομικής ή φυτοϋγειονομικής προστασίας που εφαρμόζονται από άλλα μέλη. Σε τέτοιες περιπτώσεις, τα μέλη επιδιώκουν να αποκτήσουν τις αναγκαίες πρόσθετες πληροφορίες, ώστε να προβούν σε περισσότερο αντικειμενική εκτίμηση των κινδύνων και να επανεξετάσουν αναλόγως το μέτρο υγειονομικής ή φυτοϋγειονομικής προστασίας εντός ευλόγου προθεσμίας». Στο ίδιο κείμενο αναφέρεται ότι τα κράτη μέλη δικαιούνται να καθορίζουν επίπεδα υγειονομικής προστασίας, πιο προστατευτικά για τη δημόσια υγεία απ' αυτά που εμπεριέχονται σε υπάρχοντα διεθνή πρότυπα, κατευθυντήριες γραμμές και συστάσεις.

⁶⁸ COM (2000) 1 τελικό, Βρυξέλλες, 2.2.2000, Ανακοίνωση της Επιτροπής για την αρχή της προφύλαξης, σελ. 24 επ., Επίσης N.de Sadeleer, A. Kiss -D. Shelton, Νικολόπουλος Τ., Σηφάκης Αντ. όπ.π

⁶⁹ Για τη σχέση του περιβάλλοντος και της ανθρώπινης υγείας βλ. Ευρωπαϊκή Στρατηγική για το περιβάλλον και την Υγεία COM (2003) 338 της 11.6.03 Βλ. επίσης Kramer L. - Παλαιολόγου Ν., Η Συνθήκη ΕΟΚ και η προστασία του περιβάλλοντος, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 1992, σελ. 89 επ., Δελλής Γ., Κοινοτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα 1998, σελ. 61 επ.

⁷⁰ Βλ σχετικά Marielle Matthee, The Integration of Biosafety Measures, EELR, Vol. 10, 2001, σελ. 183 επ., Μπάλιας Γ., "Το Πρωτόκολλο της Καρθαγένης για την πρόληψη των βιοτεχνολογικών κινδύνων", Νόμος και Φύση, τεύχος 1-2/00, σελ. 26 επ..

«Οι υπεύθυνες κυβερνήσεις ενεργούν γενικά με σύνεση και προφύλαξη όταν υπάρχει κίνδυνος ανήκεστης βλάβης της ανθρώπινης υγείας, δηλαδή κίνδυνος πρόκλησης θανάτου.»⁷¹

5.2 Η αρχή της προφύλαξης στο ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο

5.2.1 Η Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας

Η αρχή της προφύλαξης ενσωματώθηκε στο πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992). Σύμφωνα με τα άρθρα 130P-T, η πολιτική της Κοινότητας στον τομέα του περιβάλλοντος συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων της διατήρησης, προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος, της προστασίας της υγείας του ανθρώπου, της συνετής και ορθολογικής χρήσης των φυσικών πόρων και της προώθησης, σε διεθνές επίπεδο, μέτρων για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Η πολιτική της Κοινότητας στον τομέα του περιβάλλοντος αποβλέπει σε υψηλό επίπεδο προστασίας και στηρίζεται στις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος, κατά προτεραιότητα στην πηγή, καθώς και στην αρχή "ο ρυπαίνων πληρώνει".

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) ανήγαγε την προστασία του περιβάλλοντος σε στόχο της Κοινότητας, ανεξάρτητο από την οικονομική ανάπτυξη. Η αποστολή της Κοινότητας, όπως ορίζεται στο νέο άρθρο 2 της Συνθήκης, δεν περιορίζεται πλέον μόνον στην ανάπτυξη, αλλά περιλαμβάνει ισότητα και μη οικονομικούς στόχους, μεταξύ των οποίων είναι η προαγωγή υψηλού επιπέδου προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος. Οι γενικές αρχές του άρθρου 130P της Συνθήκης του Μάαστριχτ, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και αυτή της προφύλαξης, διατηρούνται στο νέο άρθρο 174 της Συνθήκης του Άμστερνταμ και ενδυναμώνονται με την αρχή της ενσωμάτωσης, η οποία πλέον ανάγεται σε θεμελιώδη κοινοτική αρχή, όπως διατυπώνεται στο άρθρο 6 της Συνθήκης: «οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό και την εφαρμογή των κοινοτικών πολιτικών και δράσεων». Σημειώνεται ότι καμία άλλη κοινοτική επιδίωξη δεν υπεισέρχεται στους υπόλοιπους τομείς της κοινοτικής δράσης, πλην αυτής της προστασίας του περιβάλλοντος.⁷²

Αν και η αρχή της προφύλαξης αναφέρεται στο μέρος της Συνθήκης που αφορά το περιβάλλον, το πεδίο εφαρμογής της είναι ευρύτερο. Έτσι, η προσφυγή στην αρχή της προφύλαξης συνιστά ουσιαστικό στοιχείο της πολιτικής της Κοινότητας και ως προς την προστασία της υγείας του ανθρώπου.⁷³

⁷¹ Ανακοίνωση της Επιτροπής για την αρχή της προφύλαξης, Παράρτημα II, Αρχή της Προφύλαξης στο Διεθνές Δίκαιο.

⁷² Δελλής Γ., "Το περιβάλλον ως στοιχείο της κοινοτικής έννομης τάξης και η Συνθήκη του Άμστερνταμ, Περιβάλλον και Δίκαιο", 3/1997, σελ. 295 επ.

⁷³ Βλ. Σχετικά Ανακοίνωση της Επιτροπής για την αρχή της προφύλαξης.

Άλλωστε, σύμφωνα με το άρθρο 152 της Συνθήκης ΕΚ, κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή όλων των πολιτικών και δράσεων της Κοινότητας, εξασφαλίζεται υψηλού επιπέδου προστασία της υγείας του ανθρώπου. Η δράση της Κοινότητας, η οποία συμπληρώνει τις εθνικές πολιτικές, αποβλέπει στη βελτίωση της δημόσιας υγείας, καθώς και στην πρόληψη της ανθρώπινης ασθένειας σε όλες τις μορφές της και στην αποτροπή των πηγών κινδύνου για την ανθρώπινη υγεία. Στο πλαίσιο αυτό, η αρχή της προφύλαξης επεκτείνεται και στον τομέα της υγείας, όπως άλλωστε έχουν κρίνει σχετικά το Δικαστήριο (ΔΕΚ) και το Πρωτοδικείο (ΠΕΚ) των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

5.2.2 Η Ανακοίνωση της Επιτροπής για την αρχή της προφύλαξης

Στις 2.2.2000, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε ανακοίνωση για την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης⁷⁴. Σκοπός της ανακοίνωσης ήταν η ενημέρωση όλων των ενδιαφερομένων μερών για τον τρόπο εφαρμογής της αρχής από την Επιτροπή, καθώς και η καθιέρωση κατευθυντηρίων γραμμών για την εφαρμογή της. Η ανακοίνωση υπογραμμίζει ότι η αρχή της προφύλαξης αποτελεί μέρος μιας διαρθρωμένης προσέγγισης της ανάλυσης του κινδύνου, ιδίως σχετικά με τη διαχείρισή του. Κατά συνέπεια, η αρχή της προφύλαξης καλύπτει περιπτώσεις στις οποίες η επιστημονική απόδειξη είναι ανεπαρκής, ατελέσφορη ή αβέβαιη και πιθανολογούνται επικίνδυνες επιπτώσεις στο περιβάλλον και στην υγεία, που μπορεί να επηρεάσουν το υψηλό επίπεδο προστασίας που έχει επιλέξει η ΕΕ.

Η ανακοίνωση συμπληρώνει τη Λευκή Βίβλο για την Ασφάλεια των Τροφίμων και τη συμφωνία που συνάφθηκε στο Μόντρεαλ σχετικά με το Πρωτόκολλο της Καρθαγένης για τη Βιοασφάλεια. Η ανακοίνωση καθορίζει, επίσης, τα μέτρα, τα οποία μπορεί να ληφθούν σύμφωνα με την αρχή της προφύλαξης. Τα μέτρα αυτά, σύμφωνα με την Επιτροπή, πρέπει να είναι ανάλογα προς το επιλεγέν επίπεδο προστασίας, να μην συνεπάγονται διακρίσεις κατά την εφαρμογή τους και να είναι σύμφωνα με παρόμοια μέτρα που έχουν ληφθεί. Τα μέτρα πρέπει, επίσης, να βασίζονται στην εξέταση του ενδεχόμενου οφέλους και κόστους της δράσης ή της παράλειψης δράσης και να υπόκεινται σε αναθεώρηση, σύμφωνα με τα νέα επιστημονικά δεδομένα, και επομένως να διατηρούνται, εφόσον τα επιστημονικά δεδομένα παραμένουν μη πλήρη, ανακριβή ή ατελέσφορα και εφόσον ο κίνδυνος θεωρείται τόσο υψηλός, ώστε να μην μπορεί να παραμεληθεί σε βάρος της κοινωνίας. Τέλος, τα μέτρα που λαμβάνονται στο πλαίσιο της αρχής της προφύλαξης συνεπάγονται ευθύνη για υποβολή των απαραίτητων επιστημονικών αποδείξεων για πλήρη αξιολόγηση του κινδύνου. Η Επιτροπή θεωρεί ότι οι πιο πάνω κατευθυντήριες γραμμές αποτρέπουν την, άνευ εγγυήσεων, επίκληση από τα κράτη μέλη της αρχής

⁷⁴ Απόσπασμα από το Δελτίου Τύπου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής IP/00/96 για την έκδοση της ανακοίνωσης σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης. Το κείμενο είναι διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <http://www.europa.eu.int/rapid>

της προφύλαξης, που μπορεί να καταλήξει σε συγκεκριμένη μορφή προστατευτισμού.

Στην εν λόγω ανακοίνωση τονίζεται, μεταξύ άλλων, ότι αν και η αρχή της προφύλαξης δεν αναφέρεται ρητώς στη Συνθήκη ΕΚ, με εξαίρεση τον τομέα του περιβάλλοντος, η Επιτροπή κρίνει ότι αυτή η αρχή έχει πολύ ευρύτερο πεδίο εφαρμογής από το περιβάλλον, καλύπτοντας επίσης την προστασία της υγείας του ανθρώπου, των ζώων και των φυτών.⁷⁵

Η Επιτροπή καταλήγει ότι ένας από τους στόχους της ανακοίνωσης είναι η σαφής περιγραφή του πεδίου εφαρμογής της αρχής της προφύλαξης και των ληπτέων μέτρων προφύλαξης, προκειμένου να εξασφαλισθεί η σωστή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, καθώς και η επίτευξη υψηλού επιπέδου προστασίας και η δυνατότητα πρόβλεψης για τους καταναλωτές και τους οικονομικούς παράγοντες που είναι εγκατεστημένοι στην ΕΕ.⁷⁶

5.2.3 Η νομολογία του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

Με τις αποφάσεις της 5ης Μαΐου 1998 στις υποθέσεις C-157/96, *The Queen ex parte National Farmers Union* και C-180/96, *Ηνωμένο Βασίλειο κατά Επιτροπής και Συμβουλίου*, το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) έκρινε σχετικά με τη λήψη επειγόντων μέτρων για τον περιορισμό του κινδύνου μετάδοσης της σπογγώδους εγκεφαλοπάθειας των βοοειδών. Το Δικαστήριο, κατ' αρχήν κατέστησε σαφές ότι, οσάκις η Επιτροπή διαθέτει ευρεία εξουσία εκτιμήσεως, ιδίως ως προς τη φύση και την έκταση των μέτρων που θεσπίζει, ο έλεγχος του κοινοτικού δικαστή πρέπει να περιορίζεται στην εξέταση της συνδρομής προφανούς πλάνης, καταχρήσεως εξουσίας ή υπερβάσεως των ακραίων ορίων της εξουσίας εκτιμήσεως. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι «*ενόψει αφενός της αβεβαιότητας ως προς την επάρκεια και την αποτελεσματικότητα των μέτρων που είχαν λάβει προηγουμένως το Ηνωμένο Βασίλειο και η Επιτροπή και, αφετέρου των θεωρούμενων σοβαρών για τη δημόσια υγεία κινδύνων, η Επιτροπή δεν υπερέβη προδήλως τα όρια της εξουσίας εκτιμήσεως επιδιώκοντας να απομονώσει υγειονομικώς την ασθένεια στο έδαφος του Ηνωμένου Βασιλείου*».

Το Δικαστήριο, στη συνέχεια, εξετάζοντας την αναγκαιότητα υιοθέτησης μέτρων εκ μέρους της Επιτροπής για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, έκρινε ότι αυτά είχαν ληφθεί σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, αφού κατά το χρόνο

⁷⁵ Βλ. Επίσης την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για το περιβάλλον και την υγεία, COM (2003) 338 τελικό της 11.6.03, την 1786/2002/ΕΚ απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου για τη θέσπιση προγράμματος κοινοτικής δράσης στον τομέα της δημόσιας υγείας (2203-2008).

⁷⁶ Βλ. επίσης, και άλλα μη δεσμευτικά κείμενα των θεσμικών και άλλων οργάνων για την αρχή της προφύλαξης, όπως : το από 13.9.99 Ψήφισμα του Συμβουλίου σχετικά με τη χρησιμοποίηση εκ μέρους της Επιτροπής της αρχής της προφύλαξης κατά τη σύνταξη προτάσεων νομοθετικών πράξεων, το από 16.3.99 ψήφισμα της μικτής κοινοβουλευτικής επιτροπής του ΕΟΧ σχετικά με την ασφάλεια των τροφίμων στον ΕΟΧ, το από 10.3.98 ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την Πράσινο Βίβλο για τις γενικές αρχές της νομοθεσίας τροφίμων στην ΕΕ (COM (97) 176 τελικό).

εκδόσεως της σχετικής απόφασης υπήρχαν αμφιβολίες ως προς τη συνδρομή ή τη σημασία κινδύνων για την υγεία των ατόμων. Κατά την εκτίμηση του Δικαστηρίου, «οσάκις υφίστανται αμφιβολίες ως προς τη συνδρομή ή τη σημασία κινδύνων για την υγεία των ατόμων, τα κοινοτικά όργανα μπορούν να λαμβάνουν μέτρα προστασίας, χωρίς να οφείλουν να αναμένουν να αποδειχθεί πλήρως το υπαρκτό και η σοβαρότητα των εν λόγω κινδύνων». ⁷⁷ Η ερμηνεία αυτή, κατά το Δικαστήριο, ενισχύεται από το άρθρο 130P, παράγραφος 1, της Συνθήκης (ήδη άρθρο 174), σύμφωνα με το οποίο η προστασία της υγείας του ανθρώπου εμπίπτει στους στόχους της κοινοτικής πολιτικής περιβάλλοντος. ⁷⁸

Ιδιαίτερα σημαντική για την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης στον τομέα της προστασίας της ανθρώπινης υγείας πρέπει να θεωρηθεί η πρόσφατη απόφαση του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΠΕΚ) επί της υποθέσεως T-70/99, Alpharma Inc κατά του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως. ⁷⁹ Η εταιρεία Alpharma Inc., μοναδική παραγωγός και σημαντικότερη προμηθεύτρια της ουσίας βακίτρακίνη –άλας με ψευδάργυρο- στον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (ΕΟΧ), προσέφυγε ενώπιον του Πρωτοδικείου για την ακύρωση του Κανονισμού 2821/98, που ενέτασσε την ουσία αυτή στον κατάλογο των απαγορευμένων πρόσθετων υλών στις ζωοτροφές αντιβιοτικών. Το προϊόν αυτό, το οποίο παρασκευαζόταν στη Νορβηγία, διατίθετο στο εμπόριο με την ονομασία "Albac".

Το Πρωτοδικείο απέρριψε την προσφυγή της εταιρείας, επικαλούμενο την αρχή της προφύλαξης και τη δυνατότητα περιορισμού του ελεύθερου εμπορίου χάριν της προστασίας της δημόσιας υγείας. Η αρχή της προφύλαξης, κατά το Πρωτοδικείο, επιτρέπει στα κοινοτικά όργανα, ακόμη και βάσει ελλιπούς επιστημονικής γνώσεως, να λαμβάνουν μέτρα προστασίας της ανθρώπινης υγείας ικανά να θίξουν άλλα προστατευόμενα έννομα δικαιώματα και παρέχει, προς τούτο, στα κοινοτικά όργανα σημαντικό περιθώριο εκτιμήσεως. Η σπουδαιότητα του επιδιωκόμενου από τον προσβαλλόμενο κανονισμό σκοπού, δηλαδή της υγείας του ανθρώπου, μπορεί να δικαιολογήσει αρνητικές, ακόμη και πολύ σημαντικές για ορισμένους επιχειρηματίες, συνέπειες. Εν όψει αυτών, η προστασία της δημόσιας υγείας, στη διασφάλιση της οποίας σκοπεύει ο προσβαλλόμενος κανονισμός, πρέπει να θεωρηθεί, σύμφωνα με το Πρωτοδικείο, ως έχουσα υπέρτερη σπουδαιότητα σε σχέση με οικονομικής φύσεως θεωρήσεις ⁸⁰.

⁷⁷ Σκέψη 99 της αποφάσεως.

⁷⁸ Η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου προβλέπει ότι η πολιτική αυτή, η οποία αποβλέπει σε υψηλό επίπεδο προστασίας, στηρίζεται ιδίως στις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης και ότι οι ανάγκες στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών της Κοινότητας (Σκέψη 100)

⁷⁹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11.9.2002

⁸⁰ Βλ. επίσης απόφαση του Δικαστηρίου της 17^{ης} Ιουλίου 1997, C-183/95, Affish, σκέψη 42. Βλ. επίσης σχόλια επί της υποθέσεως Alpharma Inc Christoforou Th., The precautionary principle in European Community Law and Science in Joel A. Tickner, Environmental Science and Preventive Public Policy (Eds), Island Press, London 2003.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εν λόγω αποφάσεις είναι ιδιαίτερης σημασίας για το κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος, διότι, αφενός, αναγνωρίστηκε η άμεση εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης, εν όψει της οποίας μπορεί να περιορίζεται η ελεύθερη διακίνηση των εμπορευμάτων στην εσωτερική αγορά της Κοινότητας και γενικότερα η οικονομική ανάπτυξη, και, αφετέρου, επεκτάθηκε η εφαρμογή της αρχής αυτής στον τομέα της υγείας.^{81, 82}

5.3 Η εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία

5.3.1 Η Σύσταση 1999/519 του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η επίδραση των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων στην ανθρώπινη υγεία έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών μελετών τα τελευταία χρόνια⁸³, χωρίς, όμως, οι επιστήμονες να έχουν καταλήξει σε συγκεκριμένα αποτελέσματα. Σε σημαντικό αριθμό επιστημονικών ερευνών πιθανολογείται η πρόκληση σοβαρών και μη αναστρέψιμων κινδύνων βλάβης στην υγεία και το περιβάλλον από την έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία της περιοχής των ραδιοσυχνοτήτων, ιδίως στις περιπτώσεις των κεραιών κινητής τηλεφωνίας. Με βάση τις επιστημονικές αυτές απόψεις, πρέπει να καθιερωθούν προληπτικές κανονιστικές ρυθμίσεις, τουλάχιστον μέχρι να επιβεβαιωθούν οι ισχυρισμοί περί του αντιθέτου.⁸⁴

Ανταποκρινόμενο στις απαιτήσεις του άρθρου 3 της Συνθήκης, σύμφωνα με το οποίο η δράση της Κοινότητας πρέπει να περιλαμβάνει τη συμβολή στην επίτευξη υψηλού επιπέδου προστασίας της υγείας, καθώς και στο από 5.5.1994 Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την καταπολέμηση των βλαβερών συνεπειών που προκαλούνται από τη μη ιοντίζουσα ακτινοβολία⁸⁵, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης υιοθέτησε στις 12.07.1999 τη Σύσταση 1999/519 «Περί του

⁸¹ Βλ. Νικολόπουλο Τ. Οι αρχές του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος, Νόμος και Φύση, 3 -4/2000, σελ. 293. Στο κείμενο αυτό ο συγγραφέας παραπέμπει στις αποφάσεις του ΔΕΚ, στις οποίες γίνεται αναφορά στην αρχή της προφύλαξης στον τομέα του περιβάλλοντος.

⁸² Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αρχή της προφύλαξης έχει ήδη εφαρμοστεί σε μεγάλο αριθμό αποφάσεων του γαλλικού Συμβουλίου της Επικρατείας κατά τον έλεγχο της νομιμότητας των προσβαλλόμενων πράξεων που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και της δημόσιας υγείας. Η αρχή της προφύλαξης συναντάται στο γαλλικό δίκαιο για πρώτη φορά το 1995 με το νόμο "Barnier" (άρθρο L. 110-1 II) Βλ. Dewost, J-L., President de la section sociale du Conseil d' Etat Francais, "Le Conseil d' Etat Francais et le principe de precaution", Πρακτικά Ημερίδας για την Αρχή της Προφύλαξης, που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στις 28.6.2003 από την Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος. Το κείμενο είναι διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.envlaw.gr> Η αρχή της προφύλαξης συναντάται επίσης στη νομολογία του βελγικού Συμβουλίου της Επικρατείας ήδη από το έτος 1999 (Larmuseau I., The Precautionary Principle in Belgian Jurisprudence, EELR, Vol 9, 2000, σελ. 40) Βλ. επίσης de Sadeleer N., Le principe de precaution et son incidence sur les contentieux administratifs, Πρακτικά Ημερίδας για την Αρχή της Προφύλαξης, που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στις 28.6.2003 από την Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος. Το κείμενο είναι διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.envlaw.gr>.

⁸³ Βλ. αναλυτικά στο κεφάλαιο 2 της παρούσας έκθεσης.

⁸⁴ Μπάλιας Γ., Τα ηλεκτρομαγνητικά πεδία, όπ.π. σελ. 46 επ., Santini et al., Pollutions electromagnetiques de l'environnement, M.Pietteur éditeur, Belgique, 2000.

⁸⁵ EE C 205 της 25.7.1994, σ. 439.

περιορισμού της έκθεσης του κοινού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία»⁸⁶. Η Σύσταση αυτή εισάγει πλαίσιο βασικών περιορισμών και επιπέδων αναφοράς για τον περιορισμό της έκθεσης του κοινού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, το οποίο έχει καταρτισθεί σύμφωνα με τις κατευθυντήριες οδηγίες της Διεθνούς Επιτροπής για την προστασία από τις μη ιοντίζουσες ακτινοβολίες (ICNIRP) και έχει βασισθεί μόνον σε αποδεδειγμένες επιπτώσεις⁸⁷. Υπό την έννοια αυτή, η Σύσταση φαίνεται μάλλον να ανταποκρίνεται στην αρχή της πρόληψης παρά σε αυτήν την προφύλαξης. Όπως, μάλιστα ανέφερε χαρακτηριστικά ο εκπρόσωπος της Επιτροπής κατά τη συζήτηση της **E-1275/02** ερώτησης στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο⁸⁸ «...δεν υπάρχει προς το παρόν κοινοτική νομοθεσία που να εναρμονίζει τους κανόνες χωροθέτησης των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας.Η Σύσταση του Συμβουλίου 1999/519/EK της 12^{ης} Ιουλίου 1999 παρέχει κατευθύνσεις για τα όρια ασφαλείας που πρέπει να γίνουν σεβαστά από τα κράτη μέλη..... Τα κράτη μέλη, σε συμφωνία με τη Συνθήκη, μπορούν να καθιερώσουν ανώτερο επίπεδο προστασίας...Έχοντας αντιμετωπίσει τα πιθανά θέματα υγείας από τους σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας⁸⁹, η Επιτροπή δεν σχεδιάζει προς το παρόν να προτείνει μια ευρύτερη κοινοτική διαδικασία εναρμόνισης ως προς την επιλογή θέσης σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας...».

5.3.3 Η συνεργασία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας για τον περιορισμό των επιπτώσεων από την έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία

Παρά την επιφυλακτικότητα με την οποία αντιμετωπίστηκε στη Σύσταση 1999/519 η εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης στο πεδίο της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας, οι πιο πρόσφατες εξελίξεις αποδεικνύουν ότι η Επιτροπή προσανατολίζεται πλέον σε μια πιο δυναμική προσέγγιση για το ζήτημα αυτό, ιδίως μέσω της συνεργασίας της με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας.⁹⁰ Στο πλαίσιο της συνεργασίας αυτής, κοινή επιδίωξη αποτελεί η διαμόρφωση ενός πλαισίου για την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης στον τομέα των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων και τη διαμόρφωση τρόπων διαχείρισης του κινδύνου. Κατά τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, η αρχή της προφύλαξης, ως εργαλείο διαχείρισης του κινδύνου, απαιτεί την τήρηση των αρχών της αναλογικότητας, της μη διάκρισης, της συνέπειας (ως προς την λήψη συναφών μέτρων), καθώς και την αξιολόγηση του κόστους της δράσης ή της έλλειψης δράσης και του οφέλους υπέρ της υγείας. Τέλος, απαραίτητη κρίνεται

⁸⁶ L 199/59 της 30.07.1999.

⁸⁷ 10η αιτιολογική σκέψη της Σύστασης του Συμβουλίου.

⁸⁸ OJ C 229 E, 26/09/2002 (p. 199). Με την ερώτηση αυτή ζητήθηκε από την Επιτροπή να παράσχει πληροφορίες σχετικά με τη νομοθεσία των κρατών μελών που ρυθμίζει τη χωροθέτηση σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας και να πληροφορήσει το σώμα ως προς την ενδεχόμενη πρόθεσή της να προχωρήσει σε εναρμόνιση των εσωτερικών δικαίων των κρατών μελών στον τομέα αυτόν.

⁸⁹ Μέσω των Οδηγιών 99/5/EK και 97/33/EK και της Σύστασης 1999/519/EK (Σημείωση ΣτΠ).

⁹⁰ Application of the Precautionary Principle to Electromagnetic Fields, Conference of 24-26 February 2002, Luxemburg, Organized by European Commission and World Health Organization, Rapporteur Report.

και η συνεχής εκτίμηση των μέτρων που λαμβάνονται υπό το φως των νέων επιστημονικών δεδομένων.

Μέχρι τον Ιούνιο του 2000, καμία έρευνα, σε παγκόσμιο επίπεδο, δεν είχε αποδείξει με βεβαιότητα ότι η έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία έχει σοβαρές και μη αναστρέψιμες συνέπειες στην ανθρώπινη υγεία. Ωστόσο, οι σοβαρότατες ενδείξεις σχετικά με τους μείζονες και μη αναστρέψιμους κινδύνους οδήγησαν τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας στη διεξαγωγή επιδημιολογικής μελέτης ευρείας κλίμακας, για να διαπιστωθούν οι επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον από την έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, στο πλαίσιο της συνεργασίας του με την Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα θέματα υγείας, πρότεινε τη λήψη μέτρων προφύλαξης με σκοπό την αποφυγή σοβαρών και μη αναστρέψιμων βλαβών στην ανθρώπινη υγεία από την έκθεση του πληθυσμού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, ακόμα και πριν από την ολοκλήρωση της πιο πάνω μελέτης.^{91, 92}

Με την πρόσφατη ανακοίνωσή της για την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για το περιβάλλον και την υγεία, η Επιτροπή αναφέρει, μεταξύ άλλων, ότι θα στηρίζει την έρευνα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας για τους κινδύνους στην υγεία που προέρχονται από τα ηλεκτρομαγνητικά πεδία, η οποία θα ολοκληρωθεί έως το 2005, και θα λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να μελετήσει οιοσδήποτε πιθανές επιπτώσεις στην υγεία από την έκθεση σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία, καθώς και ότι θα δώσει ιδιαίτερη προσοχή στην προστασία των παιδιών και των εφήβων, ως ευάλωτης ομάδας που εκτίθεται ιδιαίτέρως.⁹³

5.3.3 Ο έλεγχος της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στην Ελλάδα υπό το πρίσμα της αρχής της προφύλαξης

Στην Ελλάδα, το βασικό νομικό πλαίσιο για την προστασία από την έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία είναι η ΚΥΑ 53571/3839 της 1.9.2000 (ΦΕΚ Β' 1105/6.9.00). Η ΚΥΑ αυτή, κινούμενη σε ανάλογη κατεύθυνση με αυτήν της Σύστασης 1999/519 του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θεσπίζει όρια για την ασφαλή έκθεση του πληθυσμού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία με βάση τις αποδεδειγμένες μόνον επιδράσεις, χωρίς να περιλαμβάνει περιπτώσεις για τις οποίες ο κίνδυνος είναι απλώς πιθανολογούμενος, αλλά όχι αποδεδειγμένος.⁹⁴

⁹¹ European Commission and World Health Organization announcement for their cooperation, Press Release, Brussels, 14.12.2000, <http://europa.eu.int/comm/dgs/health-consumer>

⁹² OMS, Champs electromagnetiques et santé publique. Politiques de précaution, Γενεύη, Μάρτιος 2000. Το κείμενο είναι διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.who.int/peh-emf/publications/facts>

⁹³ Ευρωπαϊκή Στρατηγική για το Περιβάλλον και την Υγεία, όπ.π σελ. 22

⁹⁴ Χαρακτηριστικό είναι ότι αναφορές γίνονται μόνο στις θερμικές και όχι και στις μη θερμικές επιπτώσεις στην υγεία. βλ. επίσης Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Οι επιπτώσεις της μη ιοντίζουσας ακτινοβολίας στην υγεία του ανθρώπου και στο περιβάλλον, Βρυξέλλες, Μάρτιος 2001

Αν και το προοίμιο της Σύστασης 1999/519 του Συμβουλίου αναφέρεται ρητώς στην αρχή της προφύλαξης που πρέπει να διέπει τη δράση των κρατών μελών στον τομέα της διαχείρισης των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων⁹⁵, καμία σχετική διάταξη στην ΚΥΑ 53571/3839/00 δεν παραπέμπει στη λήψη μέτρων στο πλαίσιο της αρχής αυτής. Θα πρέπει να υπενθυμιστεί ότι η αρχή της προφύλαξης, βρίσκεται σε πλήρη αρμονία με το άρθρο 24 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας⁹⁶. Στο πλαίσιο αυτό, η αρχή της προφύλαξης απαιτεί τη ρυθμιστική παρέμβαση του νομοθέτη με την υποχρέωση λήψης θετικών, ως επί το πλείστον, μέτρων, προκειμένου να αποτραπούν βλαβερές ή/ και μη αναστρέψιμες συνέπειες σε βάρος του περιβάλλοντος και της ανθρώπινης υγείας, ακόμη και στην περίπτωση που ο κίνδυνος είναι ενδεχόμενος⁹⁷.

Στον τομέα των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων, και ιδίως στην περίπτωση των κεραιών κινητής τηλεφωνίας, οι εν λόγω προληπτικοί μηχανισμοί μπορούν να ενεργοποιηθούν κατά τη διαδικασία έκδοσης της άδειας εγκατάστασης της κεραίας, που χορηγείται από την Ελληνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ). Η ένταξη της επιστημονικής αβεβαιότητας κατά την εκπόνηση των Μελετών Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, καθώς και των μελετών επικινδυνότητας, και η συμμετοχή επιστημόνων υγείας σε αυτές, ειδικευμένων στο αντικείμενο, αποτελούν έναν μηχανισμό διαχείρισης του ενδεχόμενου κινδύνου από την εγκατάσταση και λειτουργία των κεραιών της κινητής τηλεφωνίας, στο πλαίσιο της εφαρμογής των αρχών της προφύλαξης και της αειφορίας. Η ενδυνάμωση του εν λόγω προληπτικού ελέγχου μπορεί να επιτευχθεί με την πρόβλεψη υποχρεωτικής έγκρισης της μελέτης των ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών από την Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας (ΕΕΑΕ) πριν από τη χορήγηση της άδειας εγκατάστασης από την ΕΕΤΤ. Η πρόβλεψη αυτή καθίσταται επιτακτικότερη δεδομένου ότι, σύμφωνα με το ισχύον νομικό καθεστώς, αν παρέλθει χρονικό διάστημα ενός (1) μηνός από την παραλαβή της σχετικής μελέτης, η άδεια εγκατάστασης χορηγείται ακόμα και χωρίς τη σύμφωνη γνώμη της ΕΕΑΕ. Είναι προφανές ότι η έλλειψη γνωμοδότησης της ΕΕΑΕ οδηγεί στην έκδοση της άδειας εγκατάστασης κεραίας, χωρίς προηγουμένως να έχει γίνει ουσιαστικός έλεγχος των επιπτώσεων αυτής, αφού δεν είναι δυνατόν να διαπιστωθούν τυχόν πλημμέλειες ή ανεπάρκειες, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν λόγο απόρριψης της αιτούμενης άδειας.

Επιπροσθέτως, η πιο πάνω απαιτούμενη μελέτη επικινδυνότητας, η οποία υποβάλλεται προς έγκριση στην ΕΕΑΕ, δεν αναφέρεται σε όλες τις επιστημονικές

⁹⁵ Σημειώνεται ότι εκ παραδρομής το ελληνικό κείμενο της Σύστασης του Συμβουλίου αναφέρει τη λέξη "πρόληψη" ως μετάφραση της λέξης "precaution" του πρωτότυπου κειμένου στην αγγλική και γαλλική γλώσσα.

⁹⁶ Βλ. μεταξύ άλλων Πρακτικά Ημερίδας, "Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρησή του, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2002.

⁹⁷ Βλ. Ιωάννη Καράκωστα, "Περιβάλλον και Δίκαιο", Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 2000, σελ. 21 επ., Μπάγια Γ., Τα Ηλεκτρομαγνητικά πεδία, όπ.π σελ 44 επ..

απόψεις που έχουν διατυπωθεί στο συγκεκριμένο ζήτημα, ούτε επισημαίνει κρίσιμα πραγματικά δεδομένα, όπως για παράδειγμα σε πόση απόσταση από την κεραία βρίσκονται οικίες, σχολεία, παιδικοί σταθμοί κλπ. Οι ελλείψεις αυτές είναι δυνατόν, υπό το πρίσμα της αρχής της προφύλαξης, να εμποδίζουν τη διοίκηση να σχηματίσει ορθή κρίση για τη χορήγηση ή μη τη άδειας εγκατάστασης.⁹⁸ Με τα δεδομένα αυτά, η διοίκηση, εν προκειμένω η ΕΕΤΤ, δεν μπορεί να σταθμίσει, με τις υπάρχουσες απαιτήσεις, όπως προκύπτουν από τη σχετική νομοθεσία, αν η χορήγηση της άδειας έρχεται σε αντίθεση με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του περιβάλλοντος και της υγείας, όπως αυτά προσδιορίζονται στο Σύνταγμα.⁹⁹ Δεδομένου ότι πολλοί από τους κινδύνους για το περιβάλλον και τη δημόσια υγεία, όπως αυτοί που συνδέονται με τα ηλεκτρομαγνητικά πεδία, δεν είναι γνωστοί, ούτε μετρήσιμοι, αλλά ενδεχόμενοι και πιθανοί, η υιοθέτηση και εφαρμογή προληπτικών μηχανισμών ελέγχου στο πλαίσιο της αρχής της προφύλαξης κρίνεται καθοριστικής σημασίας για την προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας.¹⁰⁰ Άλλωστε, πρέπει να υπενθυμιστεί ότι, υπό το πρίσμα της αρχής της προφύλαξης, η επιστημονική αβεβαιότητα σχετικά με τους πιθανολογούμενους κινδύνους από τις εν λόγω ακτινοβολίες δημιουργεί τεκμήριο υπέρ της υγείας και του περιβάλλοντος.

⁹⁸ Χαρακτηριστικά θα πρέπει να αναφερθεί ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας της Γαλλίας στην υπόθεση Association Greenpeace France, έκρινε ότι «η διοίκηση για να εκδώσει την απόφαση εξέδωσε τη σύμφωνη γνώμη της βασιζόμενη όμως σε ανεπαρκή μελέτη επικινδυνότητας, καθώς δεν αναφέρονταν σ' αυτή όλες οι επιστημονικές απόψεις για την επικινδυνότητα ή μη των τροποποιημένων ποικιλιών, παρά μόνο εκείνες που υποστηρίζουν την βλαπτικότητά τους». No 194348 in Conseil d' Etat, Rapport public 1999, L' intérêt général, La documentation française, Mars 1999, σελ 44 επ.

⁹⁹ Όλες οι σχετικές μελέτες αναφέρουν ότι τα παιδιά είναι περισσότερα ευεπίφορα στη δημιουργία ασθενειών από την έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, Μπάλιας Γ. Ηλεκτρομαγνητικά Πεδία, όπ.π. σελ. 53

¹⁰⁰ Το Συμβούλιο της Επικρατείας του Βελγίου έχει κρίνει ότι "Για να ακυρώσει το Συμβούλιο της Επικρατείας μια πράξη, δεν απαιτείται η βλάβη να είναι βέβαιη, αρκεί ο κίνδυνος να είναι πιθανός ... Όταν πρόκειται για προσβολή θεμελιωδών συνταγματικών δικαιωμάτων όπως το δικαίωμα προστασίας της υγείας και το δικαίωμα στην προστασία του περιβάλλοντος ... ο κίνδυνος πρέπει να θεωρείται δεδομένος και η βλάβη βαριά γιατί είναι εκ φύσεως δύσκολα επανορθώσιμη". Περιλαμβάνεται στο R. Santini et al., Guide Pratique Européen des Pollutions Electromagnetiques de l' environnement, όπ.π σελ. 70

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την ανάλυση και τις παρατηρήσεις που διατυπώθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια της έκθεσης, εξάγονται τα ακόλουθα συνολικά συμπεράσματα:

- ⇒ Την τελευταία πενταετία, ο Συνήγορος του Πολίτη έγινε αποδέκτης σημαντικού αριθμού αναφορών από πολίτες που διαμαρτύρονται κατά της εγκατάστασης κεραιών κινητής τηλεφωνίας σε κατοικημένες περιοχές και ιδίως σε περιοχές που γειτνιάζουν με σχολεία, παιδικούς σταθμούς, νοσοκομεία και άλλους χώρους συνάθροισης του κοινού. Με τις αναφορές αυτές οι πολίτες εκφράζουν, μεταξύ άλλων, την εύλογη ανησυχία τους για τις ζημιογόνες επιπτώσεις στην υγεία και το περιβάλλον που μπορεί να προκληθούν από τους σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας, ιδίως εν όψει και των σχετικών επιστημονικών επιδημιολογικών μελετών και ερευνών, από τις οποίες προκύπτουν ενδείξεις πρόκλησης σοβαρών βιολογικών και νευροψυχικών διαταραχών στον ανθρώπινο οργανισμό.
- ⇒ Η έρευνα των αναφορών που κατατέθηκαν στο Συνήγορο του Πολίτη αναδεικνύει δυο κατηγορίες προβλημάτων που συνάπτονται με τη χωροθέτηση και την κατασκευή των κεραιών κινητής τηλεφωνίας στην Ελλάδα. Πρώτον, προβλήματα που συνάπτονται με την ορθή εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας και την τήρηση της νομιμότητας. Δεύτερον, προβλήματα που συνδέονται με την πληρότητα του ισχύοντος κανονιστικού πλαισίου, ιδίως εν όψει της επιστημονικής αβεβαιότητας για τους πιθανολογούμενους κινδύνους από την έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία.
- ⇒ Τα ανακύπτοντα προβλήματα ως προς την τήρηση της νομιμότητας συνάπτονται κυρίως με την πλημμελή τήρηση εκ μέρους της διοίκησης των πολεοδομικών προϋποθέσεων για την τοποθέτηση των κεραιών. Ειδικότερα, σε πολλές περιπτώσεις, ο Συνήγορος του Πολίτη διαπίστωσε ότι οι κεραίες τοποθετούνται χωρίς την απαραίτητη έγκριση της αρμόδιας πολεοδομικής υπηρεσίας, καθ' υπέρβαση της χορηγηθείσας έγκρισης ή ακόμα και επί αυθαιρέτων κτιρίων, δηλαδή κτιρίων που στερούνται νομίμου οικοδομικής άδειας ή παρουσιάζουν άλλες πολεοδομικές παραβάσεις.
- ⇒ Προσθέτως, ο Συνήγορος του Πολίτη διαπίστωσε τη μη συστηματική υπαγωγή των κεραιών κινητής τηλεφωνίας σε προηγούμενη εκτίμηση επιπτώσεων στο ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον και σε έγκριση περιβαλλοντικών όρων, παρά την ύπαρξη ρητής προς τούτο υποχρέωσης, σύμφωνα με την ΚΥΑ ΗΠ 15393/2332/2002 (ΦΕΚ 1022 Β'), αλλά και αντίστοιχης υποχρέωσης που θεσπιζόταν υπό το προγενέστερο κανονιστικό

καθεστώς (ΚΥΑ 69269/5387/1990, ΦΕΚ 678 Β') (βλ. και ΣτΕ 3375/2000 Ε' Τμήμα, *contra* ΣτΕ 1394/2001 Δ' Τμήμα)¹⁰¹. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται ότι οι περισσότερες κεραίες κινητής τηλεφωνίας που λειτουργούν σήμερα δεν έχουν υποβληθεί σε προληπτικό έλεγχο περιβαλλοντικών επιπτώσεων και στερούνται εγκεκριμένων περιβαλλοντικών όρων. Ο ελλείπων κατά τα ανωτέρω έλεγχος δεν μπορεί να υποκατασταθεί από τον τηρούμενο -στο στάδιο της χορήγησης άδειας εγκατάστασης- έλεγχο της μελέτης ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας, ο οποίος, πέραν του ότι γίνεται από άλλα όργανα και κατά διάφορη διαδικασία, δεν προϋποθέτει εξέταση εναλλακτικών λύσεων ως προς την χωροθέτηση των κεραιών, ούτε διαδικασία ενημέρωσης του κοινού ως προς τις ενδεχόμενες περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

⇒ Επίσης, ο Συνήγορος του Πολίτη διαπίστωσε διάσταση απόψεων, ελλείπει συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ των αρμοδίων υπηρεσιών της διοίκησης. Παράλληλα, ο Συνήγορος του Πολίτη εντόπισε μη συστηματικές διαδικασίες ελέγχου των επιτρεπόμενων ανώτερων ορίων ακτινοβολίας από τους εξουσιοδοτημένους προς τούτο φορείς. Οι σχετικοί έλεγχοι, όποτε διενεργούνται, γίνονται κατά κανόνα μόνον κατόπιν υποβολής σχετικού αιτήματος από πολίτες και μετά την καταβολή υψηλού παραβόλου, ενώ, παράλληλα, φαίνονται να έχουν ατονήσει οι δειγματοληπτικοί έλεγχοι, τους οποίους υποχρεούνται να διεξάγουν περιοδικώς οι αρμόδιοι φορείς. Η έλλειψη περιοδικών μετρήσεων ευνοεί την υπέρβαση των ορίων ασφαλούς έκθεσης (ορίων επικινδυνότητας) από τους κατόχους σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας, εφόσον οι σχετικές δραστηριότητες λειτουργούν εν τοις πράγμασι ανεξέλεγκτα, με προφανείς κινδύνους για την υγεία και το περιβάλλον. Δεν είναι, συνεπώς, τυχαία η διάχυτη ανησυχία που καταλαμβάνει τους πολίτες που διαμένουν σε όμορες περιοχές, η οποία επιτείνεται περαιτέρω από την ανεπαρκή ενημέρωση του κοινού εκ μέρους των αρμοδίων προς τούτο φορέων.

⇒ Στην πλημμελή τήρηση της νομιμότητας συντείνει αναμφίβολα και το πολύπλοκο και αποσπασματικό νομικό πλαίσιο για τις κεραίες κινητής τηλεφωνίας, που ισχύει σήμερα. Η υφιστάμενη νομοθεσία καθιερώνει πληθώρα αδειών και εγκρίσεων για την κατασκευή των κεραιών, χωρίς σαφή αλληλουχία, ενώ, παράλληλα, συντηρεί στους κόλπους της αντιφατικές διατάξεις, που υπονομεύουν την ασφάλεια δικαίου και την αρχή της ενιαίας δράσης της διοίκησης.

⇒ Ειδική μνεία στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει για τη διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 6 της ΚΥΑ 53571/3839/06.09.2000 για τα «Μέτρα

¹⁰¹ Ήδη το θέμα έχει παραπεμφθεί προς επίλυση στην Ολομέλεια του ΣτΕ, δυνάμει της 3056/2003 απόφασης του Ε' Τμήματος.

προφύλαξης του κοινού από τη λειτουργία κεραιών εγκατεστημένων στην ξηρά" (ΦΕΚ 1105 Β'/ 6.9.2000), σύμφωνα με την οποία μπορεί να παραλείπεται η απαιτούμενη σύμφωνη γνώμη της ΕΕΑΕ για την πληρότητα της μελέτης των ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών, αν παρέλθει άπρακτη η προθεσμία του ενός μηνός που τάσσεται προς γνωμοδότηση. Η δυνατότητα παράλειψης της σχετικής γνωμοδότησης καταργεί *de jure* κάθε προληπτικό έλεγχο ως προς τις επιπτώσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στην υγεία και το περιβάλλον. Η παράλειψη αυτή καθίσταται ακόμα σοβαρότερη αν ληφθεί υπόψη ότι, κατά την τρέχουσα διοικητική πρακτική, οι κεραιές κινητής τηλεφωνίας δεν ακολουθούν διαδικασία προληπτικής εκτίμησης των επιπτώσεων τους στο περιβάλλον, μέσω υποβολής ΜΠΕ, και, ως εκ τούτου, η γνωμοδότηση της ΕΕΑΕ αποτελεί το αποκλειστικό μέσο προληπτικού ελέγχου της επικινδυνότητας των κεραιών.

⇒ Πέραν των ζητημάτων που ανάγονται στην ποιότητα του νομικού πλαισίου και την τήρηση της νομιμότητας, ο Συνήγορος του Πολίτη ερευνήσε περαιτέρω την ουσιαστική πληρότητα των ισχυουσών διατάξεων, εν όψει ιδίως των πιθανολογούμενων κινδύνων στην υγεία και το περιβάλλον από την έκθεση στην ακτινοβολία των κεραιών κινητής τηλεφωνίας. Ως προς το θέμα αυτό, διαπίστωσε ότι η προσέγγιση που υιοθετείται στην ελληνική νομοθεσία για τα αποδεκτά όρια ασφαλείας (ΚΥΑ 53571/3839/2000, ΦΕΚ 1105 Β'), απηχεί μια μινιμαλιστική εκδοχή του κινδύνου με βάση τις αποδεδειγμένες μόνον επιδράσεις, χωρίς να περιλαμβάνει περιπτώσεις για τις οποίες ο κίνδυνος είναι απλώς πιθανολογούμενος, αλλά όχι αποδεδειγμένος (*αρχή ελάχιστης προστασίας*). Αντίθετα, η προσέγγιση που υιοθετούν οι περισσότεροι ανεξάρτητοι επιστήμονες και εμπειρογνώμονες στηρίζεται στην έννοια του πιθανολογούμενου κινδύνου, που επιβάλλει τη λήψη μέτρων για την μείωση της αβεβαιότητας και την αποτροπή ακόμη και των ενδεχόμενων βλαπτικών επιδράσεων (*αρχή συνετής αποφυγής*). Ειδικότερα, πολλοί επιστήμονες εκτιμούν ότι τα θεσμοθετημένα στην Ελλάδα επίπεδα ασφαλούς έκθεσης (όρια επικινδυνότητας) είναι υψηλά, συγκριτικώς προς τα ισχύοντα σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, και, ως εκ τούτου, δεκτικά περαιτέρω μείωσης. Παράλληλα, υπογραμμίζουν την ανάγκη τοποθέτησης των κεραιών σε επαρκή απόσταση από κατοικημένες περιοχές και ειδικά κτίρια (πχ. σχολεία, νοσοκομεία, παιδικούς σταθμούς και άλλους χώρους συνάθροισης κοινού), ώστε να μειωθούν οι πιθανολογούμενοι κίνδυνοι.

⇒ Η λήψη πρόσθετων προστατευτικών μέτρων δεν συνιστά μόνον επιστημονικό αίτημα. Αντλεί περαιτέρω έρεισμα και από την αρχή της προφύλαξης, η οποία είναι αναγνωρισμένη αρχή του διεθνούς και κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος, αλλά και βασική παράμετρος της συνταγματικώς κατοχυρωμένης υποχρέωσης του κράτους να μεριμνά για τη δημόσια υγεία

(άρθρο 21 παρ. 3 Σ) και να λαμβάνει προληπτικά μέτρα για την προστασία του ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας (άρθρο 24 παρ.1 Σ). Η αρχή αυτή, η οποία έχει ήδη αναγνωρισθεί στη νομολογία του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και μάλιστα ως κανόνας δικαίου με άμεση εφαρμογή, δικαιολογεί τη λήψη πρόσθετων προστατευτικών μέτρων για την υγεία και το περιβάλλον στις περιπτώσεις εκείνες, όπως εν προκειμένω η έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, όπου δεν υπάρχει πλήρης επιστημονική βεβαιότητα ως προς το εύρος και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κινδύνων, καθώς και ως προς την ανεκτή ποσότητα έκθεσης και τις αναγκαίες αποστάσεις από τις πηγές ακτινοβολίας. Με την αρχή αυτή φαίνεται να συντάσσεται και η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας στην 1681/2002 απόφασή της, με την οποία ακύρωσε την έγκριση περιβαλλοντικών όρων έργου εναέριας μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, λόγω μη συμμετοχής ειδημόνων υγείας στην εκπόνηση της σχετικής μελέτης, και, κατ' επέκταση, λόγω παραλείψεως της διοίκησης να επιτύχει βελτιστοποίηση της έκθεσης στις ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες, σύμφωνα με την αρχή της προφύλαξης και την αρχή «Όσο το δυνατόν χαμηλότερα στα πλαίσια του ευλόγως επιτευκτού (*As Low as Reasonably Achievable*)».

- ⇒ Σε ανάλογη κατεύθυνση κινείται και η νομολογία των ελληνικών πολιτικών δικαστηρίων, η οποία αντιμετωπίζει την έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία ως χαρακτηριστική περίπτωση προσβολής της προσωπικότητας κατά το άρθρο 57, σε συνδυασμό με τα άρθρα 966 και 967 του Α.Κ. Στις αποφάσεις τους, τα πολιτικά δικαστήρια δέχονται ότι, εφόσον η επιστήμη δεν έχει ακόμη καταλήξει σε ασφαλή και οριστικά συμπεράσματα σχετικά με την επικινδυνότητα των ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών, επιβάλλεται η λήψη αυστηρότερων μέτρων για την αποτροπή ζημιολογικών συνεπειών στην υγεία, όπως η τήρηση ορισμένων αποστάσεων από κατοικημένες περιοχές, υιοθετώντας έτσι την αρχή της προφύλαξης, η οποία, εν επιστημονική αμφιβολία, δημιουργεί τεκμήριο υπέρ της υγείας και του περιβάλλοντος.
- ⇒ Στο πλαίσιο της αρχής της προφύλαξης, παρίσταται ανάγκη για την ανάληψη πρωτοβουλιών από τον νομοθέτη για τη μείωση – άλλως την αποτροπή- των πιθανών κινδύνων βλάβης της ανθρώπινης υγείας και του περιβάλλοντος, που απορρέουν από την έκθεση στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας. Μέσω των αιτουμένων πρωτοβουλιών, δεν θα πραγματοποιηθεί μόνον η -και συνταγματικώς καθιερωμένη- υποχρέωση του νομοθέτη για την προστασία της υγείας και του περιβάλλοντος, αλλά θα επιτευχθεί περαιτέρω η υπαγωγή της επιστημονικής αβεβαιότητας στο δίκαιο και, μέσω αυτού, η κοινωνική διαχείριση της διακινδύνευσης και της τεχνολογικής προόδου.

7. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που συνάπτονται με τη χωροθέτηση και την κατασκευή σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας και τα οποία συνοψίσθηκαν στα συμπεράσματα που προηγήθηκαν, ο Συνήγορος του Πολίτη προτείνει τα εξής μέτρα :

7.1 Υπαγωγή των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας σε περιβαλλοντική εκτίμηση και αξιολόγηση

- ⇒ Η χωροθέτηση σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας πρέπει να είναι αποτέλεσμα προηγούμενης περιβαλλοντικής εκτίμησης, όπως άλλωστε ορίζεται στην ΚΥΑ ΗΠ 15393/2332/2002 (ΦΕΚ 1022 Β΄/2002).
- ⇒ Η τήρηση της διαδικασίας αυτής πρέπει να προηγείται της χορήγησης κάθε άλλης άδειας ή έγκρισης για την κατασκευή των κεραιών (βλ. σχετικά και άρθρο 4 παρ.1 γ του Ν. 1650/1986, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 2 του Ν. 3010/2002), ώστε να αξιολογείται, με περιβαλλοντικά κριτήρια, η κατάλληλη θέση για την εγκατάσταση των σταθμών βάσης και να περιγράφονται τα αναγκαία μέτρα που επιβάλλεται να ληφθούν για να αποφευχθούν ή να μειωθούν οι επιπτώσεις στο ανθρωπογενές, φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον από την εγκατάσταση των κεραιών.
- ⇒ Για την πληρότητα και το επιστημονικό κύρος των Μελετών Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων που αφορούν εγκατάσταση κεραιών κινητής τηλεφωνίας, πρέπει να προβλεφθεί η υποχρεωτική συμμετοχή σε αυτές ειδημόνων των επιστημών υγείας, ώστε, σε κάθε σκοπούμενη εγκατάσταση, να εξετάζεται από εξειδικευμένους προς τούτο επιστήμονες το κρίσιμο ζήτημα της επίδρασης των ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών στην ανθρώπινη υγεία (πρβλ. και ΣτΕ 4503/1997, 1681/2002 Ολ.). Η πρόβλεψη αυτή συνιστά στοιχειώδες μέτρο προφύλαξης για την προστασία της υγείας από τις επιδράσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας και επιβάλλεται να ρυθμισθεί κανονιστικώς, ώστε η συμμετοχή των ειδημόνων υγείας να καταστεί υποχρεωτική σε όλες τις περιπτώσεις χωροθέτησης κεραιών κινητής τηλεφωνίας.
- ⇒ Η τήρηση της πιο πάνω διαδικασίας δεν μπορεί να αναπληρωθεί από την προβλεπόμενη, κατά τις διατάξεις της ΚΥΑ 53571/3839/06.09.2000 «Μέτρα προφύλαξης του κοινού από τη λειτουργία κεραιών εγκατεστημένων στην ξηρά» (ΦΕΚ 1105 Β΄/6.9.2000), παροχή σύμφωνης γνώμης από την ΕΕΑΕ, η οποία, πέραν του ότι χορηγείται από άλλο όργανο και κατ' άλλη, ειδική διαδικασία, διάφορη αυτής που ισχύει για την έγκριση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, δεν συνοδεύεται από συγκριτική αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων για την επιλογή του καταλλήλου τόπου εγκατάστασης των κεραιών, αλλά ούτε από προηγούμενη ενημέρωση του κοινού, ώστε αυτό να κληθεί να εκφράσει τις απόψεις του επί της σκοπούμενης εγκατάστασης.

- ⇒ Περαιτέρω, σημειώνεται ότι η τήρηση της διαδικασίας έγκρισης περιβαλλοντικών όρων δεν μπορεί να παραλείπεται με την επίκληση των διατάξεων του άρθρου 1 παρ. 2 περ. Η του Ν. 2801/2000, οι οποίες πρέπει πλέον να θεωρηθούν καταργηθείσες, μετά τη δημοσίευση του νεότερου Ν. 3010/2002 και της κατ' εξουσιοδότησή του εκδοθείσας ΚΥΑ ΗΠ15393/2332/2002 (ΦΕΚ 1022 Β'/2002), η οποία ρύθμισε κατά τρόπο ειδικό την κατάταξη των έργων και δραστηριοτήτων που υπάγονται σε διαδικασία εκτίμησης επιπτώσεων στο περιβάλλον, καταλαμβάνοντας ευθέως και τους σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας.
- ⇒ Τέλος, υπογραμμίζεται η ανάγκη κατάρτισης ειδικών προδιαγραφών για τις Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων που αφορούν εγκατάσταση κεραιών κινητής τηλεφωνίας, ώστε να αντιμετωπισθούν κατά τρόπο ειδικό και εμπεριστατωμένο τα κρίσιμα ζητήματα που συνάπτονται με τις επιπτώσεις στην υγεία και το περιβάλλον από την έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία. Μέχρι την κατάρτιση των προδιαγραφών αυτών και την τυποποίηση της σχετικής διαδικασίας, κρίνεται απαραίτητη η ανάληψη της αρμοδιότητας έγκρισης περιβαλλοντικών όρων για τις κεραιές κινητής τηλεφωνίας από τις υπηρεσίες της κεντρικής διοίκησης (Υπουργεία ΠΕΧΩΔΕ και Υγείας), οι οποίες είναι καλύτερα εξοπλισμένες, από πλευράς τεχνογνωσίας και ανθρώπινου δυναμικού, για την άσκησή της.

7.2 Θέσπιση ελαχίστων αποστάσεων από κατοικημένες περιοχές και ειδικά κτίρια για την εγκατάσταση των κεραιών κινητής τηλεφωνίας

- ⇒ Για την αναβάθμιση των ουσιαστικών προϋποθέσεων για την εγκατάσταση των κεραιών κινητής τηλεφωνίας, ο Συνήγορος του Πολίτη κρίνει αναγκαία τη θεσμοθέτηση ελαχίστων αποστάσεων από κατοικημένες περιοχές (ήτοι περιοχές εντός εγκεκριμένων σχεδίων πόλεων και εντός ορίων οικισμών) για την τοποθέτηση των κεραιών, καθώς και ειδικών αποστάσεων από κτίρια, τα οποία φιλοξενούν ευπαθείς στην ακτινοβολία ομάδες πληθυσμού (σχολεία, νοσοκομεία, παιδικούς σταθμούς, πανεπιστήμια, κλπ). Η πρόβλεψη ανάλογων αποστάσεων αποτελεί στοιχειώδες μέτρο προφύλαξης εν όψει των πιθανολογούμενων κινδύνων από την έκθεση του πληθυσμού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία. Υπογραμμίζεται ότι ανάλογη πρόβλεψη υφίσταται σήμερα μόνον για τα ξενοδοχεία, ως προς τα οποία, σύμφωνα με το Π.Δ. 43/2002, έχει τεθεί ως απαραίτητη προϋπόθεση για την έγκριση καταλληλότητας του γηπέδου η τήρηση απόστασης τουλάχιστον 500 μέτρων από κεραιές κινητής τηλεφωνίας.
- ⇒ Με βάση τα νεώτερα επιστημονικά δεδομένα που έχει στη διάθεσή του ο Συνήγορος του Πολίτη, εκτιμάται ότι οι αναγκαίες αποστάσεις για την τοποθέτηση των κεραιών δεν μπορούν να είναι μικρότερες των 300 μέτρων από τα όρια κατοικημένων περιοχών (περιοχών εντός εγκεκριμένων σχεδίων

πόλεων και εντός ορίων οικισμών) και 500 μέτρων από ειδικά κτίρια, που στεγάζουν ευπαθείς ομάδες πληθυσμού (κτίρια εκπαίδευσης, νοσοκομεία, μαιευτήρια). Σε κάθε περίπτωση, θεωρείται απαραίτητη η τήρηση ικανού ύψους από την επιφάνεια τοποθέτησης και επαρκών αποστάσεων από τα όρια του γηπέδου για την εγκατάσταση των κεραιών, καθώς και η τήρηση ελάχιστης απόστασης 300 μέτρων μεταξύ περισσότερων κεραιών εκπομπής ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας που είναι εγκατεστημένες στην ίδια περιοχή, ώστε να αποφευχθεί η αθροιστική συσσώρευση ακτινοβολίας.

- ⇒ Στους προτεινόμενους όρους και περιορισμούς (αποστάσεις, ύψος κλπ) πρέπει να υπαχθούν και οι εγκατεστημένες κεραιές κινητής τηλεφωνίας και, εφόσον δεν πληρούν τις σχετικές προϋποθέσεις, να παρασχεθεί εύλογος χρόνος για τη μετεγκατάστασή τους, όπως άλλωστε έχει κριθεί σε ανάλογες περιπτώσεις από τη νομολογία (ΣτΕ 3381/2001).

7.3 Ανάκληση αδειών κατασκευής κεραιών που λειτουργούν επί κτιρίων τα οποία δεν πληρούν τις νόμιμες πολεοδομικές προϋποθέσεις

- ⇒ Η έγκριση εγκατάστασης δομικών κατασκευών σταθμών ραδιοεπικοινωνίας πρέπει να προηγείται χρονικώς της άδειας κατασκευής (εγκατάστασης) κεραιάς, που χορηγείται από την ΕΕΤΤ, και να αποτελεί στοιχείο του υποβαλλόμενου στην ΕΕΤΤ φακέλου, ώστε να ελέγχονται από τις πολεοδομικές υπηρεσίες οι πολεοδομικές προϋποθέσεις τοποθέτησης των κεραιών, αλλά και η νομιμότητα των κτιρίων επί των οποίων αυτές τοποθετούνται, και να προλαμβάνονται έτσι μη αναστρέψιμες πραγματικές καταστάσεις, οι οποίες δημιουργούνται από τη χορήγηση αδειάς εγκατάστασης, χωρίς να συντρέχουν οι νόμιμες πολεοδομικές προϋποθέσεις.
- ⇒ Σε κάθε περίπτωση, απαιτείται η ανάκληση των αδειών κατασκευής κεραιών που λειτουργούν επί κτιρίων τα οποία δεν πληρούν τις πολεοδομικές προϋποθέσεις για την υποδοχή κεραιών που ορίζονται στο άρθρο 1 παρ. 2 περ. Ε του Ν. 2801/2000.

7.4 Περιεχόμενο και διαδικασία ελέγχου των ορίων ασφαλούς έκθεσης του κοινού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία

- ⇒ Απαιτείται η επανεξέταση των ορίων ασφαλούς έκθεσης (ορίων επικινδυνότητας) που έχουν θεσπισθεί με την ΚΥΑ 53571/3839/2000 (ΦΕΚ 1105 Β'/6.9.2000) και τα οποία, όπως επισημάνθηκε, βασίζονται μόνον στις θερμικές επιπτώσεις, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη και τις μη θερμικές επιδράσεις στην ανθρώπινη υγεία και γενικότερα τους πιθανολογούμενους κινδύνους από την έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία. Σε κάθε περίπτωση, τα ισχύοντα στην Ελλάδα όρια είναι υψηλότερα απ' αυτά που ισχύουν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και απαιτείται μείωσή τους, σύμφωνα με

τα τρέχοντα επιστημονικά δεδομένα, λαμβάνοντας ιδίως υπόψη την αρχή της προφύλαξης, η οποία, εν αμφιβολία, επιτάσσει τη λήψη αυστηρότερων μέτρων για την προστασία της υγείας και του περιβάλλοντος.

- ⇒ Απαιτείται, επίσης, η τροποποίηση της διάταξης της παρ. 6 της ΚΥΑ 53571/3839/2000 (ΦΕΚ 1105 Β'/ 6.9.2000), η οποία παρέχει δυνατότητα χορήγησης άδειας κατασκευής (εγκατάστασης) κεραίας από την ΕΕΤΤ, χωρίς προηγούμενο έλεγχο της μελέτης ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας και σύμφωνη γνώμη της ΕΕΑΕ.
- ⇒ Περαιτέρω, απαιτείται η συστηματική παρακολούθηση και αξιολόγηση των ορίων ασφαλούς έκθεσης από την ΕΕΑΕ, με την καθιέρωση ετησίων δειγματοληπτικών ελέγχων, σε στατιστικώς αντιπροσωπευτικό δείγμα των εγκατεστημένων κεραιών. Συναφώς, απαιτείται η κατάρτιση ετησίων εκθέσεων αξιολόγησης με τα συνολικά και επιμέρους αποτελέσματα των ελέγχων και μετρήσεων και η δημοσιοποίησή τους με κάθε πρόσφορο μέσο, όπως ιδίως με υποβολή των εκθέσεων στη Βουλή και στους αρμόδιους υπουργούς και δημοσίευσή τους στις ιστοσελίδες της ΕΕΑΕ και της ΕΕΤΤ. Τέλος, απαιτείται πλήρης καταγραφή όλων των εγκατεστημένων κεραιών και των τεχνικών χαρακτηριστικών τους σε ειδική βάση δεδομένων, στην οποία θα έχει πρόσβαση κάθε ενδιαφερόμενος.